

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANA BİLİM DALI

**SAMSUN İLİNİN ENDÜSTRİYEL MİRAS TURİZMİ
KAPSAMINDA İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Nisanur EROL

Danışman
Doç. Dr. Mutlu KAYA

SAMSUN
2022

TEZ KABUL VE ONAYI

Nisanur EROL tarafından, Doç. Dr. Mutlu KAYA danışmanlığında hazırlanan “SAMSUN İLİNİN ENDÜSTRİYEL MİRAS TURİZMİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 2.6.2022 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı ve Soyadı Üniversite Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan	Doç. Dr. Yasin KELEŞ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Turizm Rehberliği Ana Bilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. Mutlu KAYA Ondokuz Mayıs Üniversitesi Turizm Rehberliği Ana Bilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Kuttusi ZORLU Ardahan Üniversitesi Bölgesel Coğrafya Ana Bilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY

... / ... / ...

Prof. Dr. Ali BOLAT

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığımı taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi?

Evet

Hayır

İmza
15 / 05 / 2022
Nisanur EROL

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: SAMSUN İLİNİN ENDÜSTRİYEL MİRAS TURİZMİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 15 / 05 / 2022 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 6

Tek kaynak oranı : % 1 çıkmıştır.

İmza
15 / 05 / 2022
Doç. Dr. Mutlu KAYA

ÖZET

SAMSUN İLİNİN ENDÜSTRİYEL MİRAS TURİZMİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ

Nisanur EROL

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans, Haziran/2022

Danışman: Doç. Dr. Mutlu KAYA

Endüstriyel miras kavramı, endüstri devrimi ile birlikte teknoloji gibi birçok alanda gerçekleştirilmiş olan yeniliklere ayak uyduramayan ve yok olma tehlikesi altında bulunan endüstri varlıklarının fark edilmesine olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda endüstriyel miras kalıntılarının korunması, yerel ekonominin geliştirilmesi ve bölgesel yeniden yapılanma için bir araç görülen, kültür turizminin alt boyutunu oluşturan endüstriyel miras kavramı önemli bir turizm ürününe dönüştürülmüştür. Turizm ile endüstriyel miras kavramlarının birbirlerine entegre edilmeleri endüstriyel geçmişin kimliğinin açığa çıkarılarak sanayi bölgelerine olan ilginin artırılmasında etkili bir rol oynamaktadır.

Endüstriyel miras turizmi, üretimine devam eden ya da işlevini kaybeden endüstri varlıklarına gerçekleştirilen ziyaretleri kapsamaktadır.

Bu çalışmada; Samsun ili genelinde endüstriyel miras turizmi kapsamında değerlendirilebilecek yapıların tespitinin gerçekleştirilerek, bunların turizm alanında değerlendirilmesi adına öneriler sunulması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında Samsun ili genelinde saha çalışmaları yapılarak örnekler yerinde incelenmiştir. Saha çalışmasında elde edilen veriler; gazete arşivleri, kitaplar, internet siteleri, ulusal ve uluslararası yayınlar ile birlikte desteklenerek çalışmaya aktarılmıştır.

Samsun ili genelinde endüstriyel miras turizmi potansiyelinin belirlemeye çalışıldığı bu çalışmada; tütün istasyonları, eski fabrikalar, değirmenler ve su kuleleri gibi değerli endüstri varlıklarının geçmiş dönemlerde gerçekleştirmiş oldukları işlevler incelenerek günümüzde hangi amaçlar ile kullanıldıkları tespit edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları'na ait olan lokomotif bakım ve onarım atölyesinin Cerrahi El Aletleri ve Sağlık Müzesi, tütün fabrikasının alışveriş merkezi, Tekkeköy tren istasyonunun Kent Müzesi, şimendiferlerin kazanlarına su almak amacı ile kullandıkları su deposunun Çerkes Etnografya Müzesi, Samsun-Sivas Demiryolu İnşaat ve İşletme İdaresi ile Devlet Demiryolu Lojmanı'nın Samsun Kent Müzesi olarak yeni projeler kapsamında geçmiş dönemlerde kullanıldıkları işlevlerinden farklı olarak yeni kimlikler kazandırıldıkları birden fazla örnek sonuç bölümünde açıklanmıştır.

Anahtar Kavramlar: Endüstriyel Miras, Endüstriyel Miras Turizmi, Samsun.

ABSTRACT

INVESTIGATION OF SAMSUN PROVINCE IN THE SCOPE OF INDUSTRIAL HERITAGE TOURISM

Nisanur EROL

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Tourism Management

Master, June/2022

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mutlu KAYA

The concept of industrial heritage allows industrial assets which cannot keep up with innovations in many areas such as technology with the industrial revolution and are in danger of extinction, to be recognised. In this context, the concept of industrial heritage, which is seen as a tool for the protection of industrial heritage remains, development of the local economy and regional restructuring, and which constitutes the sub-dimension of cultural tourism, has been transformed into an important tourism product. The integration of tourism and industrial heritage concepts plays an effective role in increasing the interest in industrial zones by revealing the identity of the industrial past.

Industrial heritage tourism includes visits to industrial assets that continue to produce or lose their function.

In this study; it is aimed to determine the structures that can be evaluated within the scope of industrial heritage tourism throughout the province of Samsun and to offer suggestions for their evaluation in the field of tourism. Within the scope of the study, field studies were carried out throughout the province of Samsun and the samples were examined on-site. The data obtained in the fieldwork were supported by newspaper archives, books, websites, national and international publications and transferred to the study.

In this research, in which the industrial heritage tourism potential is tried to be determined throughout the province of Samsun, the functions of valuable industrial assets such as tobacco stations, old factories, mills and water towers in the past have been examined and it has been determined for what purposes they are used today. Surgical hand tools and health museum of the locomotive maintenance and repair workshop belonging to the Republic of Turkey State Railways, the shopping center of the tobacco factory, the city museum of the Tekkeköy train station, the Circassian ethnography museum of the water tank used by the simendifers to take water into their boilers, the Samsun-Sivas railway construction and more than one example that the business administration and the State railway lodging gained new identities, different from the functions they were used in the past, within the scope of new projects as the Samsun city museum have been explained in the conclusion section.

Key Words: Industrial Heritage, Industrial Heritage Tourism, Samsun.

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Tez konusunun fikrinden tezin tamamlanma sürecine kadar bilgi birikimi ile çalışmaya yön veren, değerli vaktini benimle paylaşan, bana yol gösteren değerli danışmanım Doç. Dr. Mutlu Kaya'ya çok teşekkür ederim.

Ön lisans eğitim sürecinden bugüne kadar her zaman sevgisi ile bana destek olan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Olcay ÖZİŞİK YAPICI'ya saygılarımı ve sevgilerimi sunarım.

Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen hep yanımda olan hayatımın en büyük şansı aileme teşekkürlerimi borç bilirim.

Her zaman yanımda olan canım arkadaşım Gözde YILDIRIM'a ve yüksek lisans eğitimi sürecinde bana destek olan Emre CANDAN'a teşekkür ederim.

Nisanur EROL

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR	v
SİMGELER VE KISALTMALAR	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
TABLolar DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırlılıkları.....	5
1.2. Araştırma Probleminin Niteliği.....	6
1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi	7
1.4. Araştırmanın Yöntemi	8
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	13
2.1. Endüstriyel Miras Kavramı.....	13
2.2. Endüstriyel Mirasını Korunma Amacıyla Kurulan Örgütler	15
2.2.1. ICOMOS	15
2.2.2. ERIH	16
2.2.3. TICCIH	17
2.2.4. UNESCO.....	17
2.3. Endüstriyel Miras Turizmi	18
3. DÜNYADA BULUNAN ENDÜSTRİYEL MİRAS ÖRNEKLERİ	23
3.1. Kinderdijk-Elshout Değirmen Ağı (Hollanda).....	23
3.2. Zollverein Kömür Madeni Sanayi Kompleksi	25
3.3. Hashima Adası.....	27
3.4. Kihnu Deniz Feneri.....	28
3.5. Çikolata Müzesi (Schokoladenmuseum)	29
3.6. Mocanita-Viseu De Sus Ormancılık Demiryolu	30
3.7. Orsay İstasyonu (Gare d’Orsay)	31
3.8. Viyana Gazometreleri	33
3.9. Dexamenes Şarap Fabrikası.....	34
3.10. Wieliczka Tuz Madeni	35
4. TÜRKİYE’DE BULUNAN ENDÜSTRİYEL MİRAS ÖRNEKLERİ	37
4.1. SEKA Kâğıt Fabrikası	37
4.2. Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası	41
4.3. Silahtarağa Elektrik Santrali (1913-1983)	43
4.4. Lengerhane ve Şirket-i Hayriye	45
4.5. Bursa Merinos Fabrikası.....	47
4.6. Bağlarbaşı Elektrik Fabrikası.....	51
4.7. Ankara Cer Atölyeleri.....	53
4.8. Mudanya Gar Binası	54
4.9. Hasanpaşa Gazhanesi.....	56
4.10. İzmir Eski Havagazı Fabrikası.....	57
5. SAMSUN İLİNDE YER ALAN ENDÜSTRİYEL MİRAS ÖRNEKLERİ	60
5.1. Fabrikalar	60
5.1.1. Samsun Tütün Fabrikası.....	60
5.1.2. Bafra Tütün Müzesi (TÜTMÜ).....	67
5.1.3. Tekel Başmüdürlüğü	71
5.1.4. Kavak Tuğla ve Kiremit Fabrikası	71
5.1.5. Çarşamba Şeker Fabrikası.....	73
5.1.6. Bafra Elektrik Fabrikası	76
5.1.7. Havza Sekizgöz Un Fabrikası	77

5.2. Deniz Fenerleri.....	80
5.2.1. Bafra Deniz Feneri	81
5.2.2. Samsun Deniz Feneri	83
5.2.3. Civaburnu Deniz Feneri	85
5.3. Saat Kuleleri.....	85
5.3.1. Samsun Saat Kulesi.....	86
5.3.2. Lâdik Saat Kulesi	88
5.4. Değirmenler	92
5.4.1. Havza Tarihi Un Değirmeni.....	92
5.4.2. Çırakman Yel Değirmeni	93
5.4.3. Haytoğlu Su Değirmeni	95
5.4.4. Yedi Gözlü Paşa Değirmeni.....	95
5.4.5. Havza Tarihi Su Değirmeni	97
5.4.6. Vezirköprü Su Değirmeni	98
5.4.7. Bafra Tarihi Su Değirmeni.....	99
5.5. Taşıma ve Ulaşım Sistemleri	99
5.5.1. Çarşamba-Samsun Demiryolu Hattı	99
5.5.2. Samsun-Sivas Demiryolu Hattı.....	103
5.5.3. Samsun Kent Müzesi	108
5.5.4. Tekkeköy Kent Müzesi	111
5.5.5. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Lokomotif Deposu	114
5.5.6. Çetinkaya Köprüsü.....	118
5.6. Su Kuleleri	122
5.6.1. 1864 Çerkes Etnografya Müzesi	122
5.6.2. Kavak Şimendifer Su İstasyonu.....	124
5.7. Diğer Endüstriyel Miras Örnekleri	125
5.7.1. Bafra Kereste Fabrikası.....	125
5.7.2. Tarımsal Makine Üretimi	128
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	130
KAYNAKÇA.....	141
EKLER	155
EK 1: ETİK KURUL KARARI.....	155
ÖZ GEÇMİŞ.....	156

SİMGELER VE KISALTMALAR

TCDD: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları

TDK: Türk Dil Kurumu

TUİK: Türkiye İstatistik Kurumu

ICOMOS: International Council on Monuments and Sites

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

ERIH: European Route of Industrial Heritage

TICCIH: The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Samsun Lokasyon Haritası	6
Şekil 3.1. Lek (1)-Noord (2) Nehirleri Ve Yel Değirmenleri	23
Şekil 3.2. Kinderdijk-Elshout Değirmen Ağı.....	24
Şekil 3.3. Zollverein Kömür Madeni Kompleksi.....	26
Şekil 3.4. Zollverein Kömür Madeni Kompleksi Etkinlik Alanı	26
Şekil 3.5. Hashima Adası.....	28
Şekil 3.6. Hashima Adası Rehberli Turu	28
Şekil 3.7. Kihnu Deniz Feneri.....	29
Şekil 3.8. Schokolade Museum.....	30
Şekil 3.9. Mocanita Buharlı Lokomotifi.....	31
Şekil 3.10. Mocanita Buharlı Lokomotifi Ve Turistler.....	31
Şekil 3.11. Orsay Tren İstasyonu.....	32
Şekil 3.12. Orsay Tren İstasyonu İç Görüntüsü	32
Şekil 3.13. Viyana Gazometreleri İnşaatı	33
Şekil 3.14. Viyana Gazometreleri.....	34
Şekil 3.15. Dexamines Seaside Hotel	35
Şekil 3.16. Wieliczka Tuz Madeni.....	35
Şekil 3.17. Tuz Madeni Etkinlik Alanı	36
Şekil 4.1. Seka Kâğıt Ve Karton Fabrikaları	37
Şekil 4.2. İzmit Kâğıt Fabrikasının Açılışı	38
Şekil 4.3. 1936 Yılı İlk Kâğıt Üretimi	38
Şekil 4.4. İzmit Kâğıt Fabrikası	39
Şekil 4.5. Seka Kâğıt Müzesi	40
Şekil 4.6. Seka Kâğıt Müzesi	40
Şekil 4.7. 1885 Yılı Cibali Tütün Fabrikası.....	41
Şekil 4.8. Cibali Tütün Ve Sigara Fabrikası Çalışanları	42
Şekil 4.9. Cibali Tütün Ve Sigara Fabrikası Çalışanları	42
Şekil 4.10. Rezan Has Müzesi	43
Şekil 4.11. Silahtarağa Elektrik Santrali	43
Şekil 4.12. Silahtarağa Elektrik Santrali Faaliyet Dönemi	44
Şekil 4.13. Enerji Müzesi.....	45
Şekil 4.14. Rahmi M. Müzesi Alanı.....	46
Şekil 4.15. Demiryolu Ulaşımı Sergi Alanı	46
Şekil 4.16. Merinos Koyunları.....	47
Şekil 4.17. Merinos Fabrikası	48
Şekil 4.18. Mustafa Kemal Atatürk Açılış Töreninde.....	48
Şekil 4.19. Merinos Fabrikası Çalışanları.....	49
Şekil 4.20. Merinos Fabrikası'nın Sporcuları.....	50
Şekil 4.21. Merinos Tekstil Müzesi Sergi Alanı.....	51
Şekil 4.22. Bağlarbaşı Elektrik Fabrikası'nın Günümüz Görünümü	52
Şekil 4.23. Nevbakan Elektrik Fabrikası'nın Günümüz Görünümü.....	53
Şekil 4.24. Ankara Cer Atölyeleri.....	53
Şekil 4.25. Ankara Cer Atölyeleri Günümüz Görünümü.....	54
Şekil 4.26. Eski Mudanya Gar Binası	55
Şekil 4.27. Montania Special Class Hotel.....	55
Şekil 4.28. Müze Gazhane	56
Şekil 4.29. Havagazı Fabrikası	57
Şekil 4.30. Havagazı Fabrikası Bacası.....	58
Şekil 4.31. Gazometre Görünümü.....	58
Şekil 4.32. Havagazı Fabrikası Kültür Merkezi.....	59
Şekil 5.1. Reji Sigara Fabrikası.....	60
Şekil 5.2. Samsun Sigara Fabrikası Çalışanları	61
Şekil 5.3. Bafra Sigara Paketleri	62

Şekil 5.4. Bafra ve Gelincik Sigara Paketleri.....	62
Şekil 5.5. Samsun Sigara Fabrikası Çalışanları	63
Şekil 5.6. Samsun Sigara Fabrikası Kadın Çalışanları.....	63
Şekil 5.7. Tütün İskelesi.....	64
Şekil 5.8. Samsun Sigara Fabrikası Çalışanları	65
Şekil 5.9. Bulvar Samsun Yaşam Ve Alışveriş Merkezi	66
Şekil 5.10. Bulvar Samsun Yaşam Ve Alışveriş Merkezi	66
Şekil 5.11. Samsun Filtreli Sigara.....	67
Şekil 5.12. Samsun 216 Sigarası.....	68
Şekil 5.13. Bafra Tütün Müzesi (Tütmü).....	69
Şekil 5.14. Sigara İmalat Makinesi	69
Şekil 5.15. Samsun Sigara Fabrikası'nın Maketi.....	70
Şekil 5.16. Tütün Dizilişinin Gösterildiği Bölüm	70
Şekil 5.17. Tekel Başmüdürlüğü.....	71
Şekil 5.18. Kavak Tuğla Ve Kiremit Fabrikası.....	72
Şekil 5.19. Fabrika İçinde Fırınların Bulunduğu Yapı.....	72
Şekil 5.20. Kavak Kiremit Ve Tuğla Fabrikası'nın Farklı Bir Yapısı	73
Şekil 5.21. Çalışma Saatlerinin Yazılı Olduğu Tabela	73
Şekil 5.22. Çarşamba Şeker Fabrikası	74
Şekil 5.23. Çarşamba Şeker Fabrikası Binası	74
Şekil 5.24. Çarşamba Şeker Fabrikası'nın İdari Bölümü	75
Şekil 5.25. Çarşamba Şeker Fabrikası'nın İdari Bölümü Ve Fabrika Yapısı	75
Şekil 5.26. Çarşamba Şeker Fabrikasının Giriş Bölümü.....	76
Şekil 5.27. Bafra Elektrik Fabrikası.....	76
Şekil 5.28. Sekizgöz Un Fabrikası.....	77
Şekil 5.29. Sekizgöz Un Fabrikası Arka Cephesinin Görünümü	78
Şekil 5.30. Sekizgöz Un Fabrikası'nın İçinde Yer Alan Motor.....	79
Şekil 5.31. Depo Olarak Kullanılmış Olan Yapı.....	79
Şekil 5.32. Fabrika Alanında Konak Olarak Adlandırılan Yapı	79
Şekil 5.33. Bafra Deniz Feneri.....	82
Şekil 5.34. Bafra Deniz Feneri.....	83
Şekil 5.35. Samsun Deniz Feneri Kartpostalı	83
Şekil 5.36. Samsun Deniz Feneri.....	84
Şekil 5.37. Samsun Deniz Feneri Günümüz Görünümü	84
Şekil 5.38. Civaburnu Deniz Feneri.....	85
Şekil 5.39. Samsun Saathane Meydanı	86
Şekil 5.40. Samsun Saat Kulesi	87
Şekil 5.41. Samsun Saat Kulesi Günümüz Görüntüsü	88
Şekil 5.42. Lâdik Saat Kulesi.....	89
Şekil 5.43. Lâdik Saat Kulesinde Yer Alan Kitabe.....	89
Şekil 5.44. Vezirköprü Saat Kulesi.....	90
Şekil 5.45. Kitabe Üzerinde Yer Alan Yazı.....	90
Şekil 5.46. Vezirköprü Saat Kulesi Günümüz Görüntüsü	91
Şekil 5.47. Havza Tarihi Un Değirmeni	92
Şekil 5.48. Havza Tarihi Değirmenin İç Görüntüsü	93
Şekil 5.49. Çırakman Yel Değirmeni.....	94
Şekil 5.50. Haytoğlu Su Değirmeni	95
Şekil 5.51. Yedi Gözlü Paşa Değirmeni	96
Şekil 5.52. Yedi Gözlü Paşa Değirmeni Yeni Görüntüsü	96
Şekil 5.53. Havza Tarihi Su Değirmeni	97
Şekil 5.54. Havza Tarihi Su Değirmeni	97
Şekil 5.55. Havza Tarihi Su Değirmeninin Günümüz Görüntüsü	98
Şekil 5.56. Vezirköprü Su Değirmeni	98
Şekil 5.57. Bafra Tarihi Su Değirmeni	99
Şekil 5.58. Mustafa Kemal Atatürk Temel Atma Töreninde.....	100

Şekil 5.59. Çarşamba Treni Ve Mert Irmağı Köprüsü	100
Şekil 5.60. Dikbiyık Tren İstasyonu	101
Şekil 5.61. Çarşamba- Samsun Tren Hattı Güzergahında Bulunan Raylar	102
Şekil 5.62. Çarşamba-Samsun Çarşamba Tren Hattı Seferleri Saatleri	102
Şekil 5.63. İstasyon Sokak Tabelası.....	102
Şekil 5.64. Samsun-Sivas Demiryolu Temel Atma Töreni.....	103
Şekil 5.65. Samsun-Çarşamba Sivas Hattında Tünel Açma Çalışmaları	104
Şekil 5.66. Samsun-Sivas Demiryolu Hattı Lokomotif	104
Şekil 5.67. Havza Tren İstasyonu	105
Şekil 5.68. Kavak Tren İstasyonu	105
Şekil 5.69. Lâdik Tren İstasyonu	106
Şekil 5.70. Bekdiğin Tren İstasyonu	107
Şekil 5.71. Çukurbük Tren İstasyonu.....	107
Şekil 5.72. Samsun Kent Müzesi Giriş Bölümü	108
Şekil 5.73. Samsun Kent Müzesi	109
Şekil 5.74. B1 Giriş Bölümü.....	109
Şekil 5.75. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryollarına Ait Eşyalar	110
Şekil 5.76. El Sanatları Çarşısı Bölümü.....	111
Şekil 5.77. Tekkeköy Tren İstasyonu.....	112
Şekil 5.78. Tekkeköy Tren İstasyonu.....	112
Şekil 5.79. Tekkeköy Kent Müzesi.....	113
Şekil 5.80. Tekkeköy Kent Müzesi Alanı	113
Şekil 5.81. Tcdd Lokomotif Deposu	114
Şekil 5.82. Tcdd Lokomotif Bakım Atölyesi	115
Şekil 5.83. Samsun Cerrahi El Aletleri Ve Sağlık Müzesi	115
Şekil 5.84. Yapının İlk Bölümünün İnşa Kitabesi	116
Şekil 5.85. Demiryolu Rayları Restorasyon Öncesi.....	117
Şekil 5.86. Demiryolu Rayları Restorasyon Sonrası.....	117
Şekil 5.87. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Logosu	118
Şekil 5.88. Yapının Bahçesinin Günümüz Görüntüsü	118
Şekil 5.89. Samsun Valisi Fuat Tutsal'ın Açılış Konuşması.....	119
Şekil 5.90. Çetinkaya Köprüsü İnşaatı.....	120
Şekil 5.91. Çetinkaya Köprüsü İnşaatı.....	120
Şekil 5.92. Çetinkaya Köprüsü Günümüz Görüntüsü.....	121
Şekil 5.93. Maranyan Un Fabrikası Ve Şimendifer Su İstasyonu.....	122
Şekil 5.94. Çerkes Etnografya Müzesi.....	123
Şekil 5.95. Çerkes Etnografya Müzesi.....	123
Şekil 5.96. Kavak Şimendifer Su İstasyonu.....	124
Şekil 5.97. Bafra Kereste Fabrikası	125
Şekil 5.98. Bafra Kereste Fabrikası Çalışanları	126
Şekil 5.99. Kerestenin Kumcağız İskelesi'ne Trenle Taşınması	127
Şekil 5.100. Vezirköprü Üzerinden Gelen Tomrukları Karşılaman Çalışanlar	127
Şekil 5.101. Fındık Patozu Makinesi	129
Şekil 5.102. Fındık Patozu Makinesi	129

TABLolar DİZİNİ

Tablo 5.1. Fabrikada Çalışan İşçi Sayısı.....	64
Tablo 5.2. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları: Tekel Sigara Fabrikası.....	67
Tablo 5.3. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Tekel Başmüdürlüğü.....	71
Tablo 5.4. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Sekizgöz Un Fabrikası.....	80
Tablo 5.5. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Lâdik Saat Kulesi.....	89
Tablo 5.6. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Vezirköprü Saat Kulesi.....	92
Tablo 5.7. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Çırakman Yel Değirmeni.....	94
Tablo 5.8. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Havza İstasyon Binası.....	105
Tablo 5.9. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Kavak Tren İstasyonu.....	106
Tablo 5.10. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Lâdik Tren İstasyonu.....	106
Tablo 5.11. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Çukurbük Tren İstasyonu.....	108
Tablo 5.12. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Devlet Demiryolları Lojmanı.....	111
Tablo 5.13. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Tekkeköy Tren İstasyonu.....	114
Tablo 5.14. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Lokomotif Bakım Deposu.....	118
Tablo 5.15. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Çetinkaya Köprüsü.....	121
Tablo 5.16. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Su Kulesi.....	124
Tablo 5.17. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Kavak Su Kulesi.....	125

1. GİRİŞ

Endüstri Devrimi'nin ilk adımları İngiltere'de 18. yüzyıl ortalarında atılmıştır. İnsanlık tarihinin ekonomik ve toplumsal dönüşümünde önemli bir rol oynamıştır. Teknoloji ve yenileşme hareketlerinin gerisinde kalan endüstriyel yapılar faaliyetlerine son vererek zamanla kullanılmaz bir duruma gelmişlerdir. Terk edilen endüstriyel miras kalıntıları, insanlığı oluşturan kültürel mirasın bir parçası olarak sayılmaya başlanmıştır (Tarhan ve Doğan, 2020:138; Batı Karedeniz Kalkınma Ajansı, 2021:47). Kültürel miras, insanların tarih boyunca biriktirdikleri deneyimlerin ve geleneklerin devamlılığını sağlayan, bir toplumun ortak geçmişini anlatan değerlerdir (Kuşçuoğlu ve Taş, 2017:60). Turistlerin kültürel mirasa ilgi duymaya başlamaları sonucunda kültürel turizm gelişmeye başlamıştır (Çetin, 2010:182). Günümüzde değişen turizm anlayışı ile birlikte tarih, nostalji, kültürel miras kavramlarının ön plana çıktığı, insanların geçmişi ile bir bağ kurmak istemeleri ile birlikte kendi kültürlerine ya da farklı kültürlere ait olan tarihi miras unsurlarını görmek ve öğrenmek amacı ile yapmış oldukları seyahatler kültür turizmi oluşturmaktadır (Çelik, 2019:10). Kültür turizminin alt kümesini oluşturan sosyo-kültürel açıdan daha özel bir alanın ön plana çıktığı endüstriyel miras turizmi kavramı, turistik deneyimlerin farklılaşmasına cevap vererek endüstriyel miras alanlarının geliştirilerek sürdürülebilirliğini sağlayan bir turizm türü olarak değerlendirilmektedir. Endüstriyel miras turizmi, geçmiş dönemlerin üretim faaliyetlerini içeren fabrika ve imalathane gibi endüstriyel yapıların maksimum fayda ile geri kazanılma sürecini olumlu yönde etkileyerek ve bu bölgelere tekrar canlılık kazandırılarak turizmin çeşitlenmesini, bütün yıla yayılmasını sağlamaktadır (Özbeç ve Köşker, 2021:1043).

Polonya Turist Örgütü'ne göre endüstriyel miras alanları; madenler, enerji santralleri, çelik, kâğıt ve içki fabrikaları gibi çeşitli fabrika türleri, yel değirmenleri, demirhaneler, nehir taşımacılığı (barajlar, su kanalları), demiryolu taşımacılığı (istasyon kompleksleri, demiryolu hatları), köprüler, limanlar, tersaneler, viyadükler gibi endüstri ile ilgili olan yapıları kapsamaktadır (Jedrysiak, 2011:17-18).

Endüstriyel miras yapıları, Avrupa ülkelerinde turizmin sürdürülebilir kalkınmasına olanak sağlayarak endüstriyel miras yapıları konser alanları, yüzme havuzu, müze, sinema alanları, eğitim kurumları, kültür ve sanat merkezi olarak çeşitli şekillerde işlevlendirilerek turistlerin ilgisini çekmektedir (Uysal, 2018:326). İngiltere,

Almanya, Belçika, Hollanda, Fransa, Avusturya, İtalya ve İspanya endüstriyel mirasın turizm kapsamında değerlendirilmesi konusunda öncü olan ülkeler arasında ön plana çıkmaktadır (Yılmaz, 2014:2012).

Styrian demir rotası, Silesia turizm rotası, Fransa’da peynir ve şarap fabrikaları, Hollanda yel değirmenleri, Güney Yorkshire turizm rotası, Duisburg Nord, Zollverein Kömür Madeni, Amerika’da çikolata fabrikaları, Dortmund Orman Sanayi Müzesi, Haslach Dokuma Sanayi Müzesi, Eskişehir Kiremit Fabrikası’na gerçekleştirilen ziyaretler Türkiye ve dünyadaki başarılı endüstriler miras turizmi örneklerinden bazılarıdır (Tarhan ve Doğan, 2020:138; Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2021).

Endüstriyel miras turizmi ile ilgili yapılmış olan bazı yüksek lisans tezi ve makale çalışmalarına aşağıda verilmektedir.

Çakmak (2021), çalışmasında Zonguldak ilini endüstriyel miras kavramı kapsamında değerlendirilmiştir. Zonguldak iline ait olan endüstriyel miras turizmi kaynakları kullanılarak gününbirlik bir tur rotası oluşturulmuş, madencilik, çeşitli endüstriyel miras değerleri ve tur programında bulunan mağaralar ile ilgili bilgiler verilmiştir. Çalışma sonucunda tur planı açıklanarak planlanan gününbirlik turun uygulanması konusunda öneriler sunulmuştur.

Kaya ve Yılmaz (2018), çalışmalarında endüstri yapılarının müze, üniversite, iş eğitim merkezi, alışveriş merkezi, konservatuvar, kültür ve sanat merkezine dönüştürülmeleri gibi başarılı örnekler verilmiştir. Endüstri mirası açısından önemli bir yer olan Ayancık ilçesi endüstriyel miras turizmi kapsamında değerlendirilmiştir. Türkiye’nin ilk kereste fabrikasının çeşitli endüstriyel kalıntıları bir bütün olarak ele alınmıştır. Çalışma sonucunda Ayancık ilçesinde ormancılık endüstri mirası ile ilgili festivaller ve etkinlikler düzenlenebileceği, kereste fabrikasından kalan endüstri bileşenlerinin gelecek kuşaklara aktarılması, endüstri mirasının turistik değeri konusunda yerel halkın bilinçlendirilmesi gibi çeşitli öneriler sunulmuştur.

Hashimoto ve Telfer (2017) çalışmalarında endüstriyel miras ve turizm kavramlarının birbirleri ile olan ilişkileri ve Japonya’nın sanayileşme süreci hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmada geçmiş dönemlerde kömür madeni olarak kullanılan Hashima Adası’nın petrolün kullanılmaya başlaması ile birlikte terk edilip güvenli ortam oluşturularak rehberli turlarla endüstriyel miras turizmi kapsamında değerlendirilme süreci anlatılmıştır. Sonuç bölümünde endüstriyel miras alanlarının

turistik cazibe merkezlerine dönüşme potansiyeline sahip oldukları, adanın dönüşüm sürecinin ortaya çıkarıldığı ifade edilerek kömür madeni ile ilgili çeşitli araştırmaların yapılabileceği önerilmiştir.

Gülay (2019) çalışmasında endüstriyel miras yapılarının korunmasına yönelik Türkiye’den ve dünyadan örnekler incelemiştir. Zonguldak ilinde yer alan endüstriyel miras alanları ve yapıları açıklanarak yasal koruma statüsünde bulunan yapılar tablo ile açıklanmıştır. Endüstriyel yapılar Analitik Hiyerarşi Süreci yönetimi ile turizm kapsamında ele alınmıştır. Zonguldak ilinde yer alan eski maden alanları ve yapılarının endüstriyel miras turizmi kapsamında AHS tekniği ile değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Çalışma ile Zonguldak ilinde işlevini yitirmiş maden alanları ve yapıları çeşitli kriter ve alternatifler ile değerlendirilmiş ve öncelik verilmesi gereken yapılar tespit edilmiştir. Zonguldak’ta bulunan endüstriyel miras alanlarının korunması gerektiği, kültürel bir zenginlik ve turizm açısından önemli olduğu, endüstriyel alanların korunarak gelecek kuşaklara aktarılması gerektiği çalışma sonucunda yer almaktadır.

Tarhan ve Doğan (2020), çalışmalarında girişimcilik ve endüstriyel turizm kavramları açıklanmış, Adana ilinde 7 tane tarihi fabrika ziyaret edilerek güncel durumları incelenmiştir. 7 tane tarihi endüstri yapıları Fan (2009)’un endüstriyel turizm görüşüne (endüstriyel bilgi, endüstriyel kültür, rekreasyon kalitesi) göre değerlendirilmiştir. Araştırmada Adana’da endüstriyel turizm kapsamında değerlendirilebilecek endüstri yapılarının olduğu, araştırma evrenini oluşturan 7 tane fabrikanın pasif bir durumda olduğu, 3 tanesinin ise koruma altına alındığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında bulunan endüstri yapılarının tümünün rekreasyon kalitesi kriterine sahip oldukları fakat endüstriyel kültür ve endüstriyel bilgi kriterlerini sağlamadıklarından dolayı turizm ürününe dönüştürülemedikleri ifade edilmiştir.

Copic vd. (2014), çalışmalarında öncelikle Almanya Ruhr bölgesinin endüstriyel gelişimi ile Emscher Parkı, Zollverein Kömür Madeni Kompleksi, Oberhausen Gazometresi ve Duisburg-Nord endüstriyel peyzaj parkı gibi önemli endüstriyel miras alanları açıklanmıştır. Ruhr bölgesinde endüstriyel miras turizminin gelişimi ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel açıdan değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda endüstriyel miras turizminin terk edilmiş sanayi komplekslerinin yeniden canlandırılması ve ekonomik olarak katkı sağladığı, sürdürülebilir kalkınma için önem

taşıdığı ve Ruh bölgesinin endüstriyel miras turizmi kapsamında önemli bir dönüşüm geçirdiği ifade edilmiştir.

Çelik (2019), yüksek lisans tez çalışmasında endüstriyel miras alanlarının korunması ve turizm kapsamında değerlendirilmesi ile ilgili çeşitli örnekler incelemiştir. Araştırma kapsamında Silahtarağa Elektrik Santrali'nin dönüşüm projesi yasal süreçler, koruma, sürdürülebilirlik gibi kriterlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda endüstriyel miras alanlarının turizm ve kültür eksenli işlevlendirilmesi ile ilgili yönetim sürecinin gerekli olduğu, Zollverein Kömür Madeni'nin kültür ve turizm odaklı dönüşüm sürecinde başarılı bir örnek olduğu, Santral İstanbul projesinde ele alınan eğitim ve sanat odaklı konularda projelerin büyük bir kısmının başarılı olduğu fakat turizm faktörünün çalışmalarda geri planda kaldığı, İstanbul'da bulunan endüstriyel miras alanlarının bir rota kapsamında tekrar ele alınması gerektiği ifade edilmiştir.

Demirbulat ve Saatci (2020), çalışmalarında kültürel miras ve endüstriyel miras turizmi kavramları açıklanmış, Türkiye'de yer alan endüstriyel miras çalışmaları ve Zonguldak ili endüstri mirasına ilişkin 9 adet örnek incelenmiştir. Değerlendirme bölümünde Avrupa ve Türkiye'de endüstri yapılarının müze olarak işlevlendirilmeleri ile ilgili örnekler verilmiştir. Zonguldak ili için endüstri mirasının hem üretim ortamının hem işçilerin çalışma koşullarını bir bütün halinde ziyaretçilere aktarılabilmesi için endüstri müzesi olarak işlevlendirilmesi gerektiği ifade edilerek endüstriyel miras turizminin gelişimi için öneriler sunulmuştur.

Uysal (2018), çalışmasında endüstriyel miras kavramının gelişimini inceleyerek dünyada ve Türkiye'de endüstriyel mirasın önemini açıklamıştır. Dünyada endüstriyel miras rotalarının ve etkinliklerin düzenlendiği örnekler sunulmuştur. Türkiye'nin önemli endüstri mirasına sahip olduğu belirterek endüstri mirasının korunduğu ve âtil durumda bırakıldığı yapılar çalışmada örneklendirilmiştir. Örneklendirilmiş olan endüstri yapılarının bazıları korunarak müze, üniversite ve kültür merkezi olarak işlevlendirilmiş, bazıları ise yok olmuştur. Örneklerde koruma çalışmalarının endüstri mirasının önemli değerlerinin yok olmalarının engellediği fakat bütüncül bir koruma planlaması yapılmadığı için bu durumun turizm ve endüstriyel miras ilişkisinin temelini kurulmasına engel olduğu ifade edilmiştir. Çalışma sonucunda Türkiye'de endüstriyel miras değerlerinin turizm ürününe dönüştürülmesi destinasyonu

güçlendirebileceği ve iç turizmi canlandırdığı, endüstri miras farkındalığının oluşmasına katkı sağlayacağı ifade edilmiştir.

Tezin ana yapısı; araştırmanın birinci bölümünde endüstri mirası, endüstriyel miras turizmi ve endüstri mirasın korunması bilincine yönelik temel kavramlar açıklanmıştır. Araştırmanın ikinci ve üçüncü bölümünde ise endüstriyel miras değerlerinin yeniden işlevlendirilmeleri ile ilgili örnekler Türkiye ve dünya kapsamında incelenmiştir. Araştırmanın son bölümünde ise Samsun genelinde yer alan endüstriyel miras yapıları belirlenmiştir. Bu kapsamda endüstriyel miras yapılarının faal durumda oldukları döneme ait bilgiler araştırılarak günümüzde hangi amaçlar ile kullanıldıkları tespit edilmiştir. Son olarak elde edilen bulgular ile ilgili endüstriyel miras yapılarının turizm ürünü olarak kullanım alanlarına yönelik öneriler sunulmuştur.

1.1. Araştırma Sahasının Yeri ve Kısıtları

Samsun ili Karadeniz sahil şeridinin orta bölümünde Yeşilirmak ve Kızılırmak nehirlerinin Karadeniz'e döküldükleri deltalar arasında yer almaktadır. Kuzeyi Karadeniz ile sınırlandırılmış olan Samsun'un batısında Sinop ile Çorum, güneyinde Amasya ve Tokat, doğusunda ise Ordu illeri bulunmaktadır. Samsun 9.579 kilometrekare yüz ölçümüne sahiptir (Yeşilirmak Havzası Kalkınma Birliği, 2010:22). Samsun ilinin kıyı kesimlerinde nemli-ılıman Karadeniz iklimi görülmektedir. Bu özelliklere karşılık olarak iç kısımlarda kış mevsimi daha soğuk geçmektedir (Samsun Büyükşehir Belediyesi, 2015:9-10).

Samsun ilinin merkez ilçeleri; Atakum, Canik, İlkadım, Tekkeköy olmak üzere toplam 17 adet ilçesi bulunmaktadır. Samsun ilinin nüfusu, Türkiye İstatistik Kurumu'nun açıklamış olduğu 2021 yılı verilerine göre 1 milyon 371 bin 274 kişidir. Samsun nüfusunun 693 bin 202 kişisini kadınlar, 678 bin 72 kişisini ise erkekler oluşturmaktadır (TUİK, 2022). Samsun'a havayolu ve karayolu gibi çeşitli ulaşım ağları ile birlikte insanlar tarafından şehre kolay erişim imkânı sağlanmaktadır. Ülkemizde bulunan iki büyük ovanın şehre olan yakınlığı ve bir limana sahip olması Samsun'un gelişmesinde önemli olumlu etkileri olmuştur. Samsun günümüzde ticaret kimliği ile ön plana çıkmaktadır (Siyambaş, 2019:16).

Şekil 1.1. Samsun Lokasyon Haritası (Halit Hansan Tarafından Hazırlanmıştır)

COVID-19 salgını gibi özel bir dönem içinde endüstriyel miras yapılarında gerçekleştirilecek olan saha çalışmalarında sokağa çıkma yasakları ve ulaşım konusunda bazı aksamalar yaşanmıştır. Bu süreç içinde endüstriyel miras yapıları ile ilgili bilgi almak amacı ile katılımcılar ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilememiştir. TEKEL'in özelleştirilmesiyle Samsun Sigara Fabrikası, British American Tobacco şirketine devredilmiştir. Geçmiş dönemlerde Balıca Sigara Fabrikası olarak bilinen yapı ile ilgili yeterli bilgi toplanamadığı ve fotoğraf çekimine izin verilmediği için çalışmadan çıkarılması araştırmanın başka bir kısıtı sayılmaktadır.

1.2. Araştırma Probleminin Niteliği

Kültür, birikimle birlikte ivmesi artan bir toplumsal yapı bileşenidir. Günden güne her nesil miras aldığı kültüre maddi ve manevi katkı sağlayarak onu kendinden sonraki nesillere miras bırakır. Geçmişten miras alınan ve farklı nedenler ile gelecek kuşaklara aktarılmak istenen her türlü insan yapımı eser ve topluma ait değerler bütününe kültürel miras adı verilir. Bu miras anlayışında sadece önceleri sadece maddi kültür öğeleri ön plana çıkmıştır. Başka bir şekilde iletişim kuramayacağımız Mısır, Bizans veya Roma medeniyetleri hakkında bildiğimiz her şeyi bu medeniyetlerden günümüze ulaşan eserlerden elde edilmektedir. Tapınaklar, anıtlar, mezarlar, hayatın çeşitli yönlerini yansıtan resimler, ev modelleri, ev eşyaları, tekneler, aletler ve her

türlü yazılı kayıt gibi çeşitli unsurlar bunları oluşturan kültürlerin ipuçlarını vermektedir. İlerleyen süreç içinde maddi kültür içinden seçilmiş zengin bir çeşitliliğe sahip unsurlara; halk şarkıları, peri masalları, alışkanlıklar, dil, inançlar ve batıl inançlar vb. maddi olmayan kültür unsurları da eklenmiştir. Son dönemde miras kavramı endüstri mirası ve jeolojik miras ile de daha geniş bir hale gelmiştir. Sanayi devrimi ile değişen üretim yapısı şehirleri birer sanayi merkezi haline getirmiştir. Üretim biçimlerinin değişmesi ve gelişmesi ile sanayinin yer değiştirmesi şehirde âtil durumda birçok tesisin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Üretim tesisleri, üretim araçları, köprüler, depolar, lojmanlar vb. unsurlardan oluşan bu tesisler de diğer miras unsurları gibi bir dönemin insan yaşamının önemli kanıtlarıdır.

Üretim biçimlerini tanıma ve dönemin sosyo-ekonomik şartlarını algılayabilmek için bu miras unsurlarının gelecek kuşaklara aktarımı oldukça önemlidir. Ayrıca bu unsurların turizm alanında kullanımı ile endüstriyel miras turizmi adı altında birer turistik çekicilik olarak kullanılmaktadırlar. Ülkemiz sanayileşme konusunda olduğu gibi bu miras unsurlarının tespit edilerek korunması konusunda da hızlı olamamıştır. Bu eserlerin tespiti ve doğru kullanım projeleri ile gelecek kuşaklara aktarımı hem kültürün aktarımı hem de turizm kaynaklarını korunmasına katkı sağlayacaktır. Karadeniz Bölgesinin Orta Karadeniz Bölümünde yer alan Samsun'da endüstriyel miras unsurlarının tespiti, koruma önerilerinin geliştirilmesi, diğer miras unsurları ile ilişkilerinin belirlenmesi ve kullanım şekillerinin değerlendirilmesi Samsun'un kültür turizmi açısından dikkatle değerlendirilmesi gerekmektedir.

1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Endüstri Devrimi ile birlikte yeni iş kolları ve yeni çalışma koşullarının oluşması endüstrileşme hareketliliğini artırarak yeni üretim tesislerinin kurulmasını sağlamıştır. Yenileşme hareketlerine uyum sağlayamayan endüstriyel miras yapıları üretim faaliyetlerine son vererek zamanla kullanılmaz bir duruma gelmişlerdir (Tarhan ve Doğan, 2020:138). Endüstriyel yapıların işlevini yitirmesi ile bu yapılar birer turistik ürün haline getirilebilmektedir (Çakmak, 2021:152). Endüstriyel miras turizmi bu sürecin önemli bir parçasıdır. Endüstriyel kültür kalıntıları olarak adlandırılan çeşitli endüstriyel üretim alanlarını kapsayan çalışanların çalışma koşulları, ekonomik süreçler hakkında geçmiş ile günümüz arasında bir bağ kuran ve turistlere kültürel bir deneyim, endüstriyel bilgi sunan turizm çeşidi endüstriyel miras turizmi olarak tanımlanmaktadır (Tarhan, 2020:48). Türkiye'de ve dünyada endüstriyel mirasın

korunarak sürekliliğinin sağlanması ve işlevlendirilmesi konusu son dönemlerde giderek artan bir ilgi ile devam etmektedir (Özen ve Sert, 2006:499). Endüstriyel miras turizmi ile işlevini kaybetmiş olan endüstriyel kültür kalıntıları; müze, sanat galerisi, otel işletmesi ve kültür merkezi olarak yeniden işlevlendirilerek birer cazibe merkezi durumuna gelmişlerdir (Kaya ve Yılmaz, 126:2018).

Bu çalışmada; Samsun'da bulunan endüstriyel miras yapılarının tespit edilerek sonuç bölümünde bu yapıların endüstriyel miras turizmi potansiyelleri ve kültür turizmi ile ilgili olan ilişkilerine yönelik öneriler sunmak amaçlanmıştır.

Yukarıda belirtilen amaç doğrultusunda araştırmada aşağıda verilen sorulara cevap aranmıştır:

- Samsun'da yer alan endüstriyel miras yapıları nelerdir?
- Samsun'da endüstriyel miras yapılarının koruma durumları nasıldır?
- Samsun'da yer alan endüstriyel miras yapılarının endüstriyel miras turizmi kapsamında kullanım şekilleri nasıl değerlendirilebilir?

Bu çalışmanın endüstriyel miras turizmi kapsamında yapılmış olması Samsun'un endüstri geçmişinin keşfedilmesi, endüstriyel miras turizmi kavramının diğer turizm türleri ile entegre edilmesi, turist sayısının artırılması ve bu endüstri miras varlıklarının tarihsel kimlikleri yansıtılarak gelecek kuşaklara aktarılmaları konusunda yardımcı olacaktır. Bu bağlamda "Samsun ilinin endüstriyel miras turizmi kapsamında incelenmesi" adlı çalışmanın endüstriyel miras turizmi ile ilgili yapılacak çeşitli çalışmalara literatürde katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırma kapsamında yer alan bulguların Samsun ilindeki turizm paydaşları, politika yapıcılar ve planlamacılarına olası bir endüstriyel miras turizm planlaması ve yönetilmesinde pratik katkılar sağlayacağı öngörülmektedir.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Samsun ili genelinde endüstriyel miras turizmi kapsamında değerlendirilebilecek olan yapıların tespitinin yapılarak bu yapıların turizm alanında yeniden işlev kazandırılmalarına adına öneriler sunulması amacı ile yapılmış olan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma türüdür (Aydın, 2018:61).

Çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan endüstriyel miras ve endüstriyel miras turizmi kavramlarını açıklamak için ilgili ulusal ve uluslararası makaleler, tez çalışmaları incelenmiştir. Endüstriyel mirası koruma amacı ile kurulan çeşitli örgütlerin resmi internet siteleri araştırılarak bu örgütlerin amaçları ve gerçekleştirmiş oldukları etkinlikler incelenerek çalışmaya aktarılmıştır. Endüstriyel miras alanlarının yeniden işlev kazandırılması adına dünyada ve Türkiye’de yer alan endüstriyel miras örnekleri buldukları konum, tarihsel gelişim ve günümüzde kullanım durumları olarak ele alınarak incelenmiştir. Yapıların orijinal ve güncel fotoğraflarına çeşitli internet sitelerinden ulaşılmıştır. Örnekler incelenirken doküman analizi ve arşiv araştırması yapılmıştır.

Çalışma kapsamında Samsun ilinde yer alan endüstriyel miras yapıları, TICCIH tarafından endüstriyel kültür kalıntılarının gruplandırılma sistemleri örnek alınarak çalışmaya uygun bir şekilde aktarılmıştır. Samsun ili genelinde yirmi beş yerde gerçekleştirilmiş olan saha çalışmasında örnekler yerlerinde incelenmiştir.

Çalışmada fabrikalar grubunda yer alan endüstriyel miras örnekleri ile ilgili yapılmış olan araştırmalar;

- Samsun Tütün Müzesi içinde yer alan bilgilendirici görseller, sigara ve tütün makineleri, sigara koleksiyonları gibi materyaller ve bal mumu heykellerinin fotoğraf çekimleri yapılmıştır. Tütün Müzesi’nin yapım yılı, müze içinde yer alan materyallerin nereden getirildiğini öğrenmek ve müze hakkında çeşitli bilgiler almak amacı ile müze görevlileri ile görüşülmüştür.
- Samsun Tütün Fabrikası alanında fabrikanın geçirmiş olduğu dönüşüm incelenmiştir. Fabrika çevresinde fotoğraf çekimi yapılmıştır. Fabrikanın tarihsel gelişimi ve güncel durumu ile ilgili bilgi almak amacı ile Gazi İl Halk Kütüphanesi, Samsun arşivinde yer alan kitaplar ve fotoğraf albümleri incelenmiştir. Samsun Tütün Fabrikası ile ilgili farklı bilgilere ulaşmak amacıyla tütün fabrikasından emekli olan Melahat Öksüz’e sosyal medya aracılığı ile ulaşılarak iletişim kurulmuştur. İncelenen konu ile ilgili katılımcı tarafından kolaylıkla anlaşılabilir olan sorular hazırlanmıştır. Samsun Tütün Fabrikası’nın çalışma koşulları ve üretim süreci ile ilgili bilgi almak amacı ile Melahat Öksüz’e telefonda çeşitli sorular sorularak yarı biçimsel görüşme tekniği uygulanmıştır.

- Çarşamba Şeker Fabrikası faal bir durumda olmadığı için fabrikanın muhasebe bölümünden emekli olan Hava Canbolat ile telefonda görüşülmüştür. Fabrikanın geçmiş dönemlerdeki işlevleri, bölümleri, çalışan sayıları, üretim faaliyetleri gibi konular ile ilgili sorular hazırlanmıştır. Katılımcının sorulara vermiş olduğu cevaplar not alınarak daha sonra çalışmaya aktarılmıştır. Çarşamba Şeker Fabrikası'nın çevresinde fotoğraf çekimi gerçekleştirilmiştir.
- Kavak Tuğla ve Kiremit Fabrikası'nın kuruluş yılı ve üretim faaliyetleri gibi konularda bilgi almak amacı ile sosyal medya aracılığı ile İsmail Ceylan'a ulaşılmıştır. İsmail Ceylan fabrika yapıları ve tuğla üretim süreci ile ilgili bilgileri sosyal medya aracılığı ile yazılı olarak paylaşmıştır.
- Havza Sekizgöz Un Fabrikası'nın faal olduğu dönemlerde gerçekleştirilmiş olan üretim süreçleri hakkında bilgi almak amacıyla çevrimiçi gazete arşivleri ve Samsun Büyükşehir Belediyesi'ne ait dergiler incelenmiştir. Fabrika ve çevresinde yer alan yapılar araştırıldıktan sonra örnekler yerinde incelenerek fotoğraf çekimi yapılmıştır.

Çalışmada deniz feneri grubunda yer alan endüstriyel miras örnekleri ile ilgili yapılmış olan araştırmalar;

Deniz feneri grubunda yer alan Samsun Deniz Feneri'nde fotoğraf çekimi gerçekleştirilerek güncel olarak nasıl kullanıldığı tespit edilmiştir. Samsun Büyükşehir Belediyesi'nin resmi internet sitesinden geçmişteki kullanımı ile ilgili bilgiler incelenerek çalışmaya aktarılmıştır. Çarşamba ve Bafra deniz fenerleri ile ilgili bilgi almak amacı ile dergiler, kitaplar ve Kıyı Emniyet Müdürlüğü'nün resmi internet sitesi incelenmiştir.

Çalışmada saat kuleleri grubunda yer alan endüstriyel miras örnekleri ile ilgili yapılmış olan araştırmalar;

Saat kuleleri grubunda yer alan Samsun Saat Kulesi ve Lâdik Saat Kulesine gidilerek fotoğraf çekimi yapılmıştır. Saat kulelerinin üzerinde bulunan kitabelerde inşaat yılı, malzeme, yapım tekniği ve kullanım alanları gibi bilgiler bir araya getirilerek çalışmaya aktarılmıştır.

Çalışmada değirmenler grubunda yer alan endüstriyel miras örnekleri ile ilgili yapılmış olan araştırmalar;

- Havza Tarihi Un Değirmeni geçmiş dönemlerde hangi yıl kullanılmaya başlandığı ve hangi amaçlar ile kullanıldığı ile ilgili sorular değirmen çevresinde bulunan kişiler tarafından cevaplanmıştır. Tarihi değirmenin içinde ve çevresinde fotoğraf çekimi gerçekleştirilmiştir.
- Havza Tarihi Su Değirmeni çalışma sistemi değirmeni çalıştıran kişi tarafından anlatılmıştır. Değirmen içinde ve çevresinde fotoğraf çekimi yapılmıştır.
- Çırakman Yel Değirmeni ile ilgili bilgi almak amacı ile dergiler incelenmiştir. Değirmen faal olmadığı için çevresi incelenerek fotoğraf çekimi gerçekleştirilmiştir. Değirmenin girişinde yer alan bilgilerden tez metni içinde faydalanılmıştır.

Çalışmada taşıma ve ulaştırma sistemleri grubunda yer alan endüstriyel miras örnekleri ile ilgili yapılmış olan araştırmalar;

Samsun'un taşıma ve ulaştırma sistemleri endüstri mirası geçmişi ile ilgili bilgi almak amacı ile çevrimiçi gazete arşivleri, eski gazete arşivleri, kitaplar ve fotoğraf albümleri incelenmiş elde edilen veriler bir araya getirilerek çalışmaya aktarılmıştır.

- Tren istasyonlarına (Dikbiyık, Kavak, Havza, Lâdik, Çukurbük, Bekdiğın) gidilerek fotoğraf çekimi yapılmıştır. Tren istasyonlarının çevresinde demiryolları ile ilişkili hangi yapıların bulunduğu araştırılmıştır.
- Samsun Kent Müzesi ziyaret edilerek müze içinde Samsun'un coğrafi, ekonomik, kültürel ve tarihi yapısına ilişkin materyaller incelenmiştir. Müze içinde ve bahçesinde fotoğraf çekimi yapılmıştır. Ziyaret sürecinde elde edilen bilgiler not alınarak daha sonra çalışmaya aktarılmıştır.
- Tekkeköy Kent Müzesi ziyaret edilerek müze içinde sergilenen eşyalar tespit edilmiştir. Tren istasyonunun çevresinde bulunan rayların ve endüstri yapısının fotoğrafları çekilmiştir. Faal olarak kullanıldığı döneme ait bilgiler araştırılarak çalışmaya aktarılmıştır.
- TCDD Lokomotif Deposu'nun geçmişteki kullanım faaliyetleri ile ilgili yapılan çalışmalar incelenmiştir. Güncel faaliyeti Samsun Cerrahi El Aletleri ve Sağlık Müzesi olan endüstri yapısı ziyaret edilmiştir. Müzede bulunan

görevli kişi tarafından müze hakkında bilgiler alınarak not edilmiştir. Müzede gerçekleştirilen ziyaret sürecinde endüstri yapısının geçmiş ve günümüz kullanımında gerçekleştirilen değişiklikler tespit edilmiş, fotoğraf çekimi yapılmış elde edilen bilgiler bir araya getirilerek çalışmaya aktarılmıştır.

- Çetinkaya Köprüsü ile ilgili bilgi almak amacı ile eski gazete arşivleri incelenmiştir. Geçmiş dönemlere ait fotoğraflara ulaşmak amacı ile çeşitli internet siteleri incelenmiştir. Köprünün güncel durumunu görmek amacı ile fotoğraf çekimi yapılmıştır.

Çalışmada su kulesi grubunda yer alan endüstriyel miras örnekleri ile ilgili yapılmış olan araştırmalar;

- Samsun su kulesinin geçmiş ve günümüz kullanım faaliyetleri araştırılmıştır. 1864 Çerkes Etnografya Müzesi olarak yeniden işlev kazandırılan endüstri yapısı hakkında çevrimiçi internet sitelerinde yer alan bilgiler incelenerek fotoğraf çekimi gerçekleştirilmiştir.
- Kavak ilçesinde bulunan şimendifer su istasyonunun geçmiş ve günümüz faaliyetleri araştırılmıştır. Su kulesinin çevresinde fotoğraf çekimi gerçekleştirilmiştir.

Samsun İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne gidilerek taşınmaz kültür varlıkları envanter listesine ulaşılmıştır. Çalışmada taşınmaz kültür varlıkları envanter listesinde yer alan örnekler tablo oluşturularak adı, envanter numarası, adresi, kurul karar numarası, tarihi, geçmiş ve günümüz kullanım durumu olarak açıklanmıştır.

Çalışma kapsamında yer alan kaynağı belirtilmemiş olan görseller saha çalışmasında gerçekleştirmiş olduğum fotoğraflarımın aittir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmanın bu bölümünde endüstriyel miras ve söz konusu mirasın turizm boyutu ile ilgili bir kavram seti açıklanarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, endüstriyel miras kavramıyla ilgili ulusal ve uluslararası organizasyon, örgüt, kurum ve kuruluşlardan bazılarına değinilmiştir.

2.1. Endüstriyel Miras Kavramı

Sanayi kelimesi ile eş anlamlı ve Fransızca kökenli olan endüstri kavramı, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde, ham maddeleri işlemek için kullanılan yöntemlerin ve araçların tamamı olarak ifade edilmektedir. Miras kelimesi ise; bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı şey olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2021).

18. yüzyılda İngiltere'de yaşanan sanayi devrimi kısa bir süre içinde siyasi, teknolojik, sosyal ve iktisadi boyutları ile birlikte tüm dünyada etkisini göstermiştir. Kentlerde sanayi devrimi olarak adlandırılan süreç içinde çeşitli tesisler ve sanayi yapıları kurulmuştur. Fabrika, sanayileşme, depolama, üretim ve endüstri ürünleri gibi farklı kavramlar sanayi devrimi döneminde ortaya çıkmıştır. Endüstrileşme süreci, kentlerde olduğu gibi insanların yaşamlarını da etkilemiştir. Sanayi devrimi süreci geride "endüstriyel miras" olarak tanımlanan yapıları bırakmıştır (Elhan, 2009:1). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan çevrecilik hareketi ile fabrikalar ve üretim tesisleri kapatılmıştır. Bu durum beraberinde işsizlik ve büyük kentsel bölgelerin gerilemesi gibi olumsuz sonuçları ortaya çıkarmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde sanayi bölgeleri terk edilerek tesislerin büyük bir kısmı çürümeye terk edilmiştir (Curcid vd., 2015'ten aktaran Kaya ve Yılmaz, 2018). Endüstri dönemine ait yapılar, sanayileşmelerini gerçekleştirmiş olan ülkelerde toplumların duygusal ve kolektif hafızalarında önemli bir yere sahiptir. Yeni kent düzenlenmelerinde endüstri yapılarının ve alanlarının kullanılmaları ya da yok olma tehlikesi gibi kötü sonuçlara neden olabilecek durumların oluşmasının kontrol altına alınması ve korunmasını sağlamak amacıyla endüstriyel miras kavramı ortaya çıkmıştır (Gün, 2014: 37-38). Eski endüstri yapılarının ve alanlarının korunması ile ilgili girişimler İngiltere'de başlayarak diğer ülkelerde yaygınlaşmaya devam etmiştir (Karadağ ve İncedere, 2017:16).

Endüstriyel süreç sonucunda meydana gelen endüstri yapı ve yapı gruplarında yer alan ekipmanlar kültürel gelişimin önemli bir aracı görülmektedir. Endüstriyel alanlarla ilişkisi bulunan tüm bu unsurlar endüstriyel miras olarak algılanmaktadır. Endüstriyel miras kavramını, taşınabilir ve taşınamaz kültür kalıntıları olarak 2 gruba ayrılmaktadır. Taşınabilir kültür kalıntıları grubu üretimle ilgili olan nesnelere içerirken; taşınamaz kültür anıtları köprüler ve barajlar gibi endüstriyel yapı gruplarını içermektedir (Kaşlı, 2009:20; Jedrysiak, 2011:19).

Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi tarafından 2003 yılında gerçekleştirilmiş olan toplantıda endüstriyel miras kavramı; teknolojik, mimari, toplumsal, tarihsel, bilimsel veya sosyal boyutları içeren sanayi kültürünün kalıntıları olarak tanımlanmaktadır. Endüstriyel miras kavramı kapsamında değerlendirilen endüstriyel kültür kalıntıları (TIICCH, 2003; Jedrysiak, 2011:18);

- Maden ocakları
- Yel değirmenleri
- Demiryolu altyapısı
- Arıtma kompleksleri
- Ambarlar ve depolar
- Barajlar ve tersaneler
- Fabrikalar ve makineler
- Enerji üretim tesisleri
- Çalışanlar için yapılan konutlar
- Köprüler ve su kuleleri

Tarihsel ve derin sonuçları bulunan ve bulunmaya devam eden faaliyetler, endüstriyel mirasın bir kanıtıdır. Bu kanıtlar endüstriyel yapıların ve alanların evrensel değerini ifade etmektedir. Endüstriyel mirasın insanların yaşamlarına ve çalışma alanlarına tanıklık etmesi toplumsal bir değer ile birlikte önemli kimlik duygusunu açığa çıkarmaktadır. Ayrıca inşaat, planlama, mühendislik ve mimari gibi estetik bir değere sahiptirler. Bu değerler endüstri alanının; endüstriyel peyzajı, bileşenleri, yazılı belgeleri, saha tipolojisi ve geleneklerini kapsayan önemli kayıtları bulunduran özel bir değere sahiptir (TIICCH, 2003).

Endüstriyel miras ile ilgili önemli bir kavram ise endüstri arkeolojisidir. 1950'li yıllarda ortaya çıkan endüstri arkeolojisi kavramı, endüstri mirası öğelerinin her

katmanı ile disiplinler arası bir süreçle araştırılmasına katkıda bulunur. Endüstri arkeolojisi; endüstri yapılarının inşa edildiği alanın ulaşım özellikleri, mekânsal özellikleri açısından arkeolojik; yapılarda çalışanların sosyal haklarını, yaşamlarını ve bu yaşam alanlarının incelenmesi açısından sosyolojik; endüstri yapıların tasarımında kullanılan tekniklerin incelenmesi açısından mimari; siyasi ve iktisadi süreçleri ile politik disiplinleri ilgilendiren araştırma alanıdır (Köksal, 2012:17-18). Endüstri arkeolojisi; endüstri yapılarının taranması, tanımlanması, incelenmesi, kayıt altına alınması, bakımı ve yasal koruma süreci gibi işlemleri kapsamaktadır. Sanayi, ekonomi, mimari ve teknoloji gibi çeşitli alanlarla ilgisi bulunan endüstri arkeolojisi, endüstri mirası olarak adlandırılan tüm somut ve soyut unsurların incelendiği bir alandır. Endüstri arkeolojisi, endüstriyel yapıların buldukları bölgelerde keşfedilmesini teşvik ederek endüstriyel miras rotalarının oluşmasına ve turizmin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Kronenberg, 2007:36; Karadağ ve İncedere, 2017:17).

2.2. Endüstriyel Mirasını Korunma Amacıyla Kurulan Örgütler

2.2.1. ICOMOS

ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi), sitlerin ve anıtların bakımı, onarımı ve değerlendirilmesi gibi uygulamalarda kullanılan kuram, yöntem ve bilimsel tekniklerin geliştirilmesi amacıyla çalışan bir sivil toplum örgütüdür. Kuruluşu Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından desteklenen ICOMOS Türkiye’de 1974 yılında kurulmuştur. 1964 yılında Venedik’te toplanan koruma teknisyenleri ve mimarları, kurumsal tartışmaları ve farklı yaklaşımları sona erdirmek amacıyla çağdaş korumanın temel ilkelerini tanımlayan “Venedik Tüzüğünü” ortaya koymuşlardır. ICOMOS, Venedik Tüzüğü’nde tanımlanan ilkeleri uygulamaya koymak, zaman içinde gelişen konu ve gereksinimlere yanıt vermek amacıyla malzeme, tarihi yerleşmeler, yapı tipleri, arkeolojik koruma alanlarında uzmanların çalışmaları ile ilgili ilkeler tanımlayarak tüzükler oluşturmuştur. Tüzüklerin bazı başlıkları şu şekilde açıklanmaktadır (Mimarlık Dergisi, 2015; ICOMOS, 2021):

- (1982) Tarihi bahçeler floransa tüzüğü
- (1982) Tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunması tüzüğü
- (1990) Arkeolojik mirasın korunması ve yönetimi tüzüğü
- (2008) ICOMOS kültürel rotalar tüzüğü

- (2011) Endüstri mirası yapıları, siteleri ve peyzajlarının korunması için ICOMOS-TICCIH ortak ilkeleri.

ICOMOS VE TICCIH iş birliği ile hazırlanan 18 Nisan etkinliği, endüstriyel miras kavramının ulusal ve uluslararası düzeyde bilinirliğinin artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. ICOMOS tarafından 18 Nisan etkinliği 1982 yılında “Uluslararası Anıtlar ve Sitler Günü” olarak ilan edilmiştir. Dünya mirasının çeşitli boyutlar her sene farklı bir temayla ele alınmaktadır. 18 Nisan etkinlikleri kapsamında; 2016 yılında 18 Nisan ICOMOS anıtlar ve sitler günü İzmir etkinliği, 18 Nisan 2018 tarihinde uluslararası anıtlar ve sitler günü Bursa etkinliği düzenlenmiştir. Ayrıca UNESCO Dünya Listesi’nde yer alan ilk endüstriyel varlık olan Wieliczka Tuz Madeni Ocakları ICOMOS tarafından aday olarak gösterilmiştir (Saner, 2012:56; ICOMOS, 2021).

2.2.2. ERIH

ERIH (Avrupa Endüstri Mirası Rotası), endüstriyel mirasın korunması için bilinçli bir yaklaşım oluşturmak, büyük sanayi komplekslerini şehirlerin hareketli merkezlerine dönüştürmek ve endüstri mirası rotası ile turistlerin ilgisini çekmek için 2008 yılında kurulmuş bir sivil toplum örgütüdür. Avrupa Endüstri Mirası Rotası, Avrupa’da endüstri mirası kalıntılarının ve yapılarının bulunduğu çeşitli bölgeler arasında bir ağ ve gezi rotaları oluşturmaktadır. Avrupa Endüstri Mirası Rotası’nın amacı, endüstriyel miras değerleri hakkında halkı bilinçlendirerek sürdürülebilir kalkınma için bu mirasın ekonomik kaynaklarını vurgulamak, korumak ve kavramın yaygınlaşmasını sağlamaktır. ERIH Endüstri Mirası Rota Sisteminde güzergâhların belirlenmesi için 3 farklı yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemler; Avrupa temalarından oluşan rotalar, durak noktalarından oluşan temalar, bölgesel temalardan oluşan rotalar. ERIH tarafından 100’den fazla bağlantı noktası, 20 bölgesel rota ve 16 tema rotası oluşturulmuştur. Bölgesel tema rotaları; ERIH ağına katılmış olan park, bina, peyzaj ve kullanılmayan üretim alanlarını kapsayabilmektedir. Avrupa tema rotası ise Avrupa’yı kapsayan ve belirli bir konsept üzerinden hareket eden yaklaşımı ifade etmektedir. Farklı endüstri alanlarına göre belirlenen rota örnekleri; sanayi, enerji kâğıt, su, madencilik, ulaşım, üretim, fabrika turları sunan şirket ve müzeleri kapsamaktadır (Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2021:76-77; ERIH, 2021).

Ülkemizde bulunan ERIH rotası güzergâhları (Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2021:78):

- Merinos Tekstil ve Sanayi Müzesi
- SEKA Kâğıt Fabrikası
- Çamlık Buharlı Lokomotif Müzesi
- İstanbul Havacılık Müzesi
- Santral İstanbul Enerji Müzesi
- Rahmi Koç Endüstri Müzesi
- İstanbul Havacılık Müzesi
- Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi

2.2.3. TICCIH

TICCIH (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi), 4 Haziran 1978 tarihinde kurulmuş olan endüstri mirası odaklı uluslararası örgüttür. Kuruluş amacı; endüstriyel mirasın muhafazası, korunması, belgelenmesi, yorumlanması, araştırılmasında uluslararası iş birliği sağlamaktır. Bu geniş alan; fabrika, teçhizat, sanayi siteleri, endüstriyel peyzaj gibi sanayinin önemli varlıklarını ve belgelerini içermektedir. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi; araştırmacılar, mimarlar, akademisyenler ve arkeologlar gibi endüstriyi ele alan her konuyla ilgilenen herkesi içermektedir. TICCIH, ICOMOS tarafından endüstriyel mirasın korunması ve araştırılması ile ilgili tüm konularda ilgili olan danışman olarak tanınmaktadır. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi tarafından kuruluş amaçlarını kapsayan konular ile ilgili 2 yılda bir dergi ve yılda 4 kez TICCIH Bülteni yayınlanmaktadır (TICCIH, 2021).

2.2.4. UNESCO

UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü), 16 Kasım 1945 tarihinde kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün amacı insanlığın zihninde barışı ve güvenliği; eğitim, barış, doğa bilimleri, kültür bilimleri aracılığıyla inşa etmektir. UNESCO ayrıca kültürel ve doğal mirasın tanımlanmasını ve korunmasını teşvik ederek tarihi kimliğin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktadır (UNESCO, 2021). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), endüstri tarihine yönelik bilgi veren tüm donanımlar, tesis ve çevresi ile birlikte ayrılmadan bir arada düşünülmesi gerektiğini ifade ederek birden fazla önemli endüstriyel miras alanlarını tescillemiştir. 1986 yılında İngiltere' de bulunan

Ironbridge Gorge Köprüsü ilk tescillenen endüstriyel miras alanıdır (Özdemir, 2015:18). Eski sanayi alanları ve yapıları insanlığın ortak kültür ve tarihi değerinin bir simgesi olduğu için UNESCO tarafından ele alınarak 10 koruma kriteri belirlenmiştir. Bu kapsamda UNESCO dünya kültür mirası endüstri anıt/sitleri listesinde bulunan endüstriyel miras alanlarından bazıları şu şekildedir (Karadağ ve İncedere, 2017:17-21):

- (1993) Engelsberg Demir Fabrikaları İsveç
- (1985) Fransa Pont du Gard (Roma Su Kemerleri)
- (1979) Suriye Arap Cumhuriyeti Antik Kenti
- (1997) Hollanda Kinderdijk-Elshout Değirmen Ağı
- (2012) Belçika Wallonia'nın Başlıca Maden Sahası

2.3. Endüstriyel Miras Turizmi

Turizm, insanların devamlı çalıştıkları, oturdukları ve her zaman olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına seyahatleri, buralarda yer alan genel olarak turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri talep ederek, geçici konaklamalarından doğan ilişkileri ifade etmektedir (Kozak, 2012:3). Dünyanın önde gelen sektörlerinden biri olan turizm, sosyo-ekonomik faaliyetler sağlamaktadır. Günümüzde 3S (sea, sand, sun) deniz, kum, güneş gibi klasik turizm anlayışından farklı olarak yayla turizmi, golf turizmi, ekoturizm, agro turizm, hüzün turizmi, kültürel turizm ve endüstriyel miras turizmi gibi alternatif turizm türleri yürütülmektedir. Alternatif turizm türleri yenilik arayan turistler için doğa, macera, kültür ve nostaljik deneyimleri yaşama fırsatı sunmaktadır (Tarhan ve Doğan, 2020).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde miras, bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı şey olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, 2021). Turistlerin kültürel mirasa ilgi duymaya başlamaları sonucunda kültürel turizm gelişmeye başlamıştır (Çetin, 2010:182). Alternatif turizm türlerinden biri olan kültürel turizm, hem geçmiş kültürlerle ait anıtların ve mekânların ziyaretini hem de bir ülke ya da bölgede bulunan yaşam biçimlerinin öğrenilmesini kapsamaktadır (Aliağaoğlu, 2004:51). Günümüzde turistik cazibe merkezlerinin ve destinasyonlarının önemli bir bölümü kültürel miras unsurlarına odaklanmaktadır. Bu bağlamda kültür turizminin önemli bir parçası ise miras turizmidir (Rasoolimanesh vd., 2021:2). Miras turizmi ise bir yerin kültürü, geçmiş ve günümüzü temsil eden binalardan sanat eserlerine kadar

miras olarak kabul edilen her şey hakkında bilgi edinerek farklı deneyimler yaşanmasını sağlayan seyahatleri ifade etmektedir (Garrod ve Fyall, 2000:683). Miras turizmi birden fazla çekiciliğe sahip olduğundan dolayı sosyo-kültürel miras turizmi ve doğal miras turizmi gibi ana başlıklar altında incelenebilmektedir. Sosyo-kültürel miras turizmi alt başlığında ise endüstriyel miras turizmi kavramı yer almaktadır (Aliğaoğlu ve Narlı, 2011:3). 1990'lı yıllardan sonra turizm sektörünün büyümeye başlaması ve alternatif turizm çeşitlerinin geliştirilmesiyle birlikte endüstriyel miras varlıkları, turizm sektöründen elde edilen gelirin artış göstermesi ve bütün yıla yayılması gibi hedefler doğrusunda önemli bir turizm ürününe dönüştürülmüştür (Uysal, 2018:324). Endüstri yapılarının ve alanların günümüzde işlevsiz kalması, kentler için büyük sorunlarından biri haline gelmiştir. Endüstri yapılarına yeni işlev kazandırılması tarihi değerlerin korunması açısından önemli bir yaklaşımdır. Bu bağlamda kültür turizmine hizmet veren endüstriyel miras turizmi ortaya çıkmıştır (Karıptaş vd., 2015:513). Endüstriyel miras alanları, insanlara iş fırsatı sunması ve ekonomik büyümeye katkı sağlaması açısından endüstriyel dönemde önemli bir rol oynamıştır. Çeşitli bölge ve şehirlerde bulunan önemli endüstri kalıntıları, endüstriyel miras kavramının günümüzde yaygınlaşması ile birlikte korunarak ve dönüştürülerek yeni kimlikler kazandırılmaktadır. Bu bağlamda endüstriyel miras alanları, endüstriyel geçmişin değerini artırarak endüstriyel miras turizminin geliştirilmesinde etkili bir kaynak haline gelmiştir (Yang, 2017:3).

Endüstriyel miras turizmi, turistlerin endüstriyel miras kapsamında değerlendirilen terk edilmiş endüstri yapılarında ya da aktif endüstri yapılarında gerçekleştirmiş oldukları ziyaretleri kapsamaktadır. Endüstriyel miras turizmi; fabrika, maden ocakları, elektrik santralleri, yel değirmenleri ve atölyeler gibi endüstriyel faaliyet alanlarını içinde bulunduran, çalışanların hayatları, ekonomik süreçler, çalışma koşulları hakkında geçmişle günümüz arasında bir bağ kuran ve turistlere kültürel deneyim sunan bir turizm çeşidi olarak tanımlanmaktadır (Vargas-Sanches, 2015'ten aktaran Tarhan, 2020:48). Endüstriyel miras turizmi, önemli bir ekonomik ve sosyal olgudur. Âtıl durumda bırakılan sanayi bölgelerine yönelik oluşan ön yargıların ortadan kaldırılması, istihdam sağlanması, yerel hizmet alanlarının açılması ve bölgelerin kimliklerinin iyileştirilerek işlevsel bir duruma getirilmesine katkı sağlamaktadır (Garaca vd., 2014:185). Endüstriyel kalıntılar, çağdaş toplumda duygusal ve kolektif hafızanın mekânsal simgelerini temsil ederler. Endüstri

varlıklarını turistik mekânlara dönüştürülmesi, ekonomik üretim tarihini konusunda turistlerin bilgilendirilmeleri açısından etkili bir araç olarak görülmektedir (Xie, 2015:142).

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve endüstrileşmenin artışı ile birlikte terk edilen endüstriyel miras alanlarının geleneksel üretim sistemleri ve teknik bilgileri insanlar üzerinde merak uyandırmaya başlamıştır. Yer altında (örneğin madenler) ve yeryüzünde (örneğin fabrikalar) bulunan çeşitli endüstri mirası, turistlerin yeni ve nostaljik deneyimler yaşamalarına fırsat sunmaktadır. Endüstriyel miras alanlarının turizm kavramı ile bütünleşmesi endüstriyel değerlerin ortaya çıkarılmasında etkili bir rol oynamaktadır. Günümüzde giderek artış gösteren sanayi siteleri için turizm, bölgesel yeniden yapılanma ve ekonomik kalkınma için yararlı bir araç olarak görülmektedir (Xie, 2006:1321-1322). Eski sanayi bölgelerinin imajını tekrar kazanması adına endüstriyel miras turizmi önemli bir simgedir. Geçmiş dönemlerde üretim süreçlerinin birer parçası olan endüstriyel varlıklar günümüzde kültür merkezi, alışveriş merkezi, müze, sanat galerisi, otel işletmesi ve eğlence mekânlarına dönüştürülerek birer cazibe merkezi olarak yeniden işlevsel bir duruma gelmeleri sağlayan projeler geliştirilmektedir (Pawlikowska-Piechotka, 2009:278; Kaya ve Yılmaz, 2018:126).

Endüstriyel miras ve endüstriyel miras turizmi kavramları kapsamında maden ocakları ya da fabrikalar gibi endüstri yapılarının faaliyetlerini durdurduktan sonra yeniden işlev kazandırılması, insanların endüstri alanlarında geçmiş dönemlerde gerçekleştirilmiş olan çalışma ortamına tanıklık etmelerine fırsat sağlayarak önemli turist çekme potansiyeline sahiptir. Bu süreç sadece çalışma ortamlarını değil bununla birlikte makineleri, teçhizatı, kurumsal yapıları, sosyal yönleri, yaşam öyküleri, çalışanların barınma koşulları, din ve dil gibi değer unsurlarını da kapsamaktadır. Endüstriyel miras turizmi sayesinde endüstri yapıları, endüstri geçmişi yansıtmakla beraber yerel toplumların geçmişleri ile bağlantı kurmalarını sağlamasında etkili bir araçtır (Cole, 2004:481-482).

Endüstriyel miras alanlarının bir turizm merkezi olarak işlevlendirilmesi, günöbirlikçiler ve özel ilgi grupları gibi çeşitli ziyaretçiler için güçlü bir mknatis olarak görölmektedir. Endüstri yapılarının üretim süreçleri etkileşimli sergiler ve bilgi teknolojileri ile desteklenerek ziyaretçilerin deneyimlerinin kalitesinin artırılması sağlanmaktadır. Bu tür bir turizm hizmetinin ise tema kafe, restoran, kitapçı ve

hediyelik eşya dükkânı gibi ek tesislerle desteklenmesi gerekmektedir. Endüstriyel miras alanlarında oluşturulan turizm merkezlerinin amacı, bölgenin endüstriyel geçmişine ilgi oluşturulmasını sağlayarak farklı miras alanlarının ve turizm potansiyeli olan bölgelerin ziyaret edilmesini sağlamaktır (Josen-Verbeke, 1999:76).

Endüstriyel bir bölgenin turizm ürününe dönüştürülebilmesi için endüstriyel kültür, rekreasyon kalitesi ve endüstriyel bilgi unsurlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Endüstriyel kültür, endüstriyel mirasın güzelliklerinin turistlere sunulması endüstriyel tarihin tüm ayrıntılarının anlatılması gerekmektedir. Rekreasyon kalitesi, turistlerin rekreasyon amaçlarına ulaşmak için tecrübe kazanmalarını sağlayan donanım olanaklarını ifade etmektedir. Endüstriyel bilgi ise, turistlerin endüstriyel miras alanlarında tur rehberlerinden endüstriyel tarih hakkında gerekli olan bilgileri almaları sağlanmaktadır (Fan, 2009'dan aktaran Tarhan ve Doğan, 2020:139).

UNESCO tarafından gerçekleştirilen araştırmaya göre endüstriyel miras turizmine ait olan öğeler şu şekilde sınıflandırılmaktadır (Falser ve Yang, 2001:13):

- Dökme Ürün Endüstrisi
- Taşıyıcılar ve Güç Kaynakları
- Maden Endüstrileri
- Ulaşım
- Fabrikalar
- İmalat Sanayi
- Köprüler ve Su Kemerleri
- Bina Teknolojileri
- Özel Objeler (barajlar ve tüneller)

Avrupa ülkelerinde yer alan endüstriyel peyzaj alanları, üretim tesisleri ve teknoloji müzeleri gibi endüstri mirası alanlarını kapsayan ERIH (Avrupa Endüstriyel Miras Rotaları), endüstriyel mirasın tanıtımını ve endüstriyel miras alanlarının turizm sektöründe birer ürün olarak pazarlanmasını hedeflenmektedir. Bu bağlamda endüstriyel miras rotaları, korunamamış ya da geri planda kalmış olan endüstriyel miras yapılarını, alanlarını çeşitli endüstri destinasyonları ile bütünleşmelerini, korunmalarını ve turizmin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır (Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2020:2018).

Silesian Endüstriyel Miras Rotası 19 Ekim 2006 yılında oluşturulmuştur. Silesian Endüstriyel Miras Rotası; Silesian Müzesi, Porselen Fabrikası, Guido Maden Kuyusu, Zinch Rolling Fabrikası, Donnermack Toplu Konutları, Wujek Madeni ve Endüstriyel Etnografya Müzesi olmak üzere içinde 48 adet endüstri tesisini bulundurmaktadır. Endüstriyel Miras Rotası çeşitliliği ziyaretçiler için seyahat etme, unutulmaz deneyim ve macera yaşamalarına fırsat sunmaktadır (ERIH, 2020). Silesian Endüstriyel Miras Rotası güzergâhında; cam işçiliği, işçi konutlarını gezme, endüstri festivalleri, kömür madeni ve müze ziyaretleri, lazer gösterileri gibi birden fazla etkinlikler düzenlenmektedir (Uysal, 2018:334).

Güney Yorkshire turizm rotası, Barnsley, Huddersfiel ve Sheffield kentlerinden oluşmaktadır. Turizm rotası endüstri geçmişinde önemli etkiye sahip olan demir ve kömür gibi ağır sanayi faaliyetlerinin gerçekleştirilmiş olduğu bölgeleri içermektedir. Güney Yorkshire turizm rotası kapsamında tren istasyonu, değirmen, yün fabrikası, demiryolu istasyonu, demir atölyeleri, maden ve kömür ocakları gibi endüstriyel değerler çocuk oyun merkezi, sanat fuarları, antika merkezi, konserler, tema müzeleri, atölyeler ve çeşitli etkinlik alanları ile birlikte yeni işlev kazandırılarak turizm ürününe dönüştürülmüştür (Soutwest Yorkshire, 2021).

1990'lı yıllardan itibaren endüstriyel miras turizmi bölgelerin kent ölçeğinde yeniden yapılandırılarak gençleştirilmesi, kültürel açıdan zenginleştirilmesi, sosyal ve ekonomik amaçlar arasındaki dengeyi sağlayan önemli bir güç olarak görülmüştür. Endüstriyel miras turizmi kapsamında endüstri yapılarının miras girişimcileri tarafından gösterişli biçimler ortaya konularak yeni işlev kazandırılma düşüncesi, değerli endüstri varlıklarının öz değerini kaybetmesine, yapısal değişiklikleri, sürdürülebilirliğinin sağlanamamasına ve tarihsel bağlamın bozulmasına neden olabilmektedir. Bu kapsamda endüstriyel yapılarının ve alanlarının bu süreçte özel ve kamu paydaşları arasında gerçekleştirilecek olan bilgi paylaşımı ve planlama sürecinde iletişim halinde bulunarak paydaş teorisi yaklaşımı izlenmesi endüstriyel sürdürülebilirlik açısından önemli bir unsurdur (Kıraç, 2013:13-14; Çelik, 2020:20).

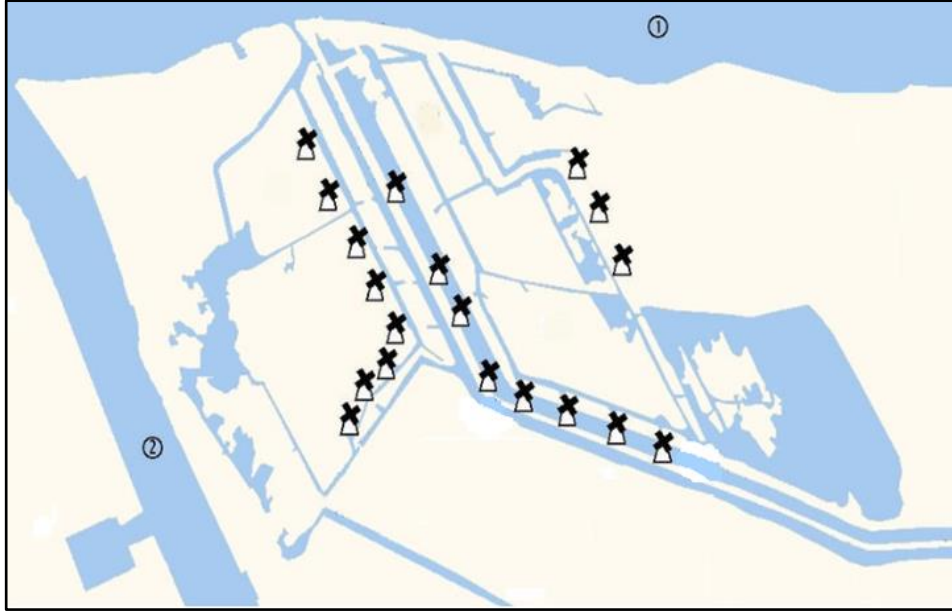
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DÜNYADA BULUNAN ENDÜSTRİYEL MİRAS ÖRNEKLERİ

Bu bölümde endüstriyel miras alanlarının yeniden işlev kazandırılması adına dünyada yer alan endüstriyel miras örnekleri detaylı bir şekilde incelenmiştir.

3.1. Kinderdijk-Elshout Değirmen Ağı (Hollanda)

Kinderdijk-Elshout Değirmen Ağı Kompleksi, Hollanda'nın Güney Hollanda eyaletinde Lek ve Noord nehirlerinin birleşmiş olduğu bir noktada yer almaktadır. Kinderdijk-Elshout Değirmen Ağı Kompleksi'nde 19 adet yel değirmeni bulunmaktadır (Quiroz, 2018:31). Kinderdijk-Elshout Değirmen Ağı, Hollanda halkının yerleşim ve toprak arazilerini su baskınlarına karşı korumak amacı ile suyu işleme teknolojisini kullanarak geliştirmiş oldukları bir sistemdir. Değirmenler su seviyesini polderin dışına doğru kontrol ederek alanda biriken fazla suyun tahliye edilmesini sağlamaktadır. Tarım ve yerleşim amaçlı arazilerin drenajı için hidrolik işlerin yapımına Orta Çağ'da başlanmıştır (UNESCO World Heritage List, 2021).

Şekil 3.1. Lek (1)-Noord (2) Nehirleri ve Yel Değirmenleri (Quiroz, 2018:38)

7 Aralık 1997 yılında Kinderdijk-Elshout Değirmen Ağı, UNESCO dünya kültür mirası endüstri anıt/sitleri listesine kabul edilmiştir. UNESCO dünya miras listesine dâhil olan yapılar olağanüstü evrensel bir değere sahip olmaları ve on seçim kriterleri içinden en az birini karşılamaları gerekmektedir. Kinderdijk-Elshout Değirmen Ağı,

(i), (ii) ve (iv) kriterlerini taşımaktadır. Bu kriterler şu şekilde açıklanmaktadır (UNESCO, 2021; İncedere, 2017:23):

Kriter (i): İnsanlar tarafından gerçekleştirilen yapıtları sunmak.

Kinderdijk-Elshout'ta bulunan değirmen ağı, insan yapımı bir peyzajın parçasıdır ve hidrolik teknolojisi insanlar tarafından geçmişten günümüze kadar kullanılmaya devam etmektedir.

Kriter (ii): Anıtsal sanatlar, peyzaj tasarımı, şehir planlama, mimarlık veya teknolojide meydana gelen gelişmeleri sergilemek.

Kinderdijk-Elshout Değirmen Ağı, yüksek ve alçak drenaj kanalları, değirmenler, tarihi polder alanları, pompa istasyonları ve Hollanda drenaj tekniklerinin gelişiminin önemli örnekleridir.

Kriter (iv): İnsanlık tarihinin önemli evrelerini gösteren bir peyzaj, bina, mimari yapı ve teknoloji aracı olmak.

Kinderdijk-Elshout Değirmen Ağı, geçmişte ve günümüzde turba arazisinin işlenmesini sağlayan bir hidrolik sistemdir. İnsanlık tarihinin kültürel peyzajını ve mimarisini gösteren Hollanda'nın önemli bir simgesi olarak gösterilmektedir.

Şekil 3.2. Kinderdijk-Elshout Değirmen Ağı (Coggins, 2019)

1738- 1740 yıllarında inşa edilmiş olan 19 değirmenin üçü müze olarak ziyaretçilerin kullanımına açılmıştır. Kanal boyunca aktif olarak kullanılan müzeler; Nederwaard Değirmeni Müzesi, Blokweer Değirmeni Müzesi ve Overwaard Değirmeni Müzesi'dir. Kinderdijk-Elshout Değirmen Ağı çevresinde yer alan kanallar boyunca; bisiklet yolları, yürüyüş yolları, hediyelik eşya dükkânı, çiftlik evleri, köprüler ve çeşitli hayvanlar bulunmaktadır. Belirli günler ve saatler içinde değirmenlerin çevresinde tekne turları yapılmaktadır (Kinderdijk, 2021).

3.2. Zollverein Kömür Madeni Sanayi Kompleksi

Almanya'nın madencilik endüstrisi tarihinin en ünlü sembollerinde biri olan ve Essen şehri, Ruhr Bölgesi'nde yer alan Zollverein Kömür Madeni Sanayi Kompleksi 1932 yılında açılmıştır. 1986 yılına kadar faaliyet gösteren kömür madeninde toplam olarak 240 milyon ton kömür üretimi yapılmıştır. Ucuz ithalat, maliyetlerin artması, ham petrol ve doğal gaz rekabetinin ortaya çıkması iş kaybına neden olmuştur. Gerçekleşmiş olan bu nedenlerden dolayı maden ocaklarının kapatılmasına karar verilmiştir (Ćopić vd., 2014:45-46). Zollverein Kömür Madeni Sanayi Kompleksi, 2001 yılında UNESCO dünya kültür mirası endüstri anıt/sitleri listesine kabul edilmiştir. Dünya mirası listesinde yer alan sanayi kompleksi UNESCO tarafından belirlenen (ii) ve (iii) kriterlerini taşımaktadır. Bu kriterler (UNESCO World Heritage List, 2021);

Kriter (ii): Zollverein Kömür Madeni Sanayi Kompleksi içinde yer alan binaların endüstriyel anlamda mimari açıdan önemli örnekli içinde barından seçkin endüstriyel bir anıt olarak ifade edilmektedir.

Kriter (iii): Günümüzde yaşayan ya da kaybolmuş bir kültürel geleneğe veya medeniyete tanıklık etmek.

Zollverein Kömür Madeni Sanayi Kompleksi, Avrupa'da geleneksel sanayilerin gelişimi sürecinde önemli bir dönemi temsil etmektedir.

Şekil 3.3. Zollverein Kömür Madeni Kompleksi (Zollverein, 2021)

Endüstriyel miras alanı Zollverein Kok Kömürü Fabrikası ve Zollverein Kömür Madeni olmak üzere iki ana bölümden meydana gelmektedir. Zollverein Kömür Madeni Sanayi Kompleksi 1986 yılından itibaren çalışmalarını durdurmuştur. 2002 yılından sonra Zollverein Kömür Madeni Sanayi Kompleksi'nin bir endüstri mirası olarak koruma girişiminin adımları atılarak kültür merkezi olmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Uysal, 2018:334). Zollverein Kömür Madeni Sanayi Kompleksi kentin kültürel sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Kent adına endüstriyel miras turizmi kapsamında önemli bir katkıda bulunan sanayi kompleksi kentin kültürel sürdürülebilirliğini sağlarken aynı zamanda önemli bir endüstriyel miras turizmi rotası olarak gelen misafirlerine hizmet vermektedir (Karıptaş vd., 2015:516).

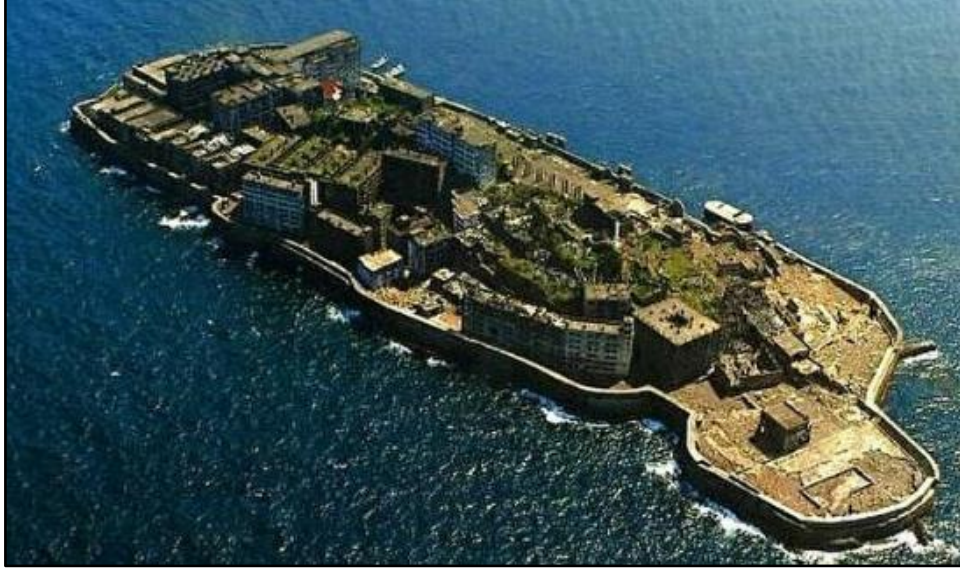

Şekil 3.4. Zollverein Kömür Madeni Kompleksi Etkinlik Alanı (UNESCO, 2021)

Tarihi kömür madeni kompleksi; maden kuyuları, ocaklar, işçi yerleşkeleri, maden ocakları, kömür stokları, demiryolu hatları ve kok fabrikalarından oluşmaktadır. Zollverein Kömür Madeni Kompleksi toplam olarak 14.000 metrekarelik etkinlik alanına sahiptir. Kömür madeni ve kok fabrikasına günlük olarak rehberli turlar düzenlenmektedir. Düzenlenen turlar kapsamında ziyaretçiler, maden ocaklarında çalışmış olan kişilerin yaşamları ve çalışma hayatları ile ilgili bilgi sahibi olmaktadır. Ziyaretçilerin isteklerine göre e-otobüs hizmeti verilmektedir. Sanayi kompleksinin önemli cazibe merkezleri; Ruhr Müzesi, Endüstriyel Miras Portalı, güneş çarkı (güneş enerjisi ile çalışa dönme dolap), Zollverein anıt yolu, buz pateni pisti, yüzme havuzu, küçük stüdyolar, festivaller, doğa yürüyüşü parkurları, tasarım müzeleri, workshoplar, sergi salonları, kongre alanları, eğlence ve gastronomi alanları gibi etkinlik alanlarından oluşmaktadır (Press Release Tourism, 2018:1-4; UNESCO World Heritage Site Zollverein, 2020).

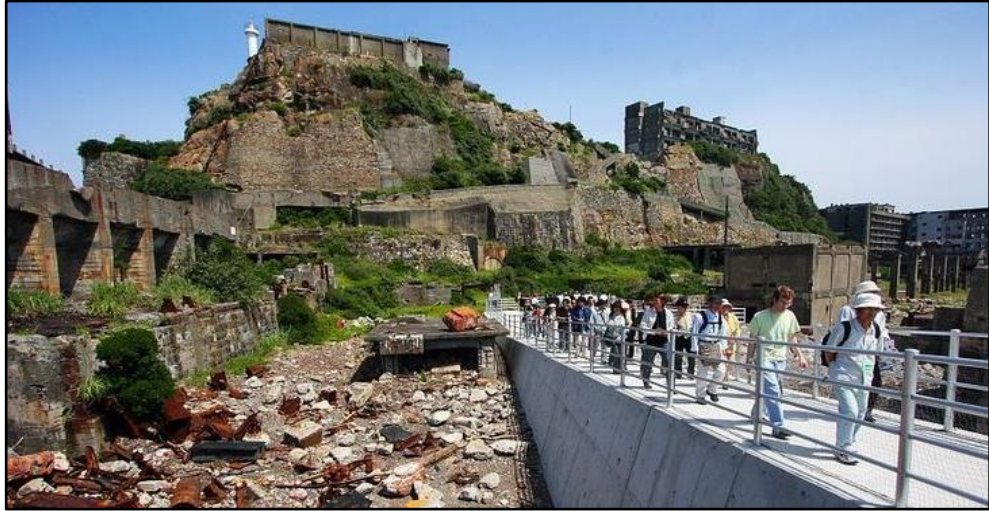
3.3. Hashima Adası

Hashima Kömür Madeni, Japonya'nın güneybatısında yer almaktadır. Hashima Adası'nın tarihi onu terk edilmiş diğer kömür madenlerinden ayırmaktadır. 1800'lü yıllarda başlayan endüstriyel madencilik ile birlikte 1810 yılında ilk kömür Hashima Adası'nı çevreleyen denizin derinliklerinde bulunmuştur. 1890 yılında ada Mitsubishi tarafından satın alınmıştır (Hürriyet, 2020). Bununla birlikte adaya işçilerin kullanımı için modern binalar, okullar, sinema salonları, spor tesisleri, berber, elektronik mağazalar, hastaneler, tapınaklar, mağazalar ve çocuklar için oyun salonları yaptırılmıştır. Madenciler ve aileleri olmak üzere 5000 kişiden fazla kişi ada içinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. 1960 yılından sonra kömürün büyük enerji kaynaklarından biri olan petrole geçişi nedeni ile birlikte 1974 yılında kömür madeni kapatılarak ada terk edilmiştir. Hashima Adası 2015 tarihinde UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kabul edilmiştir (Hashimoto ve Telfer, 2017: 110-112).

Şekil 3.5. Hashima Adası (Yeni Şafak, 2014)

Hashima Adası'na giriş tehlikeli olduğu için sadece Nagasaki Uluslararası Turizm ve Kongre Derneği tarafından rehberli turlar düzenlenmektedir. Adaya yolculuk gemi ile birlikte gerçekleştirilmektedir. Gemide yer alan yolculara ada ile ilgili video gösterimi yapılmaktadır. Nagasaki Mitsubishi Tersaneleri, adaya geçiş sürecinde liman ve şehir manzaraları ilgi çekmektedir. Maden tünelleri ve makineler gibi farklı unsurlara turistler tarafından ziyaretler gerçekleştirilmektedir (Nagasaki, 2020).

Şekil 3.6. Hashima Adası Rehberli Turu (Nagasaki, 2020)

3.4. Kihnu Deniz Feneri

Kihnu Deniz Feneri, Estonya'nın Pitkänä yarımadasının en güney ucunda yer almaktadır. 1864 yılında İngiltere'de üretilmiş olan deniz feneri Pitkänä yarımadasına getirilmiştir. Deniz Feneri, Çarlık Rus, Estonya ve Letonyalı tüccarlar tarafından

Väinameri'den güvenli bir şekilde geçiş yapabilmeleri amacı ile inşa edilmiştir. 2018 yılında orijinali korunarak yenilenen deniz feneri; beyaz kule, konik şekil, bir lamba dolabı ve balkon ile özdeşleştirilmiştir. Kihnu Deniz Feneri, ziyaretçiler için balkonundan eşsiz manzaraları izleme fırsatı sunmaktadır. Bununla birlikte deniz fenerinde Kihnu kültürüne ait el sanatları ürünleri satışı yapılmaktadır (Industrial Heritage For Tourism, 2021; Kihnu Lighthouse, 2021). Kihnu Deniz Feneri'nin denizden ışık yüksekliği 29 metre, yerden ışık yüksekliği, 28 metre, ışık görünürlüğü 11 metre olarak ifade edilmektedir (Estonian Lighthouse Society, 2021).

Şekil 3.7. Kihnu Deniz Feneri (Kihnu Lighthouse, 2021)

3.5. Çikolata Müzesi (Schokoladenmuseum)

Hans Imhoff tarafından Almanya'nın Köln kentinde bulunan Stollwerck Çikolata Fabrikası satın alınmıştır. Hans Imhoff fabrikada ambalaj malzemeleri, eski dosyalar, çikolata şekillendirme kalıpları ve tarihi çikolata makineleri gibi önemli materyaller bulmuştur. Müzenin temeli, bulunmuş olan materyallerin incelenme ve yenilenme süreçleri ile birlikte başlamıştır. Hans Imhoff bu süreç ile birlikte çikolatanın endüstriyel ve kültürel tarihini araştırarak çikolata müzesi için önemli koleksiyonlar oluşturmuştur. Sanayileşme dönemine ait çok sayıda eski makinelerin, çikolata tarihinin, çikolata şekillendirme kalıplarının, belgelerin ve objelerin bulunmuş olduğu çikolata müzesi 31 Ekim 1993 tarihinde açılmıştır (Schokoladenmuseum Lindt, 2021:3).

Şekil 3.8. Schokolade Museum (Schokoladenmuseum, 2021)

Çikolata müzesinde, tropikal bölgelerde yetişen kakao çekirdeğinin tarlada başlayan üretim sürecinden çikolataya dönüşme hikâyesine dair her şey ziyaretçilere eşsiz deneyimler yaşatılarak anlatılmaktadır. Kakaonun kültürel tarihinin anlatıldığı müzede çeşitli çikolatalı ürünlerin yapımının öğretildiği kurslar bulunmaktadır. Müzede ayrıca konu başlığı çikolata ile başlayan farklı sergiler, turlar ve etkinlikler düzenlenmektedir (Schokoladenmuseum, 2021).

3.6. Mocanita-Viseu De Sus Ormancılık Demiryolu

Romanya'nın Maramures bölgesi Viseu De Sus kasabasında kereste endüstrisine hizmet veren demiryolu hattı bulunmaktadır. Wasser Nehri kıyısında yer alan demiryolu hattı 1933 yılında CAPS (Devlet Ormanları Özerk Evi) tarafından inşa edilmiştir. Geçmiş dönemlerde demiryolu hattında kullanılan buharlı trenler ve dizel trenler günümüzde hizmet vermeye devam etmektedir. Dizel trenler, dağdan kereste taşımak amacı ile demiryolunu üretim hattı olarak kullanırken eski buharlı trenler için ise turistik tren hattı oluşturulmuştur. Geçmiş zamanlarda yolcu, kereste ve tomruk taşımacılığında görevlendirilen eski buharlı trenlerden birisi de Mocanita'dır. Mocanita 2004 yılında restore edilerek yeniden işlevlendirilmiştir. 2005 yılında ise turizm kapsamında kullanılmaya başlanmıştır. Demiryolunun turistik hattı toplam 21.6 kilometredir. Mocanita, turistlere yolculukları sırasında; Maramures Dağı'nın, kanyonların, ormanların, maden suyu kaynaklarının, nehirlerin, ahşap kiliselerin ve vadilerin güzel doğal manzaraların keyfini çıkartarak özel olarak planlanmış fotoğraf duraklarında otantik fotoğraflar çekme imkânı sunmaktadır (Google Arts ve Culture, 2014; Mocanita, 2021).

Şekil 3.9. Mocanita Buharlı Lokomotifi (Lonescu, 2021)

Şekil 3.10. Mocanita Buharlı Lokomotifi ve Turistler (Lonescu, 2021)

3.7. Orsay İstasyonu (Gare d'Orsay)

Paris kentinde Seine Nehri'nin üzerinde bulunan ve tasarımı mimar Victor Laloux'ya ait olan elektrikle çalışan trenler için merkezi bir tren istasyonu inşa edilmiştir. Orsay İstasyonu ve otel iki yıl içinde tamamlanarak 1900 yılında gerçekleştirilen Dünya Fuarı için açılmıştır. Orsay İstasyonu içinde önemin tüm modern teknikleri kullanılmıştır. Yolcular için asansörler ve yürüyen merdivenler, resepsiyon hizmetleri, lobi, bagaj için rampalar ve asansörler ve elektrikli taşıma sistemi oluşturulmuştur (Schneider, 1998'den aktaran Sert, 2018:272).

Şekil 3.11. Orsay Tren İstasyonu (Gare d'Orsay, 2021)

İstasyon binasında ayrıca otele ait olan balo binası ve restoran bulunmaktadır. Sanayileşme süreci ile birlikte Paris'te metro çalışmalarına başlanmıştır. Metronun kullanıma açılması ile Orsay Garı önemini kaybetmiştir fakat otel bir süre daha kullanılmaya devam etmiştir. 1970 yılında yıkılma kararı alınan Orsay Garı, 1978 yılında ise 1. derece tarihi eser kategorisinde müzeye çevrilmek üzere korumaya alınmıştır (Ülker, 2020).

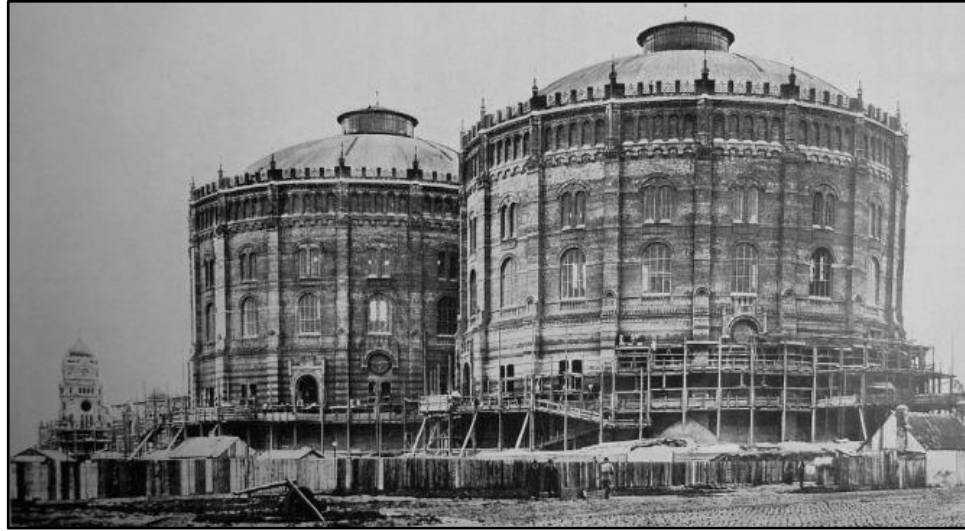
Şekil 3.12. Orsay Tren İstasyonu İç Görüntüsü (Gare d'Orsay, 2021)

Bu süreç ile birlikte istasyon binası; basın toplantıları, kongreler, film seti, Jean-Louis Barrault ve Madeleine Renaud tiyatroları ile siyasi ve kültürel açıdan önemli tarihi anlara tanıklık etmiştir (Frader ve Rebérioux, 1987: 14).

Orsay İstasyonu'nun Orsay Müzesi'ne dönüşüm projesinin öncülerinden biri olan François Mitterrand tarafından 1 Aralık 1986 tarihinde müzenin açılışı gerçekleştirilmiştir (Yılmaz, 2014:499). Endüstriyel amaç ile yapılmış bir yapının kültürel merkeze dönüştürülme projesinin ilk örneği olan Orsay Müzesi'nde, 1848-1915 dönemlerine ait dünyaca tanınmış ünlü ressamların tabloları, heykeller, dekoratif parçalar, mobilyalar, madalya koleksiyonları sergilenmektedir. Ziyaretçiler için müzede; film festivali, konser, sinema, sohbet programları gibi sanatsal ve kültürel faaliyetler gerçekleştirilmektedir (Frader ve Rebérioux, 1987: 16-17).

3.8. Viyana Gazometreleri

Viyana'nın Simmering semtinde bulunan Viyana Gazometreleri 1896-1899 yılları arasında inşa edilmiştir. Depolama kapasitesi 90.000 metre küp, yüksekliği 70 metre ve çapı 60 metre olan dört gazometreden oluşan kompleks Viyana'nın gaz ihtiyacını 1986 yılına kadar karşılamıştır. Viyana Gazometreleri 1891 yılında endüstri mimarisinin seçkin örnekleri olarak tescillenmiştir. 1986 yılında ise Viyana'da gaz kullanımında gerçekleştirilen değişiklikler nedeni ile gazometreler devre dışı bırakılmıştır (Fiorino vd., 2015:253-254).

Şekil 3.13. Viyana Gazometreleri İnşaatı (Korkmaz, 2015)

1995 yılında endüstri yapıları; Jean Nouvel (A gazometresi), Coop Himmelblau (B gazometresi), Manfred Wehdorn (C gazometresi) ve Wilhem Holzbauer (D Gazometresi) mimarlar tarafından projelendirilerek 1999-2001 yılları arasında apartman blokları, ofisler, iş yerleri, etkinlik alanı, alışveriş merkezi, spor birimleri,

otopark, kafe ve restoran olarak yeniden işlev kazandırılmıştır (Mechtler ve Pichler, 2000:87-89).

Şekil 3.14. Viyana Gazometreleri (Korkmaz, 2015)

3.9. Dexamenes Şarap Fabrikası

Kuş üzümü, 19. yüzyılda Yunan Krallığı'nın en önemli ihraç ürünü olmuştur. 1879 yılında Fransa'nın üzüm bağlarında yaşanmış olan böceklenme sorunu nedeni ile Yunanistan'da üretilen kuş üzümünün önemli bir bölümü Fransa'ya ihraç edilmiştir. Bu durum ile birlikte Yunanistan kuş üzümü üretimini arttırmıştır. Bu süreç içinde üzüm bağlarında yaşanan böceklenme probleminin çözülmesi ile birlikte Fransa üzüm üretimine devam etmiştir. Fransa'nın üzüm üretimine devam etmesi 1890 yılında Yunanistan'da kuş üzümü krizi yaşanmasına neden olmuştur. 20. yüzyılın başlarından itibaren kuş üzümünün stokta fazla olması ve satılamaması nedeni ile kuş üzümü stoklarının iç pazarda şarap gibi alternatif bir ürüne dönüştürülmesine karar verilmiştir. Dexamens Şarap Fabrikası, üretilecek olan şarapların satışlarının farklı bölgelere pazarlanabilmesi ve şarapların gemilere boru sistemi ile kolay bir şekilde yüklenebilmesi için Mora'nın batı kıyısında bulunan Kourouta sahiline inşa edilmiştir (Dexamenes Seaside Hotel, 2021; Bahadursingh, 2021).

1980'li yılların başlarından sonra kuş üzümünün üretimini simgeleyen ve terkedilmiş olan endüstri yapısı Nikos Karaflos tarafından "Dexamenes Seaside Hotel" adında butik bir otele dönüştürülmüştür. Endüstriyel ve sade bir tasarıma sahip olan otelde sahil, avlu ve arka bahçe olmak üzere 3 farklı tipte kategorize edilmiş 37 suit oda bulunmaktadır. Otelde endüstri yapısının özel parçalarını oluşturan 2 tane şarap tankı avlu bahçesi olarak tasarlanmıştır. Dexamenes Seaside Hotel, atölye çalışmaları,

konferanslar, şarap tadımı, sergiler gibi etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır (Dexamenes Seaside Hotel, 2021).

Şekil 3.15. Dexamenes Seaside Hotel (Dexamenes Seaside Hotel, 2021)

3.10. Wieliczka Tuz Madeni

Wieliczka Tuz Madeni, 1290 yılında Kral Premislav tarafından satın alınarak tuz üretimine başlayan Polonya'nın en eski sanayi yapısıdır. Tuz madeninde 18. yüzyılda 30.000 ton civarında tuz üretimi gerçekleştirilmiştir (Hallet, 2002:182). 1996 yılında madende yaşanan çökme, su basması ve düşük tuz fiyatları nedeni ile faaliyetleri durdurulduktan sonra müzeye dönüştürülmüştür. Wieliczka Tuz Madeni, Avrupa'nın ve Polonya'nın en popüler turistik merkezlerinden birisidir. Wieliczka Tuz Madeni'ni her yıl yaklaşık olarak bir milyon turist ziyaret etmektedir. Maden 1976 yılında ulusal anıtlar listesine, 1978 yılında ise UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesine alınmıştır (Rozycki ve Dryglas, 2006:17).

Şekil 3.16. Wieliczka Tuz Madeni (Wieliczka Salt Mine, 2021)

Turistler için oluşturulan gezi güzergâhı yaklaşık olarak 3 kilometredir ve 800 adet basamaktan oluşmaktadır. Müzede düzenlenen turlar 2 ile 3 saat arasında sürmektedir. Tuz madeni müzesinde tuzun jeolojik olarak oluşumu incelenmektedir. Solunum yolu hastalığına iyi gelen Wessel gölü ziyaretçiler tarafından ilgi görmektedir. St. Kinga's Chapel olarak adlandırılan bölümde merdivenler, duvarlar, avize ve tablolar tamamen tuzdan yapılmıştır. İsa'nın son yemeği ve masumların katliamı gibi İncil'de geçen sahneler duvarlara resmedilmiştir. Bu bölümde ayrıca yılbaşı baloları ve düğünler düzenlenmektedir. İşçilerin madende kullandıkları ekipmanlar, tuz taşımacılığında kullanılan vagonlar raylar ve çalışma hayatlarını anlatan heykellerden bölümler oluşturulmuştur. Tuz madeninin içinde asansörler ve çok sayıda galeriler bulunmaktadır. Müze içinde ayrıca kafe, restoran, konser alanı, hediyelik eşya dükkânları, tuz satışının yapıldığı dükkân ve etkinlik alanları oluşturulmuştur (Rozycki ve Dryglas, 2006:17; Garlicki, 2008:667-668).

Şekil 3.17. Tuz Madeni Etkinlik Alanı (Wieliczka Salt Mine, 2021)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.TÜRKİYE'DE BULUNAN ENDÜSTRİYEL MİRAS ÖRNEKLERİ

Endüstriyel miras alanlarının yeniden işlev kazandırılması adına Türkiye’de yer alan endüstriyel miras örnekleri detaylı bir şekilde incelenmiştir.

4.1. SEKA Kâğıt Fabrikası

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra sanayileşmenin önemli adımları atılmıştır. Kâğıdın yabancı ülkelerden gerçekleştirilen ithalat sonucunda, yüksek ücretler ile elde edilmesinden dolayı dışa bağımlılığın azaltılması sağlamak amacı ile selüloz ve kâğıt sektörüne ilk yatırımlar yapılmıştır. Sümerbank tarafından icra edilen, İzmit’in ticari ve iktisadi hayatının canlanmasını sağlayan İzmit Kâğıt Fabrikası’nın temeli İsmet İnönü öncülüğünde 14.08.1934 tarihine atılmıştır (Yurtoğlu, 2017:345-346). SEKA Kâğıt Fabrikası’nın İzmit’te kurulmasını sağlayan önemli kriterler bulunmaktadır. Bu kriterler; İstanbul şehrine yakın olması, pazar ağı, ulaşım ağının karayolu, demiryolu ve denizyolu olması, arazi topografyası, nakliye olanakları, su temininin kolay bir şekilde karşılanabilmesi ve hammaddeyi teşkil eden geniş ormanların çevresinde bulunmasıdır (Tuncel, 1973’ten aktaran Uzun, 2014:162).

Şekil 4.1. SEKA Kâğıt ve Karton Fabrikaları

Birinci Beş Yıllık Sanayi programının önemli bir parçasını oluşturan İzmit Kâğıt Fabrikası’nın açılışı 6 Kasım 1936 tarihinde İktisat Bakanı Celal Bayar tarafından gerçekleştirilmiştir. İzmit Kâğıt Fabrikası’nın açılış töreninde; fabrika müdürü B. Mehmet Ali Kâğıtçı, Sümerbank müdürü, İzmit Valisi gibi dönemin önemli isimleri

bulunmuştur. Fabrikanın ilk açılış yılında dört yüzden fazla insana iş imkânı sağlamıştır (Türk Dili Gazetesi, 1934:1; Servetifunun Uyanış Dergisi, 1936:12-13).

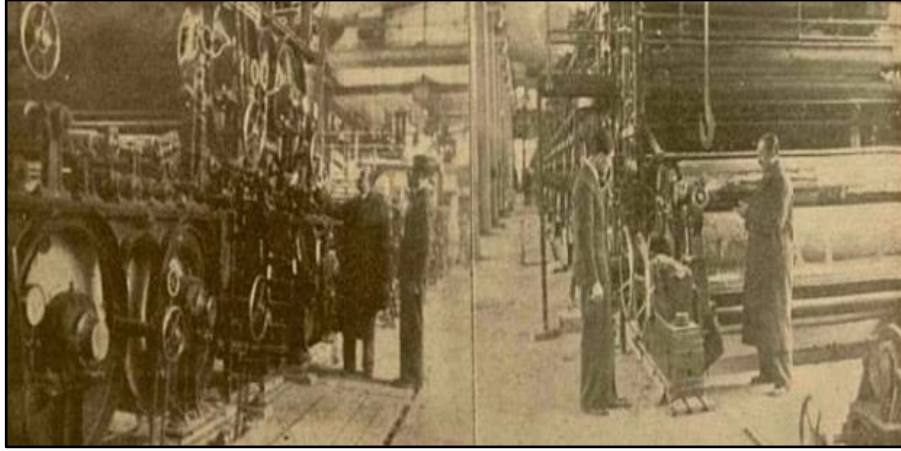
Şekil 4.2. İzmit Kâğıt Fabrikasının Açılışı (Ulus Gazetesi, 1936:6)

İzmit Kâğıt Fabrikası'nda ilk kâğıt 18 Nisan 1936 tarihinde üretilmiştir. Üretilen kâğıt, bayraklar ile süslenmiş olan araçlar ile birlikte kentte dolaştırılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, İzmit Kâğıt Fabrikası'nda üretilen yerli kâğıda basılan 19 Mayıs 1936 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ni eline aldığı zaman “medeniyet hamuru” tabirini kullanmıştır. İzmit Kâğıt Fabrikası; güç santrali, fabrika binası, mekanik hamur ünitesi, hizmet binaları yanında; sosyal tesisler, müzik ve toplantı salonları, lojman gibi birden fazla bölüm yer almıştır. İzmir Kâğıt Fabrikası kendi kadın kürek takımı ve caz orkestrası oluşturulmuştur (Akyüz, 2013: 35-36).

Şekil 4.3. 1936 Yılı İlk Kâğıt Üretimi (SEKA Kâğıt Müzesi, 2021)

1936 yılında kâğıt yapımı için gerekli olan maddelerin yerli üretimi yapılabilmesi amacı selüloz fabrikası ile sigara kâğıdı, gazete, kitap ve ambalaj üretimi gerçekleştirmek için ikinci kâğıt fabrikasının temeli atılmıştır. 24 Temmuz 1944 tarihinde yapımı tamamlanan fabrikaların açılışı İktisat Vekili Fuat Sirmen tarafından yapılmıştır (Son Posta Gazetesi, 1944:1-7). 1950 yılında temeli atılan üçüncü kâğıt fabrikasının 1954 yılında işletme süreci başlamıştır. 21 Haziran 1955 yılında Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları Kanunu yürürlüğe girdikten sonra SEKA kurulmuştur. 1961 yılında ise dördüncü kâğıt fabrikası açılmıştır. 1960 yılında beşinci kâğıt fabrikası ve tesisleri hizmet vermeye başlamıştır. 1955 yılında Türkiye Selüloz ve Kâğıt İşletmesi Kanunu yürürlüğe girdikten sonra fabrika işletmesi SEKA olarak anılmıştır. 1980 yılından sonra hiçbir yatırım yapılmayan tesis, 1990'lı yıllarda özelleştirme sürecine girmiş ve 2005 yılında faaliyetine tamamen son verilmiştir. 1998 yılında özelleştirme kapsamına alınan SEKA'da 1980 yılından sonra hiçbir yatırım yapılmamış ve 2004 yılında faaliyetleri durdurularak 2005 yılında Kocaeli Büyükşehir Belediyesine devredilmiştir (SEKA Kâğıt Müzesi, 2021).

Şekil 4.4. İzmit Kâğıt Fabrikası (Yarım Ay Dergisi, 1940:10)

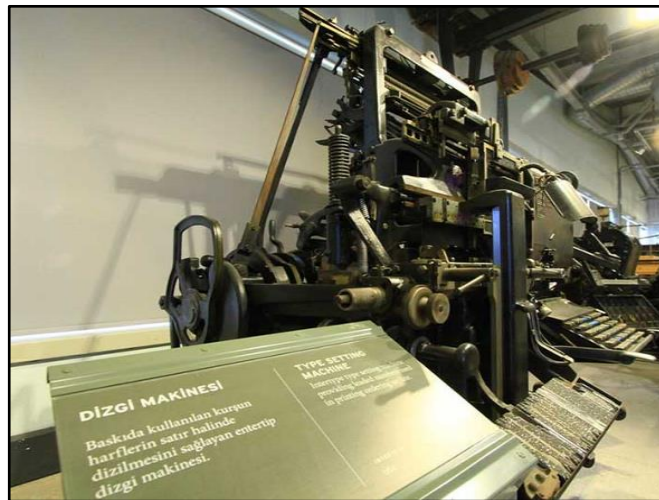
Kocaeli Belediyesi tarafından 2006 yılında gerçekleştirilen SEKA Park Projesi 580 dönümlük bir alan içinde tamamlanarak 2007 yılında ziyaretçilerine sunulmuştur. Sahil kesimi rekreasyon alanı olarak düzenlenmiştir. Çocuk oyun alanları, deniz üzerinde yer alan bir sahne, iskeleler, piknik alanları, spor alanı, kumsal, balıkçı restoranları, kafe ve büfeleri, çim amfi, uçurtma tepesi, kapalı spor salonları, deniz gözetleme kulesi, kaykay pisti ışık kuleleri, bisiklet parkurları, SEKA Kâğıt Müzesi, SEKA Film Platosu, SEKA Kültür Alanı, futbol, tenis sahaları, koşu yolları, mini golf

sahası gibi sosyal, sanat ve kültürel alanlar oluşturulmuştur (Kocaeli Turizm Rehberi, 2021: 40-219).

2009 yılında Kocaeli Belediyesi tarafından yürütülen proje kapsamında endüstri mirasının korunmasına yönelik belirlenen kurallar doğrultusunda SEKA Kâğıt Fabrikası'nın, Kâğıt Müzesi ve Bilim Merkezi olarak dönüştürülmesine karar verilmiştir (Yıldırım, 2020:104). 2011 yılında başlanan SEKA Kâğıt Müzesi'nin hazırlık çalışmaları 2016 yılında tamamlanmıştır. Müzede, kâğıt üretimi sürecinde kullanılan ekipmanlar ve makineler, SEKA tarihine ait olan fotoğraflar, belgeler, fabrika arşivi, kâğıt makinesi salonu, teksif dairesi, güç santrali salonu, hamur deposu, matbaa salonu, SEKA Kâğıt Fabrikasının açılış sürecinden kapanma sürecine kadar geçen zaman ziyaretçilere aktarılmaktadır. SEKA Kâğıt Müzesi birbirinden farklı etkinliklere ve sergilere de ev sahipliği yapmaktadır (SEKA Kâğıt Müzesi, 2021).

Şekil 4.5. SEKA Kâğıt Müzesi (Evrensel Haber, 2016)

Şekil 4.6. SEKA Kâğıt Müzesi (Evrensel Haber, 2016)

4.2. Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası

İstanbul'da Fatih Bölgesi Cibali Sementi'nde Haliç kıyısında kurulmuştur. II. Abdülhamid 1884 yılında Cibali Tütün Fabrikası'nı Reji İdaresi adına yaptırmıştır. Alexandre Vallauray tarafından tasarlanmış olan tütün fabrikası 1884 yılında üretime geçmiştir. Fabrika ilk olarak 1884 yılında Fransız daha sonra Osmanlı yönetiminde kurumsal hayatına başlamıştır. 1925 yılında millileştirilme sürecine kadar Fransızlar tarafından işletilmiştir. Tekel yönetimi altında 1990'lı yıllara kadar üretime devam etmiştir (Çulha, 2017:6). Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası, 1995 yılına kadar sigara üretimine devam etmiştir. Kuruluşundan 110 sene sonra makinelerin ve üretimin çağın gerisinde kalmış olmasından dolayı yenilenme sürecine girmeden 1995 yılında kapatılmıştır (Alper, 2008).

Şekil 4.7. 1885 Yılı Cibali Tütün Fabrikası (İstanbul Fotoğrafları Arşivi, 2021)

Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası içinde yer alan; hastane, yangın teşkilatı, okuma yazma kursu, atölyeleri, sendikaları, bakkal dükkânı, çocuk yuvası, okul, sağlık ve güvenlik gibi birden fazla birimleri ile 40. 000 metre kare kapalı kullanım alanına sahiptir. Cibali Tütün Fabrikası içinde barındırmış olduğu birimler ile birlikte bölgeyi hem ekonomik hem de sosyal açıdan etkisi altına alan önemli endüstri merkezi durumuna gelmiştir (Alioğlu, 1988'den aktaran Nart, 2015:108).

Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası'nda 1900'lü yıllarda sadece sigara imalatı yapıldığı bilinmektedir. 20. yüzyıl başlarında fabrikaya yeni ek binalar yapılmıştır. Fabrikada 1946 yılında puro, 1959 yılında filtreli, soslu ve aromalı sigara üretimi gerçekleştirilmiştir. Burada 2162 kişi çalıştığı ve çalışanlardan 1500 kişinin kadın, 662 kişinin ise erkek olduğu bilinmektedir. 1984 yılında ise yurt dışından yeni makinelerin

getirilmesi ile birlikte 1988 yılında pipo tütün tesisi kurulmuştur (Başman, 2009:23; Özdemir, 2015:93).

Şekil 4.8. Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası Çalışanları (Çulha, 2017)

Şekil 4.9. Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası Çalışanları (Çulha, 2017)

Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası'nın korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edildikten sonra restorasyon çalışmaları başlatılmış ve çalışmaların sonucunda 2002 yılında fabrika Kadir Has Üniversitesi olarak hizmete açılmıştır (Kılıç, 2019:63). Fabrikanın restorasyonu sürecinde Bizans dönemine ait olan su kemerleri bulunmuştur. Su kemerlerinin gerekli olan onarım süreci gerçekleştirilerek bu bölüm müzeye dönüştürülmüştür. Rezzan Has Müzesi ve Güzel Sanatlar Birimlerinin dönüşüm aşaması tamamlandıktan sonra 2005 yılında açılışları gerçekleştirilmiştir (Ayaz, 2017:75).

Şekil 4.10. Rezan Has Müzesi (Rezan Has Müzesi Fotoğraf Albümü, 2021)

Rezzan Has Müzesi'nde, Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası'nın 110 yıllık tarihe tanıklık etmiş olan makineler, eşyalar, fabrika yaşamını yansıtan fotoğraflar, arşivler, fabrikada üretilen tütünler, çeşitli sigaralar ve farklı dönemlere ait olan arkeolojik eserler sergilenmektedir. Müze çerçevesinde çocuk eğitim programları, etkinlikler ve kültürel sergiler düzenlenmektedir (Rezan Has Müzesi, 2021).

4.3. Silahtarağa Elektrik Santrali (1913-1983)

Silahtarağa Elektrik Santrali, İstanbul ilinde evlerin, sokakların ve sarayların aydınlatılmasında, tramvay işletmeciliğinde ve endüstriye yönelik çalışma alanlarında kullanılmak amacı ile kurulmuş Türkiye'nin ilk termik santralidir. Silahtarağa Elektrik Santrali, 1913 yılında uluslararası Macar şirketi Ganz Elektiric Company tarafından Alibeyköy ve Kağıthane derelerinin arasında yer alan düzlük alana inşa edilerek 1914 yılından itibaren üretime geçmiştir (Cengizhan, 2000:32). 118.000 metre kare alana sahip olan yerleşkenin içinde; yönetim ve büro yapısı, rıhtım, fabrika limanı, işçi lojmanı, fabrika su besleme ve atma kanalları, kömür deposu, briket atölyesi gibi çeşitli endüstriyel miras değerleri yer almıştır (Cengizhan 2006:14).

Şekil 4.11. Silahtarağa Elektrik Santrali (Piyade, 2018)

Silahtarağa Elektrik Santrali, 1914 yılında faaliyete başlaması ile birlikte aynı yıl içinde işletmesi SOFINA şirketine devredilmiştir. 1937 yılında millileştirilen elektrik santrali öncelikle Elektrik İşleri Müdürlüğüne geçmiştir. 1939 yılında ise İstanbul Elektrik Tramvay Tünel İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır (Brangar, 2004:45). Silahtarağa Elektrik Santrali, İstanbul'un elektrik ihtiyacını 1914 yılından 1952 yılına kadar tek başına karşılamıştır. Daha sonra Etibank tarafından 1966 yılında Ambarlı Elektrik Santrali'nin kurulması ile birlikte sadece 80 kilovatt aktif olan Silahtarağa Elektrik Santrali önemini kaybederek 1970 yılında Türkiye Elektrik Kurumu'na devredilmiştir. Silahtarağa Elektrik Santrali, 1983 yılında tesislerinin eskimiş olması, kirlenen ve aynı zaman da ısınan Alibeyköy deresinden soğutma suyu elde edilemez bir duruma gelmesi nedeni ile kapatılmıştır (Aksoy, 2007'den aktaran Kaşlı, 2009:47-48).

Şekil 4.12. Silahtarağa Elektrik Santrali Faaliyet Dönemi (Global Sanayici Dergisi, 2013)

Tarihi endüstri kompleksi olan Silahtarağa Elektrik Santrali'nin 1883 yılında işlevini yitirmesi ile birlikte 6 Mart 1991 tarihinde tescillenmiştir. T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından 2004 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesine tahsis edilmiştir. Silahtarağa Elektrik Fabrikası yeniden işlevlendirilerek 2004-2007 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda 8 Eylül 2007 tarihinde Santralistanbul projesi tamamlanmıştır. Santralistanbul projesi üniversite yerleşkesi ile birlikte kütüphane, konferans salonları, yiyecek ve içecek bölümlerini, Çağdaş Sanat Müzesini, Elektrik Müzesini, kültürel ve sanatsal etkinliklerin uygulanabileceği alanları içinde bulundurmaktadır (Fard, 2020:134-135; Santralistanbul, 2021).

Şekil 4.13. Enerji Müzesi (İldun, 2011)

1913 ve 1921 yıllarında inşa edilen Silahtarağa Elektrik Santrali'nin ilk makine daireleri ve eski makine dairelerin korunarak dönüştürülmesi ile oluşturulan Türkiye'nin ilk endüstriyel arkeoloji müzesine dönüştürülmüştür. Enerji Müzesi'nde enerji oyun alanında ziyaretçilerin manyetik heykeller yapabilecekleri, ziyaretçilerin çeşitli deneyler ve kendi enerjilerinin üretimini gerçekleştirebilecekleri 22 etkileşimli ünite yer almaktadır. Müzenin giriş katında ise çeşitli ulusal ve uluslararası seminerlerin, konuşmaların, panellerin gerçekleştirildiği seminer ve sinema salonu bulunmaktadır (Santralistanbul, 2021).

4.4. Lengerhane ve Şirket-i Hayriye

Lengerhane, III. Ahmed döneminde İstanbul'un Haliç kuzey yakasında bulunan Hasköy semtinde 1703-1730 yıllarını kapsayan süreçte inşa edilmiştir. Lengerhane adını gemilerin sabitlenmesi amacı ile denize atılan zincir ve zincirin ucunda bulunan çapanın üretilmiş olduğu tesisten almaktadır. 1984 yılında yangın geçirmeden önce dökümhane olarak kullanılan yapı daha sonra Cibali Tütün Fabrikası tarafından depo olarak işlev görmeye devam etmiştir (Köksal, 2005:81; Tanyeli, 1995'ten aktaran Gülay, 2019:33). Yangın sonrası oluşan hasarlar nedeni ile birlikte işlev göremez duruma gelen yapı Rahmi Mustafa Koç Müzecilik ve Kültür Vakfı tarafından satın alınmıştır. Satın alma sürecinden sonra yapı restore edilerek 1994 yılında müzenin ilk binası olarak hizmete açılmıştır. Rahmi Mustafa Koç Müzesi koleksiyonunun sergilenme alanlarının yeterli gelmemesi nedeni ile Lengerhane'nin hemen karşısında yer alan Şirket-i Hayriye'nin en küçük tersanelerinden biri olan, 1861 yılında Şirket-i Hayriye tarafından kendi gemilerinin bakım ve onarımı için kurulan Hasköy Tersanesi 1996 yılında Rahmi Mustafa Koç Müzecilik ve Kültür Vakfı tarafından satın alınarak 2001 yılında restorasyonu tamamlanmıştır. 11.068 metrekaarelik alana yayılmış olan

tersane, sanayi müzesine dönüştürülmüştür ve endüstriyel arkeoloji açısından büyük önem taşımaktadır. Rahmi M. Koç'un özel koleksiyonuna ait olan eserlerinde bulunduğu müze, ziyaretçilerine sergilenen özel parçalar ile birlikte sanayi geçmişini anlatmaktadır (Göksel, 2002:58-60; Yazıcı, 2015:33; Rahmi M. Koç Müzeleri, 2021).

Şekil 4.14. Rahmi M. Müzesi Alanı (Vehbi Koç Vakfı Ansiklopedisi, 2021)

Rahmi M. Koç Müzesi; Mustafa V. Koç Binası (Tarihi Lengerhane Binası), Tarihi Hasköy Tersanesi ve Açık Hava Sergileme Alanı olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Rahmi M. Koç Müzesi'nde; iletişim araçları, Latife Hanım koleksiyonu ve Atatürk bölümü, bilimsel aletler, çeşitli demiryolu ulaşım araçları, açık ve kapalı alanda bulunan havayolu ulaşımına ait araçlar, klasik otomobiller gibi özel koleksiyonu bulunan karayolu ulaşım araçları örnekleri, makineler, motorlar, minyatür objeler, oyuncaklar, özel koleksiyonlar bölümü, 19. yüzyıla ait eski dükkânlar ve atölyeler sergilenmektedir. Ziyaretler için düzenlenen konserler, çocuklar için yapılan eğitici etkinlikler, çevrimiçi atölyeler ve sergiler Rahmi M. Koç Müzesi'nin bir kültür merkezi haline gelmesini sağlamıştır. (Rahmi M. Koç Müzeleri, 2021).

Şekil 4.15. Demiryolu Ulaşımı Sergi Alanı (Vehbi Koç Vakfı Ansiklopedisi, 2021)

4.5. Bursa Merinos Fabrikası

Türkiye’de yetiştirilen koyun cinslerinin yapağularının kalın ve kaba olması nedeni ile Kamgarn adı verilen yüksek kaliteli yün iplikleri Türkiye’ye ithal edilmiştir. Yünlü kumaş endüstrisinin önemli bir ihtiyacı olan Kamgarn için Türkiye’de yeterli ham madde sağlanamamıştır. Türkiye’nin Kamgarn fabrikası için gerekli olan Merinos Koyunları yetiştirebilecek imkâna sahip olmasından dolayı Türk ziraat ve endüstri şubelerinin ortak çalışmaları ile Bursa Merinos Fabrikası kurulmuştur (Cumhuriyet Gazetesi, 1938:7).

Merinos Fabrikası’nın kurulma sürecinde aynı zamanda Merinos yetiştirilmeye başlanmıştır. Bursa şehrinden Çanakkale’ye kadar uzanan mıntıka Merinos mıntıkası olarak kabul edilmiştir. Merinos, ipekten daha ince ve daha yumuşak yün veren bir koyun cinsine verilen bir isimdir (Daver, 1938:6).

Şekil 4.16. Merinos Koyunları (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2015:22)

Bursa Merinos Fabrikası, Türkiye’nin ilk sanayileşme atılımları kapsamında sanayi devriminin simgelerinden biri olan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planında yer alan önemli bir fabrikadır. Fabrikanın temeli 28 Kasım 1935 yılında İsmet İnönü ve İktisat Vekili Mahmut Celal Bayar tarafından atılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Bursa şehrinde Sümerbank’ın kurmayı planlamış olduğu Sümerbank Yünlü Sanayi Müessesesi’nin isim babasıdır (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2015:9).

Şekil 4.17. Merinos Fabrikası (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2015:3)

Sümerbank tarafından kurulan Merinos Fabrikası'nın açılış töreni olan 2 Şubat 1938 tarihinde "Var ol, Yaşa Atatürk!" tezahüratları ile birlikte Bursa halkı fabrika çevresini doldurmuşlardır. Sümerbank Umum Müdürü Nurullah Sümer, Mustafa Kemal Atatürk'e tepsi içinde altın anahtar sunmuştur ve Türkiye'nin ilk sanayileşme atılımları kapsamında Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Dokuma Fabrikası'nın açılışını Mustafa Kemal Atatürk tarafından gerçekleştirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, fabrikada hazırlanmış olan merinos ipliği sergisini gezerek bu kısımda yer alan iplikleri ve bu ipliklerden yapılan kumaşları incelemiştir ve fabrikanın anı defterini imzalamıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 1938:1-8).

Şekil 4.18. Mustafa Kemal Atatürk Açılış Töreninde (Cumhuriyet Gazetesi, 1938:7)

Merinos Fabrikası'nda başta merinos yünü olmak üzere yerli yünlerin her cinsi, tiftik, keçi kılı dâhil yünlü dokuma ürünü maddelerinden iplik yapılmıştır. Fabrikanın senelik verimi bir milyon iki yüz bin kilo yün ipliği olmuştur. (Tan Gazetesi, 1939:6). Merinos Fabrikası, Kamgarn faaliyetini gerçekleştirmek için sadece merinos yünü değil aynı zaman içinde yerli kıvrıcık yapağası da işlemiştir. Senede beş buçuk milyon

kilo iplik yapmak için 756.000 kilo yıkanmamış merinos yününe karşılık bir milyon iki yüz bin kilo yerli yapağı almıştır. Fabrikada her iki faaliyet için ayrı ayrı daireler ve makineler kullanılmıştır. Yün ve yapağlar 1900 işçi tarafından iplik haline getirilip büyük sandıklara yerleştirildikten sonra fabrikanın mamul dairesine kadar gelen vagonlara yükleme işlemi gerçekleştirilmiştir (Akşam Gazetesi, 1939:8). Mudanya-Bursa demiryolu ile fabrika güzergâhı demiryolu hattı ile bağlanmış ve ürünlerin taşıma işlemleri bu hat ve Mudanya limanı ile sağlanmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 1938:7). 1938 yılında Merinos Fabrikası'nda 1500 kişi 1939 yılında ise 2100 kişi çalışmıştır (Daver, 1938:6; Tan Gazetesi, 1939:6).

Şekil 4.19. Merinos Fabrikası Çalışanları (Merinos Tekstil Sanayi Müzesi, 2021)

İlk açılış gününden itibaren iplik yapımı gerçekleştirilen Merinos Fabrikası'nda yünlü kumaş ihtiyacının artması ile birlikte 1944 yılında fabrikanın dokuma bölümü eklenmiştir. Almanya'dan en yüksek kalitedeki kumaşları dokuyabilecek olan son sistem makineler getirilmiştir (Vakit Gazetesi, 1944:5). Bursa Merinos Fabrikası'nın alanının genişletilmesi ile birlikte 1950 yılında yeni tesislerin temeli atılarak iplik kısmının ilaveleri 1953 yılında, dokuma tesisleri ilavesi ise 1957 yılında devreye girmiştir. 1954 yılında dokuma tezgâhı sayısı ve iplik üretim kapasitesi artırılmıştır. Hazır giyim bölümü ise 1977 yılında devreye girmiştir (Üner, 2016:14-15).

Merinos Fabrikası'nda yapılmış olan kumaşların renkleri elektrik ışıkları altında kontrol edilerek ışığa karşı olan dayanma kuvvetleri tespit edilmiştir. Fabrikada boyahane ve modern aletlerin bulunmuş olduğu fizik ve kimya laboratuvarı oluşturulmuştur. Çıkan kumaşlar kontrol edilerek hatalar var ise o kumaş topunun siciline işlenmiştir. 1949 yılında Merinos Fabrikası'nda günde kırk topa kadar kumaş

çıkılmıştır ve yüz toptan doksan dört topu birinci kalite kumaş olmuştur (Ulus Gazetesi, 1949:4).

Merinos Fabrikası alanında; iş salonları, iş faaliyeti gerçekleştirilen farklı yapılar, makine, tezgahlar, elektrik santrali, hastane, kantin, müdüriyet, yün yıkama binası, ham yün ve malzeme depoları, tamirhane, mamul eşya deposu, ambarlar, kömür deposu, sulama kulesi, kantin, sinema salonu, lokal, fabrikada çalışan kişilerin çocuklarının kullanmaları için kreş, teknisyenlerin kalabilecekleri modern evler yer almıştır. Ayrıca fabrikanın bahçesinde yer alan yüzme havuzunda su sporları, güreş, Merinos Spor Birliği kapsamında futbol, tenis kortları işçilerin sosyal aktivitelerde bulunması amacı ile oluşturulmuştur (Ruşen, 1937:7; Daver, 1938:6; Akşam Gazetesi, 1939:8).

İş veriminin fabrikada yükseltilmesi için meslek kursları oluşturulmuştur. Okuma bilmeyen işçiler için özel öğretmenlerin yardımı ile okuma ve yazma öğretilmiştir (Tan Gazetesi, 1939:6). İşçilerin daha donanımlı yetiştirilmeleri amacı ile 1944 yılında yeni bir iş programına başlanmıştır. Merinos fabrikasında fabrikasyonun ilk aşamasından en son aşamasına kadar bütün imalat aşamalarını aynı şekilde sağlayabilen bir çırak iplikhanesi açılmıştır (Vakit Gazetesi, 1944:5).

Şekil 4.20. Merinos Fabrikası'nın Sporcuları (Tekstil Sanayi Müzesi, 2021)

1983 yılında Merinos Fabrikası'nın özelleştirilme sürecine ön hazırlık yapılarak holding haline getirilmiştir. 14 Kasım 2000 tarihinde ise Bursa Büyükşehir Belediyesine devredilerek 23 Eylül 2004 tarihinde kapatılmıştır (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2015:20). Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından Merinos Fabrikası'nda kentsel dönüşüm projesi çalışmaları gerçekleştirilerek yapı Atatürk Kongre

Merkezi'ne dönüştürülmüştür. Kültür Merkezi'ne dönüştürülen Merinos Fabrikası; tekstil müzesi, sanat merkezi, konservatuar, sergi yerleri, sanat galerileri, mağazalar, eğitim, sosyal ve kültürel faaliyetlerin gerçekleştirildiği yaşam merkezi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Atatürk Kongre Merkezi, Bursa şehrinin önemli rekreasyon alanı olan Merinos Parkı içerisinde bulunmaktadır. Merinos Parkı alanında açık hava etkinlikleri düzenlenmekte ve kafe, restoran, sosyal tesis bulunmaktadır. Merinos Fabrika'nda yer alan elektrik santrali ise Enerji Müzesi'ne dönüştürülmüştür (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2010: 7-10).

Merinos Tekstil Sanayi Müzesi'nde; merinos koyununun yetiştirilmesinden başlanarak yününden kumaş oluncaya kadar ki serüveni canlandırılmıştır. Merinos Tekstil Sanayi Müzesi; yün işleme, iplik, dokuma, sergi salonu, doya-apre bölümlerinden oluşmaktadır. Merinos Tekstil Sanayi Müzesi'nde; Merinos Fabrikası'na ait mevcut olan parçalar, 1957 yılında yapılmış fabrika maketi, telefon santrali, yünlerin temizleme işlemini yapan makineler, fabrika işçilerinin sicil kayıt defterleri, Merinos fotoğraf koleksiyonu, dokuma tezgâhları, Merinos İtfaiyesi'nin jeneratör aracı, Atatürk odası, çile boyama kazanı, dikiş makinesi ve ütü çeşitleri sergilenmektedir (Erdönmez, 2012: 36-93).

Şekil 4.21. Merinos Tekstil Müzesi Sergi Alanı (Merinos Tekstil Sanayi Müzesi, 2021)

4.6. Bağlarbaşı Elektrik Fabrikası

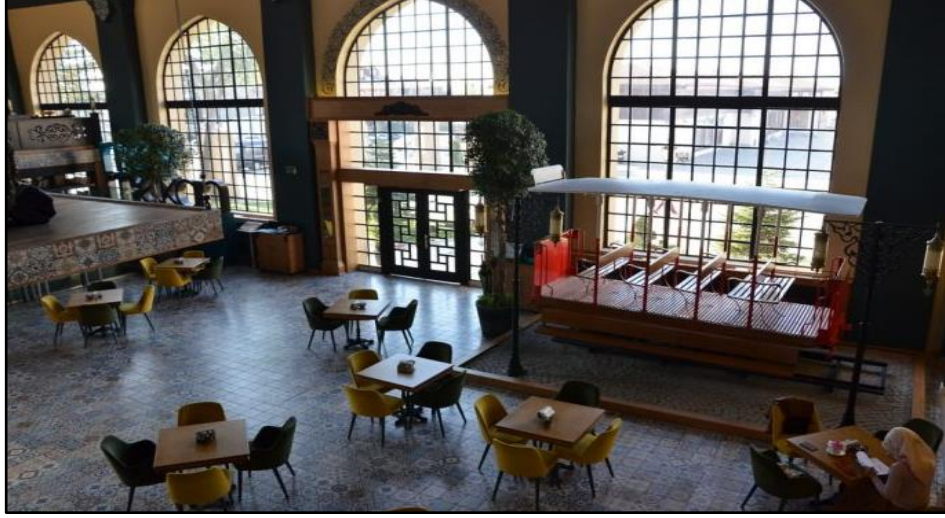
Bağlarbaşı Elektrik Fabrikası, Üsküdar'ın Bağlarbaşı semtinde yer almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında yapımına başlanan elektrik fabrikasının inşaat süreci 1928 yılında tamamlanmıştır. Bağlarbaşı Elektrik Fabrikası, ilk olarak tramvay deposu olarak kullanılması planlanmıştır. Üsküdar tramvay hatlarının açılışının

gerçekleşmesi ile birlikte tramvaylar için gerekli olan elektriğin üretilmesinde ve tramvay deposu 1928 yılından 1960 yılına kadar hizmet vermiştir (Akaydın ve Türkyılmaz, 2018:284; Taştan ve Manisa, 2019:1257). Elektrik üretim tesisi; büyük tramvay garajı, elektrik fabrikası, idare binası ile bağlantısı bulunan kule ve bekçi kulübesinden oluşmaktadır (Köksal, 2005:46).

Şekil 4.22. Bağlarbaşı Elektrik Fabrikası'nın Günümüz Görünümü (Yıldız, 2021)

1960 yılında Anadolu Yakası'ndan tramvaylar kaldırıldıktan sonra fabrika alanı otobüs garajına dönüştürülmüştür. İkitelli garajında 1998 yılında Motor Yenileme Fabrikası inşa edilerek garajda gerçekleştirilen motor yapımı ve parça imalatı gibi çalışmalar yeni fabrikaya aktarılmıştır. Bu süreç içinde işlevsiz kalan endüstri yapısında bölgenin tarihi bir dokuya sahip olması nedeniyle bir dönüşüm projesi gerçekleştirilerek yerine Bağlarbaşı Kültür Merkezi inşa edilmiştir. Bağlarbaşı Elektrik Fabrikası ise İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri (İETT) tarafından Ulaşım Müzesi olarak kullanılmıştır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi-İETT, 2007; Nart, 2015:149). 2011 yılında Bağlarbaşı Elektrik Fabrikası, İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri (İETT) tarafından Üsküdar belediyesine devredilmiştir. 2015 yılında elektrik fabrikası kafe-kütüphane konseptinde günümüzde hizmet vermeye devam etmektedir (Taştan ve Manisa, 2019:1256).

Şekil 4.23. Nevbakan Elektrik Fabrikası'nın Günümüz Görünümü (Yıldız, 2021)

4.7. Ankara Cer Atölyeleri

Ankara'da Türkiye Cumhuriyeti döneminde inşa edilmiş olan endüstri yapısı olan Cer Atölyeleri Ankara Garı kompleksinde yer almaktadır. Cer Atölyeleri, 1926-1927 yıllarında Türkiye Cumhuriyeti Demiryolları'nın lokomotif bakımı ve onarımının gerçekleştirilmesi amacıyla inşa edilmiştir. Cer kelimesi; çekmek veya sürükleyerek götürme anlamına gelmektedir (Sezer, 2013:77-78).

Şekil 4.24. Ankara Cer Atölyeleri (Cer Modern, 2021)

Cer Atölyeleri, Sıhhiye semtinde uzun yıllar hizmet verdikten sonra 1995 yılında çağdaş sanatlar müzesi olarak yeniden işlev kazandırılmasına karar verilmiştir. 1 Nisan 2010 tarihinde Cer Atölyeleri'nde gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları sonucunda Cer Modern Çağdaş Sanatlar Müzesi ziyarete açılmıştır. Müzenin kuruluş amacı;

başkentin modern sanat merkezi olması dışında, yerli ve yabancı eserleri meraklıları ile buluşturarak birbirinden farklı disiplinlerde sanat üretimine yardımcı olmaktadır (Çekiç, 2016:69-72).

Şekil 4.25. Ankara Cer Atölyeleri Günümüz Görünümü (Cermodern, 2021)

Cer Modern Çağdaş Sanatlar Müzesi; konferans salonu, fotoğraf galerisi, stüdyolar, sergi salonu, müze mağazası, çok amaçlı salonu ve kafe ile 11.500 metrekare bir alana sahiptir (Ray Haber, 2019).

4.8. Mudanya Gar Binası

Bursa ilinin Mudanya ilçesinin sahil şeridinde bulunan Mudanya Gar Binası, Fransızlar tarafından 1849 yılında Gümrük Binası olarak inşa edilmiştir. 1847 yılında Bursa ilinde üretimi gerçekleştirilen ham ipek ipliğinin Mudanya'ya taşınarak, Fransa'nın Lyon kentine kolay bir şekilde ihracatının gerçekleşmesi amacıyla Mudanya ile Bursa arasında 42 kilometre uzunluğunda olan demiryolu hattı inşa edilmiştir. Bununla birlikte önce gümrük binası olarak kullanılan yapı, demiryolu hattının açılışı ile birlikte Mudanya tren istasyonu binası olarak da hizmet vermeye başlamıştır. Bursa-Mudanya demiryolu hattı; üretilen malların dünyaya sunulmasında ve Bursa ve Mudanya arasında ulaşımın gerçekleştirilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. 18 Ağustos 1948 tarihinde Bursa-Mudanya demiryolu hattının aşırı derece yavaş ve ekonomik olmadığı gerekçesi ile tren seferleri kaldırılmıştır. Karayolu ulaşımının 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önem kazanması, Bursa-Mudanya demiryolu hattının ana ulaşım ağına bağlanamamasına neden olmuştur. Büyük Millet Meclisi tarafından çıkartılan 10 Temmuz 1953 tarihli yasa gereğince Bursa- Mudanya

demiryolu hattı işletmeden kaldırılmıştır (Durak, 2003:80-81; Mudanya Belediyesi, 2021).

Şekil 4.26. Eski Mudanya Gar Binası (Montania Special Class Hotel, 2021)

Mudanya Gar Binası, tren seferleri iptal edildikten sonra gümrük binası olarak kullanılmaya devam etmiştir. 1989 yılına kadar kaderine terk edilen yapı, Mudanya Belediyesi' den yap-işlet-devret modeli ile 49 yıllığına kiralanmıştır. Mudanya Gar Binası'nın mimari kimliği korunarak restore edildikten sonra 1992 yılında otel olarak yeniden işlev kazandırılmıştır (Polat ve Dostoğlu, 2007:71). Mudanya gar binası, günümüzde Montania Special Class Hotel olarak misafirlerine hizmet vermeye devam etmektedir. 32 odası ve yüzme havuzu bulunan otelde; toplantı, konferans, düğün, nikah ve balo gibi etkinlikler düzenlenmektedir (Montania Special Class Hotel, 2021).

Şekil 4.27. Montania Special Class Hotel (Montania Special Class Hotel, 2021)

4.9. Hasanpaşa Gazhanesi

İstanbul'un önemli endüstri yapılarından biri olan Hasanpaşa Gazhanesi; sokakların aydınlatılmasını ve Anadolu Yakası'ndaki sanayi kuruluşlarının, evlerin gaz ihtiyacının karşılanması amacı ile 1892 yılında hizmete açılmıştır. Hasanpaşa Gazhanesi faaliyete geçtikten sonra 50 yıl Fransızlar tarafından işletilmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde başlayan millileştirme hareketi ile yapı 1938 yılına devletleştirilmiş ve daha sonra 1939 yılında İstanbul Belediyesi, 1945 yılında ise İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri'ne devredilmiştir. Elektriğin yaygınlaşması ve havagazının yerini doğalgaza bırakması ile üretimi gün geçtikçe azalan Hasanpaşa Gazhanesi 13 Haziran 1993 tarihinde kapatılmıştır (Karabacak, 2021:97). Kentsel alanlar içinde gerçekleşen gelişmeler ve gazın kullanım alanlarının artışı ile birlikte Hasanpaşa Gazhanesi'nde yeni üretim tesisleri kurulmuştur. Gazhane kompleksinde; hava gazı üretim binası, üretilen gazın temizlendiği donanımları içeren bir yapı, atölyeler, sayaç atölyesi, gazometre, gaz deposu ve temizlenme tesisleri gibi farklı yapılar ve üretim birimlerinden oluşmuştur (Tanyeli ve Aslan, 2001:106-107).

Şekil 4.28. Müze Gazhane (Müze Gazhane, 2021)

Hasanpaşa Gazhanesi 2005 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri'nden alınan endüstri yapısı "Müze Gazhane" ismi ile 2021 yılında kültür ve sanat merkezine dönüştürülmüştür. 32 bin metrekarelik bir alana sahip olan Müze Gazhane yerleşkesinde; gazhane galerisi, ortak çalışma alanları, iklim müzesi, karikatür müzesi, sergi alanları, kütüphane, tiyatro salonu, bilim merkezi, kitabevi, restoran ve kafe gibi birden fazla sosyal ve kültürel alan yer almaktadır (Karabacak, 2021:96).

4.10. İzmir Eski Havagazı Fabrikası

İzmir'in önemli endüstri yapılarından biri olan İzmir Havagazı Fabrikası kömürden gaz elde edilmesi ve sokakların havagazı ile aydınlatılması amacıyla Osmanlı Devleti tarafından 40 yıl imtiyaz şartı ile A. Edwards tarafından 1859 yılında kurulmuştur. Havagazı şebekesi öncelikle Levanten ve azınlıkların yaşadıkları bölgelere daha sonra ise Bornova, Karşıyaka ve Türk mahallelerine uzatılmıştır (Kayın ve Şimşek, 2009:15). İzmir'in havagazı ile aydınlatma sistemi 1902 yılında kurulmuştur. 1900'lü yıllar içinde 1300 abonesi bulunan İngiliz şirketi ayrıca İzmir'de 1670 sokak lambasına havagazı temin etmiştir (Atay 1978'den aktaran Şimşek, 2006:221).

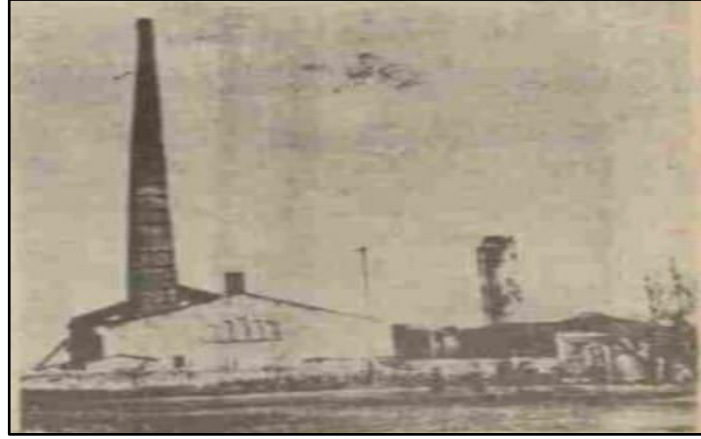
İzmir'de 1940 yılında havagazı aydınlatma lambalarının miktarı 3500'e yükselmiştir. İzmir'de gerçekleşmiş olan büyük yangın ile birlikte abone sayısı ise 570'e düşmüştür. Bu durumla birlikte fabrika zarar etmeye başlamış ve yıllar içinde eskiyen tesisat sistemi yenileme çalışmaları gerçekleştirilememiştir. Bu durum ile birlikte İngiliz şirketi İzmir Havagazı Firması'nı 50 bin lira karşılığında 15 Eylül 1935 tarihinde Belediye'ye devredilmiştir (Akşam Gazetesi, 1940:7; Yeni Asır Gazetesi, 1940:4).

Şekil 4.29. Havagazı Fabrikası (Akşam Gazetesi, 1938:8)

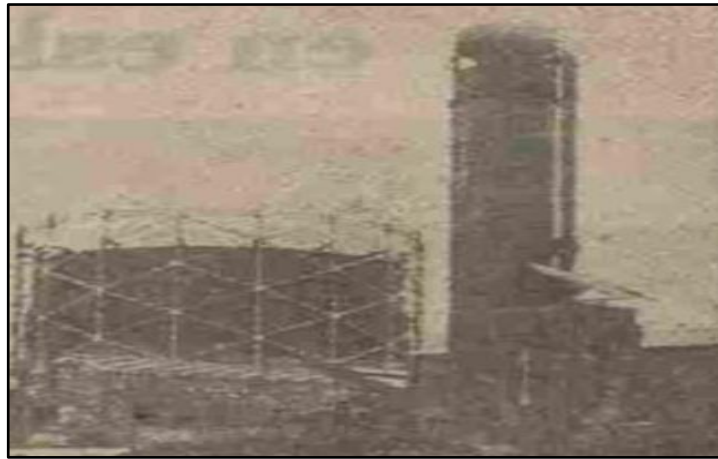
İzmir Hava Gazı Fabrikası belediyeye devredildikten sonra bozuk ocaklar tamir edilerek birden fazla bölüm ve tesisat yenilenmiştir. Havagazı şebekesinin her gün kontrol edilmesi için bir ekip kurulmuştur. Kullanılmayan atölyeler yeniden inşa edilmiştir. Fabrika bahçesine çalışanları için bir park oluşturulmuştur. Kok kömürü, katran ve amonyak üretimi artırılarak bu maddelerin satış fiyatları düşürülmüştür.

Hava gazı ise metre küpü 7,5 kuruştan satılmıştır (Anadolu Gazetesi, 1938:2). Belediye tarafından Almanya'dan 130.000 lira değerinde yeni makine, otomatik havagazı ocakları ve modern tesisat malzemesi sipariş edilmiştir (Akşam Gazetesi, 1939:10). Fabrika alanına oluşan dumandan çevrede bulunan insanların ve evlerin rahatsız olmamalarını sağlamak ve havagazının kalorisinin yükseltmek amacıyla Türk tuğlası kullanılarak İzmir Havagazı Fabrikası'nda Türkiye'nin en büyük bacası inşa edilmiştir. Bacanın yüksekliği ise 55 metre olarak belirlenmiştir (Akşam Gazetesi, 1939:10; Akşam Gazetesi, 1940:7).

Şekil 4.30. Havagazı Fabrikası Bacası (Akşam Gazetesi, 1940:7)

Çalışma hayatına 1994 yılında son veren İzmir Havagazı Fabrikası 1998 yılında endüstri mirası kapsamında tescillenmiştir. Endüstri kompleksinde; dökümhane, sayaç dairesi, gazometre, baca, fırınlar, idare binası, katran depoları, malzeme ambarı, atölyeler ve lojman yapıları yer almıştır (Şimşek, 2006:223; Şimşek ve Kayın, 2009:15-16).

Şekil 4.31. Gazometre Görünümü (Akşam Gazetesi, 1939:10)

1955 yılına kadar işler durumda kalan İzmir Havagazı Fabrikası 2008 Aralık ayı itibariyle İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından kùltür ve sanat merkezine dönüştür÷lmüştür. Havagazı Fabrikası Kùltür Merkezi bünyesinde yaz aylarında çim konserleri ve açık hava sinema günleri düzenlenmektedir. Sergi alanlarının bulunduğu fabrikada fotoğraf ve resim sergilerine ev sahipliği yapmaktadır. İçeriğinde kafe ve restoran bölümünün ve atölyelerin yer aldığı fabrikada yazarlık, şiir, öykü, dil ve tiyatro gibi çalışmalar yapılmaktadır (İzmir Dergisi, 2009:88-91).

şekil 4.32. Havagazı Fabrikası Kùltür Merkezi (İzmir Kùltür ve Turizm Dergisi, 2021)

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SAMSUN İLİNDE YER ALAN ENDÜSTRİYEL MİRAS ÖRNEKLERİ

Çalışmanın bu bölümünde Samsun ilinde yer alan kültürel ve endüstriyel miras varlıkları detaylı bir şekilde incelenmiştir.

5.1. Fabrikalar

5.1.1. Samsun Tütün Fabrikası

Samsun Anıtlar Kurulu tescil fişlerinde Samsun Tekel Tütün Fabrikası'nın 1887 yılında Fransızlar tarafından yapılmış olduğu ifade edilmektedir. Samsun Kale Mahallesi, 19 Mayıs Bulvarı üzerinde bulunan Samsun Tekel Tütün Fabrikası yaklaşık olarak 9321 metrekarelik bir alan üzerinde konumlandırılmıştır (Sert ve Özen, 2006:501). Fabrikanın çeşitli yayınlarda 1883, 1892, 1893, 1897 tarihlerinde açılmış olabileceği belirtilmektedir (Dıġıroġlu, 2014'ten aktaran Bayraktar, 2016: 361).

Şekil 5.1. Reji Sigara Fabrikası (İpek vd. 2016:109)

Halk arasında “Reji” adı ile bilinen “Mamalik-i Şahane Dühanları Müşterekül Menfa Reji İdaresi/ Regie co interessée des tabacs de l'Empire Otoman” adlı şirket Alman ve Avusturyalı bankerler ile Osmanlı Bankası sermayedarlığı tarafından kurulmuş ve 1883-1924 yılları arasında faaliyet göstermiştir (Akpınar, 2007'den aktaran Bayraktar, 2016: 361). Bafra Tütün Müzesi'nde yer alan bilgiye göre Samsun Reji Fabrikası'nda ki kötü çalışma koşulları ve artan iş yükü 22 Eylül 1908'de ilk işçi

direnişine sebep olmuştur. Reji İdaresi “çok tütün az maliyet” mantığı ile tüccarları ve üreticileri ağır koşullara maruz bırakarak 1887’den itibaren halk isyanlarına ve göçlere neden olmuştur. Samsun halkının sesini duyan hükümet tarafından 30 Temmuz 1924 tarihinde şirketin imtiyazı iptal edilmiştir. Bütün mal ve hakları Türkiye Cumhuriyeti Devletine geçmiştir. 1925 yılında Tütün Rejisi 4 Milyon Türk Lirası’na satın alınarak devletleştirilmiştir ve fabrika TEKEL adını almıştır.

Şekil 5.2. Samsun Sigara Fabrikası Çalışanları (Anonim, 2021)

Samsun Reji Fabrikası, Cumhuriyet döneminde devlet eline geçtiği zaman 1927 yılında üretim kapasitesini artırmak amacı ile Avrupa’dan bazı makineler getirilmiştir. Aynı zaman da fabrikanın iç düzeninde bazı değişiklikler yapılarak kapasitesi artırılmıştır. Samsun Reji Fabrikası, 1970’li yıllara kadar üretim düzeyi açısından İzmir ve Cibali fabrikalarından sonra üçüncü sırada yer almıştır. 14 Haziran 1997 yılında Samsun Balıca Fabrikası’nın açılması ile birlikte üretime kapatılmıştır. 1991 yılında Samsun Sigara Fabrikası’nda; Sipahi Ocağı, Madalyalı Mülkiye, Mebus, Galatasaray, Türk Ensari, Yenice, 19 Mayıs Hatırası, Asker, Bafra, Birinci, Bahar, Filtreli, Samsun, Filtreli Bafra gibi çeşitli sigara çeşitleri üretilmiştir (Sarısakal, 2021:3-4).

“Samsun sigarası makinede sarıldıktan sonra kâğıt paketlere yerleştirdikten sonra satışa sunuluyordu. Tütün açma bölümünde tütünler açıldıktan sonra kalitelerine göre hazırlanıyorlardı. Tütünler makineye yerleştirildikten sonra makinede sarıldıktan sonra sigara olarak çıkıyorlardı. Her akşam Birinci sigarasından 1 paket hediye veriyorlardı.” (Katılımcı Melahat Öksüz).

Şekil 5.3. Bafra Sigara Paketleri

Şekil 2.4. Bafra ve Gelincik Sigara Paketleri

Samsun Tütün Fabrikası'nda ayrıca; Gelincik, Yenice, Kulüp, Fuar, 27 Mayıs, İkinci, Üçüncü, Karadeniz ve Rasyon sigaraları da üretilmiştir. 1970 yılında; Yenice sigarası 1.200.000 kilogram, Bafra Sigarası 1.550.000, Birinci Sigarası 2.100.000 kilogram, Gelincik 150.000 kilogram, Fuar Sigarası 5.000 kilogram üretilmiştir (Samsun İl Yıllığı, 1973:230).

“1 işçinin günde 3000 ya da 4000 Yenice sigara kutusu yapılması gerekiyordu. Ben ise günde 6000 kutu yapıyordum ve bana ödül olarak prim veriyorlardı. Ben sigara imalatında Samsun sigarası bölümünde çalıştım. Samsun sigarası izmaritli olduğu için diğer sigaralara göre daha pahalı bir fiyata satılıyordu.” (Katılımcı Melahat Öksüz).

Samsun Reji Fabrikası'nda; 1950 yılında yaklaşık olarak 1300, 1960 yılında 1400, 1973 yılında 1329, 1980 yılında 850, 1990 yılında ise 750 işçi çalıştırılmıştır (Çamaş, 2006:580). Sigara fabrikasında faaliyet gösteren kadın ve erkek çalışanlar Samsun ekonomisi üzerinde etkili bir role sahip olmuştur. Samsun Tekel Tütün Bakım ve İşleme Evi'nde 1940'lı yılların sonunda 1475 kişi çalışmıştır ve bu çalışanlardan

1000 kişisi kadın işçilerden oluşmuştur (Makal, 2010:29). Bu durum kadınların endüstriyel üretim süreci kapsamında etkili bir rol oynadıklarını ve fabrikanın bu kapsamda etkisi olduğunu göstermektedir (Özkan, 2015:32).

Şekil 5.5. Samsun Sigara Fabrikası Çalışanları (Anonim, 2021)

Şekil 5.6. Samsun Sigara Fabrikası Kadın Çalışanları (Anonim, 2021)

Samsun Sigara Fabrikası çalışanları için belirli zamanlar içinde ödüllendirme sistemi yapılmıştır.

“Fabrikada 15 sene çalışmış olan kişilere hediye olarak üretilen çeşitli sigaralar, içki gibi Tekel ürünlerinin olduğu 1 kasa malzeme ve para veriliyordu.” (Katılımcı Melahat Öksüz).

Samsun Tütün Fabrikası'nda çalışanların büyük bir kısmının kadın olmasının nedeni sanayi devrimi ile ortaya çıkan işgücü ihtiyacının kadınlar tarafından karşılanmasıdır (Kaplan, 2021:60).

Tablo 5.1. Fabrikada Çalışan İşçi Sayısı (Şahin ve Yalçın, 2017:139)

Çalıştığı Daire	Erkek	Kadın	Yekûn
Sigara Dairesi	16	84	100
Harman Dairesi	18	109	127
Yakıt Dairesi	29	52 (Küçük Kız)	81
Kutu Dairesi		19	19
Ambalaj Dairesi	3	1	4
Hidmet-i Dahiliye	10		
Kıymhane Dairesi	30		
Yekûn-u Umumi	106	265	381

Tabloda bulunan işçi miktarı ihtiyaca göre değişiklik göstermiştir (Şahin ve Yalçın, 2017:139).

Samsun Sigara Fabrikası kompleksi, demiryolu ve denizyolu ile kolay bir şekilde nakliyat bağlantısının sağlanması amacı ile kıyıya yakın bir şekilde konumlandırılmıştır. Samsun Tütün Fabrikası'nı kıyı şeridi ile bağlayan yol mesafesi Reji İdaresi'nin 1891 yılında yaptırmış olduğu Tütün İskelesine bağlanmıştır (Özkan, 2015:33).

Şekil 5.7. Tütün İskelesi

Tütün İskelesi, tütün nakliyatında kullanılmak üzere inşa edilmiştir. Ayrıca Tütün İskelesi ile tütün depolarının arasına el ile işleyen dekovil hattı yapılmıştır.

A, B, C, E ve F olmaz üzere yerleşke 6 bloktan oluşmaktadır. Bloklar şu şekilde ifade edilmektedir (Us, 2014):

- A Blok, sigara üretim,
- B Blok, kreş, yemekhane, ofis, sigara üretim, güvenlik,
- C, D, E Bloklar, tütün deposu,
- F blok, Tekel Başmüdürlük binası şeklindedir.

Şekil 5.8. Samsun Sigara Fabrikası Çalışanları (Anonim, 2021)

Samsun kentinin sanayi tarihinin önemli örneklerinden biri olan tütün fabrikası ve tütün fabrikasının tarihi değerleri endüstriyel miras kavramı kapsamında kentin önemli bir simgesi olarak değerlendirilmektedir. Endüstriyel miras alanlarına uygulanan yeniden işlevlendirme projeleri şehrin ticaret ve turizm merkezi olarak değerlendirilerek rekreasyon ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamaktadır.

1994 yılında kapatılan tütün fabrikasının restorasyonu Samsun Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılarak Samsun Bulvar Projesi hayata geçirilmiştir.

Samsun Tekel Tütün Fabrikası, Bulvar Samsun Projesi kapsamında; restoranlar, kafeler, kültür ve sergi alanları, mağazalar, meydanında yer alan oyun ve açık oturma alanları, tütün heykeli, kültür ve sergi alanları gibi unsurları içinde bulunduran yaşam alanı olarak günümüzde işlev görmektedir. Samsun halkı için tütün fabrikası, geçmiş dönemlerde ekonomik olmakla birlikte kültürel ve sosyal etkileri olan önemli bir endüstriyel miras yapısıdır. Tütün fabrikasının sanayi müzesi olarak değil de alışveriş

merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesi fabrikanın gelecek nesillerin hafızlarında sadece alışveriş merkezi olarak değerlendirilmesine ve endüstriyel miras alanı olarak bilinirliğinin azalmasına neden olabileceği gibi önemli riskler bulunmaktadır (Us, 2014; Yılmaz ve Gül, 2018:62).

Şekil 5.9. Bulvar Samsun Yaşam ve Alışveriş Merkezi

Bulvar Samsun Alışveriş Merkezisi proje kapsamında 1.400 metrekare sosyal alan tasarlanmakla birlikte 17.400 metrekarelik bir alan üzerine kurulmuş ve geniş meydanları ve iç avluları ile Anadolu mimarisinin tipik özelliklerini ortaya çıkarmıştır (Kaya ve Yılmaz, 2018:129).

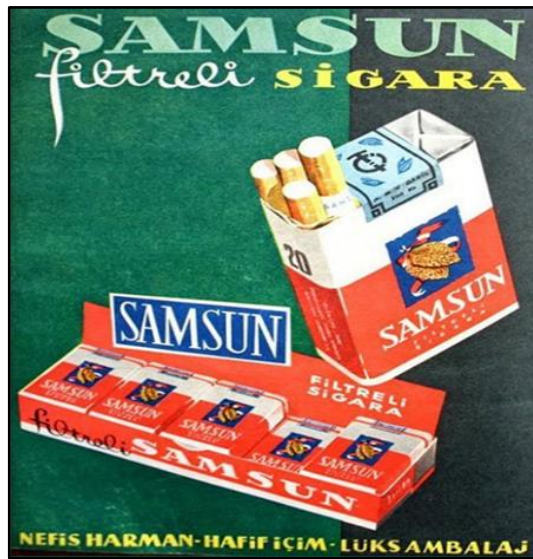
Şekil 5.10. Bulvar Samsun Yaşam ve Alışveriş Merkezi

Tablo 5.2. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları: Tekel Sigara Fabrikası

Adı/ Envanter Numarası	Tekel Sigara Fabrikası/57
Adresi	Kale Mahallesi, Samsun/İlkadım
Ada/Parsel	205/ 2, 6, 8
Geçmiş Kullanımı	Sigara Fabrikası
Güncel Kullanımı	Bulvar Samsun Alışveriş Merkezi
Tescil Kurul Karar Numarası ve Tarihi	708-08/03/1985

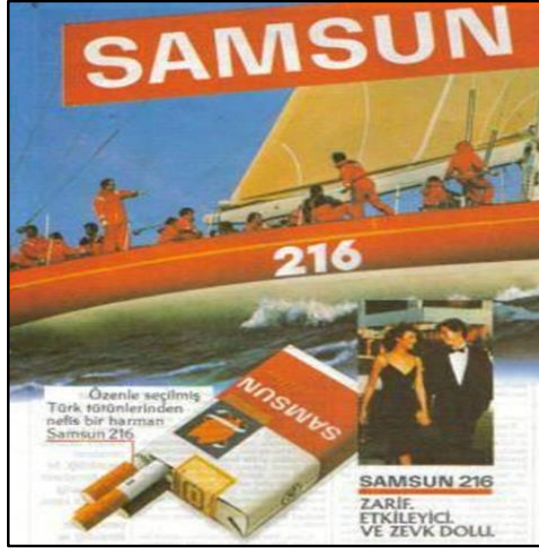
5.1.2. Bafra Tütün Müzesi (TÜTMÜ)

Tarihsel gelişime bakıldığı zaman Samsun vilayetinde en yoğun tütün yetiştiriciliği Bafra ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Tütün bitkisi, Bafra ilçesinin sosyal ve kültürel hayatının içinde yer alarak yöre halkının önemli bir geçim kaynağını oluşturmuştur. Samsun, Osmanlı döneminde İzmir ve Manisa'dan sonra en fazla tütün yetiştiren vilayet olmuştur. Samsun ve ilçelerinde yetiştirilen tütünler Türkiye'nin ve dünyanın en kaliteli tütünleri arasında yer almıştır. Samsun ve ilçelerinde yetişen tütünler sigara harmanlarını aromatzize etmek ve lezzetlendirmek amacı ile tercih edilmiştir. Filtreli sigara 1950'li yılların ikinci yarısında pazarlanmaya başlanmıştır ve 1959 yılında ilk defa SAMSUN isimli yeni ve filtreli bir sigara çıkarılmıştır. SAMSUN sigarası içiciler tarafından beğenilen bir sigara olmuştur. 1991 yılında Samsun Sigara Fabrikası'nda Bafra, Samsun, Filtreli Bafra Sigaralarının üretimi gerçekleştirilmiştir. Samsun ve Bafra sigaraları şehrin ve Bafra ilçesinin en önemli markaları olarak yerini almıştır (Özyıldırım, 1985:327; Samsun Büyükşehir Belediyesi, 2016:322).

Şekil 5.11. Samsun Filtreli Sigara (Topoğlu,2021)

Samsun 216 Sigarası; İsviçre’de bulunan Tabacco-Türk firması tarafından piyasaya sunulmuştur. 1197 yılı sonlarına doğru ortaklık faaliyetlerinin bitirilmesi ile birlikte üretime ara verilmiştir. Samsun 216 Sigarası için kişilerden gelen talepler doğrultusunda 2002 yılı temmuz ayında Samsun Balıca Sigara Fabrikası’nda üretime başlanmıştır. Tüketicilerin isteklerinin yoğunlaşması ile İstanbul Sigara Fabrikası’nda yumuşak paket Samsun 216 sigarası üretilmeye başlanmıştır (Koşar, 2016).

Şekil 5.12. Samsun 216 Sigarası (Instela, 2010)

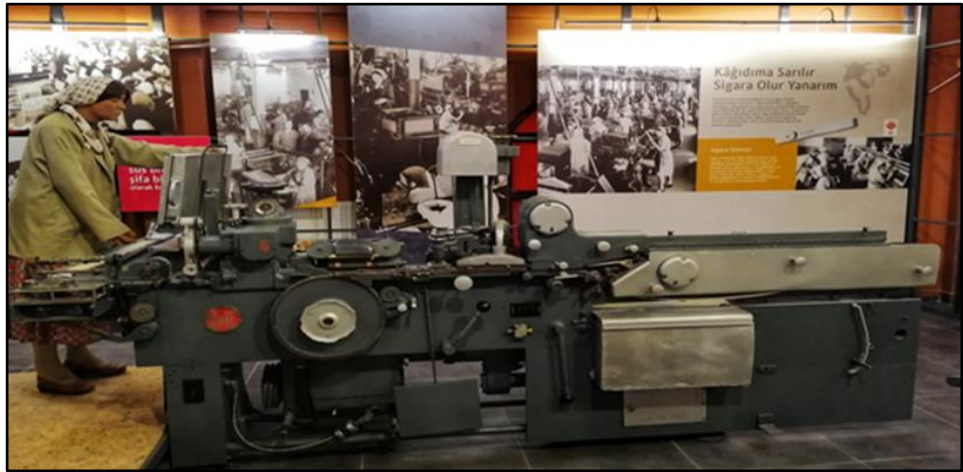
Tütün üretimi, tütünün işlenme sürecinde yer alan araçları kaybolmaması, ilçenin tarihi ve ekonomik kimliğinin ön plana çıkarılmasının sağlanması, ortak kent kültürü faaliyetleri artırılması, ilçenin kültürel, tarihi, ekonomik, coğrafi ve turistik dokularını içeren eserlerin sergilenmesi amacı ile Bafra için Hepimiz Platformu tarafından 2013 yılında bir zamanlar tütün şirketi ekspozisyonunun lojmanı olan kaymakamlık eski lojmanı Tütün Müzesi yapılması için projelendirilmiştir. Lojman daha sonra Samsun Büyükşehir Belediyesi’ne aktarılmıştır. 2015 yılında eski binanın yıkımına başlanılmıştır. 2016 yılında ‘Turizmin geliştirilmesine yönelik küçük ölçekli altyapı yatırımlarına mali destek programı’ kapsamında Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı tarafından desteklenmiştir (Bafra Ticaret ve Sanayi Odası, 2020:80-81; (Samsun Büyükşehir Belediyesi, 2016:322). Samsun tarihinde tütüne olan önemin gösterilmesi amacı ile Samsun Büyükşehir Belediyesi tarafından Bafra ilçesi Kızıllırmak Mahallesi’nde 2018 yılında açılan Tütün Müzesi (TÜTMÜ), Türkiye’nin ilk tütün müzesi olma özelliğine sahiptir. Tütün müzesi içerisinde yer alan müze kafe ziyaretçilerine hizmet vermektedir.

Şekil 5.13. Bafrı Tütün Müzesi (TÜTMÜ)

Bafrı Tütün Müzesi'nde yaprak tütünlerinin geçirmiş oldukları tüm aşamalar uygulamalı olarak makineler ve fotoğraflar ile görsel olarak ziyaretçilere sunulmaktadır. Yaprak tütünlerinin geçirmiş oldukları aşamalar; balyalama, nemlendirme, açım, harmanlama, kıyım, sigara sarma, paketleme ve ambalajlamadır.

Bafrı Tütün Müzesi'nde; Samsun sigara fabrikasının maketi, tütün sabunu, tütün kolonyası, puro tezgâhı, sigara paketleme makinesi, balyalama presı, farklı sigara paketleri koleksiyonları, sigara imalat makinesi, paketleme tezgâhı, tütün paketleme serisi, tütün kıyım makinesi, tütün harman makinesi, pipo tütünü, pipo, puro kalıp tezgâhı, tütün sertlik ölçer, tütün nemölçer, tütün parfüm şişesi, işçi sicil defterleri gibi materyaller ve heykeller ile birlikte görsel olarak desteklenerek ziyaretçilere sergilenmektedir.

Şekil 5.14. Sigara İmalat Makinesi

Samsun'da tütünün öyküsü başlığı altında 1883 yılından 2008 yılına kadar geçen süre ve tütünde emeği geçen insanların hikâyeleri dijital olarak aktarılmaktadır. Müze içinde panolarda ve Bafra Tütünleri, Samsun Tütün Fabrikası çalışanlarının fotoğrafları, Tütün İşkelesi, Bafra sigara kâğıdı, Milli Tekel'in gücü, Reji İdaresi'nin sonu, fabrikada yaprak tütünleri geçirdiği aşamalar, Samsun ekonomik hayatında tütün yetiştiriciliği, tütün eksperliği kursu, reçete hazırlama, pipo tütünü başlıklı bilgilendirici metinler bulunmaktadır.

Şekil 5.15. Samsun Sigara Fabrikası'nın Maketi

Müzenin bahçe alanında TÜTMÜ yazı görseli, müze kafe, çocuk oyun parkı ve tütün dizim işlemi, kurutma işlemi, tütün dikimi ve fideliklere tohum ekimi başlıklı bilgilendirici panolar bulunmaktadır.

Şekil 5.16. Tütün Dizilişinin Gösterildiği Bölüm

5.1.3. Tekel Başmüdürlüğü

Samsun ili Kale Mahallesinde, Cumhuriyet Meydanı yakınında bulunan yapı Avusturya-Macaristan Konsolosluğu olarak kullanıldıktan sonra Tekel Başmüdürlüğü olarak faaliyetine devam etmiştir (Yılmaz ve Gül, 218:56). Tekel Başmüdürlüğü eski dönemlerde Samsun Tekel Tütün fabrikası günümüzde ise Bulvar Samsun Alışveriş ve Yaşam Merkezi olarak faaliyet gösteren alanın içinde yer almaktadır. Restorasyon çalışmalarından sonra bina günümüzde kafe ve fast food restoranı olarak hizmet vermektedir.

Şekil 5.17. Tekel Başmüdürlüğü

Tablo 5.3. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Tekel Başmüdürlüğü

Adı/ Envanter Numarası	Tekel Başmüdürlüğü/59
Adresi	Kale Mahallesi, Samsun İlkadım İlçesi
Ada/Parsel	205/6
Geçmiş Kullanımı	Tekel Başmüdürlüğü
Güncel Kullanımı	Yiyecek ve İçecek İşletmesi
Tescil Kurul Karar Numarası ve Tarihi	798-08/03/1985

5.1.4. Kavak Tuğla ve Kiremit Fabrikası

Yapımı Macarlara ait olan tuğla fabrikası 1985-1986 yılları arasında açılmış olduğu 12 Ağustos 2012 tarihinde ise kapanmış olduğu bilinmektedir. Tuğla ve kiremit fabrikasının hammaddesi topraktır. Fabrika içinde; hammadde hazırlama, pres, kurutma, fırın ve stok alanı gibi bölümler yer almıştır.

Şekil 5.18. Kavak Tuğla ve Kiremit Fabrikası

Kavak tuğla ve kiremit fabrikası alanında yer alan sağ tarafta ki yapı prestan çıkan yaş tuğla ya da kiremitlerin doğal bir şekilde kuruması ile bekletilen bölümden olarak kullanılmıştır. Sol tarafta bulunan yapı ise tuğla pişirme fırını (hoffman fırın) olarak adlandırılan üsten sobalar yardımı ile kömürler alevlendirilen fırınların bulunduğu bölüm olarak hizmet vermiştir.

Şekil 5.19. Fabrika İçinde Fırınların Bulunduğu Yapı

Şekil 5.20. Kavak Kiremit ve Tuğla Fabrikası'nın Farklı Bir Yapısı

Fabrika yapısı üzerinde yer alan tabela üzerinde asgari ücret ve çalışma saatleri hakkında bilgi verilmiştir.

Şekil 5.21. Çalışma Saatlerinin Yazılı Olduğu Tabela

5.1.5. Çarşamba Şeker Fabrikası

Çarşamba-Ayvacık karayolu üzerinde bulunan Çarşamba Şeker Fabrikası'nın yapımına 1977 yılında başlanmıştır. 1989 yılında şeker üretimine başlayan fabrika bölgeye ekonomik ve sosyal açıdan büyük katkı sağlamıştır. Çarşamba Şeker Fabrikası'nda 2002 üretim kampanyasında 290.000 ton pancar işlenmiş, 25.000 ton şeker, 13.000 ton melas (yem-kimya sanayi), 100.000 ton yaş küspe elde edilmiştir. Melas üretimi ile şeker fabrikası bölgede gerçekleştirilen hayvancılığa destek

olmuştur. Çarşamba Şeker Fabrikası'nda 2004 yılında 134'ü memur ve 663'ü işçi olmak üzere toplam 797 personel çalışmıştır (Karabulut, 2004:56).

Şekil 5.22. Çarşamba Şeker Fabrikası Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, 2021)

Şekil 5.23. Çarşamba Şeker Fabrikası Binası

Çarşamba Şeker Fabrikası'na şeker pancarları; Çarşamba, Terme, Kavak, Lâdik, Alaçam ve Sinop'tan tedarik edilmiştir. Çarşamba Şeker Fabrikası'nda; idari bina, ham fabrika, revir, muhasebe, personel iç hizmetler, lojman, şeker ambarı, malzeme ambarı, elektrik atölyesi, ölçü kontrol rafineri, yemekhane ve misafirhane gibi bölümler bulunmaktadır.

Şekil 5.24. Çarşamba Şeker Fabrikası'nın İdari Bölümü

2011 yılında çiftçiler tarafından yeterli pancar üretiminin yapılmamasından dolayı Çarşamba Şeker Fabrikası'nın kapatılmasına karar verilmiştir. Çarşamba Şeker Fabrikası'nda günümüzde muhasebe, makineleri bakımı, alım ve satım işlemleri için 150 personel çalışmaktadır. Şeker fabrikasının güvenliğinin sağlanması amacı ile 34 güvenlik görevlisi çalışmaktadır.

Şekil 5.25. Çarşamba Şeker Fabrikası'nın İdari Bölümü ve Fabrika Yapısı

Şeker fabrikası faaliyette olduğu süreçte türbin mekanizması ile kendi ürettiği elektrik kullanmıştır. Günümüzde Çarşamba Şeker Fabrikası'nda bulunan depolar fındıkların saklanması amacıyla Toprak Mahsulleri Ofisi'ne kiralanmıştır.

Şekil 5.26. Çarşamba Şeker Fabrikasının Giriş Bölümü

5.1.6. Bafra Elektrik Fabrikası

Bafra’da 1941 yılında ilk elektrik fabrikası günümüzde Bafra Müzesi yanında bulunan arsaya Bafralı Dimestonis Dilmitoğlu tarafından yaptırılmıştır. 1944-1950 yılları arasında Belediye Başkanlığı tarafından Ağıllar Köyü yolu üzerinde Alman firmasına yeni bir elektrik fabrikası yaptırılmıştır. Yeni açılan elektrik fabrikasında Alman Margirus firmasının üretmiş olduğu yeni ünite devreye girmiştir. 1960 yılında elektrik üretiminin yetersiz bir hale gelmesinden dolayı Ali Kale belediye başkanlığı yapmış olduğu dönem içinde Skoda marka motorlu yeni jeneratör devreye girmiştir. Motorların devri düşük olduğu için motorun soğutulması amacıyla 580 su alabilen havuz yaptırılmıştır. 1968 yılında İnegöl Elektrik Fabrikası’nda âtıl durumda kalmış olan aynı jeneratör Bafra elektrik fabrikasına getirilerek monte edilmiştir. Bununla birlikte Bafra’nın ev ve sokaklarının aydınlatılmasında kullanılan elektrik bir bedel karşılığında düğünlerde ve panayırlarda da kullanılmıştır. Bafra ilçesinde elektriğin kullanılması ekonomik hayatın canlanmasını sağlamıştır. 1971 yılında büyük baraj yatırımlarının gerçekleşmesi ile 25 yıl hizmet veren elektrik fabrikası kapatılmıştır. Günümüzde endüstri yapısı kaderine terk edilmiştir (Yılmaz, 2013).

Şekil 5.27. Bafra Elektrik Fabrikası (Yılmaz, 2013)

5.1.7. Havza Sekizgöz Un Fabrikası

Karadeniz sahillerinin ve birden fazla şehir ve kasabaların un ihtiyaçlarını Havza ilçesinde bulunan büyük un fabrikaları karşılamaktadır. Havza ilçesinin Çeltek boğazı istikametinde bulunan fabrikalar; Teşvikiye, İstikamet, Şeref, Beşgöz ve Sekizgöz un fabrikalarıdır. Her fabrikanın kendine ait randımanı (verimi) bulunmaktadır. Bunların en kuvvetlilerinin içinde Sekizgöz Un Fabrikası'nda bulunmaktadır. Sekizgöz Un Fabrikasının malları piyasa değerlerinden daima daha fazla satılmıştır. Bu fabrikanın işlemiş olduğu buğdaylar randımanı kuvvetli olan Merzifon, Çorum, Amasya, Zile ve çevresinin mahsullerinden oluşmuştur. Kışın suların donması, tamirat ve tatil gibi zaruri olan sebeplerden dolayı fabrikalar senede ancak 300 gün işlemişlerdir. Mahsul bulunduğu ve düzenli bir şekilde işlendiği zaman yıllık on altı milyon kiloya yakın un çıkarmışlardır (Vakit Gazetesi, 1932:10).

1948 yılına ait gazetede Sekizgöz Un Fabrikasının sahibinin Mahmut Çan olduğu bilgisi yer almaktadır (Yeni Sabah Gazetesi, 1948:4). Sekizgöz Un Fabrikası su kuvveti ile işlem görmüştür. Diğer fabrikalarda olduğu gibi Sekizgöz un fabrikasının da üretimi oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Sekizgöz Un Fabrikası Havza ilçesine 10 kilometre mesafede bulunmaktadır. 80 beygir kuvvetinde olan bu fabrika makineleri yeni sistem olduğundan dolayı çıkarmış olduğu mallar kıymetli olduğundan dolayı diğer fabrikalardan daha üstün görülmüştür. Günde on beş bin kilo buğday kıran tesisat ve teşkilata sahip olmuştur. Sahiplerinin ise 1932 yılına ait gazetede Havzalı Mahmut ve kardeşlerinin olduğu bilgisi yer almaktadır. Un fabrikası elektrik ile ışıklandırılmış ve çok güzel atölyesi, birden fazla deposu, işçi koğuşları, bahçeye sahip olmuştur (Akşam Gazetesi, 1937:7).

Şekil 5.28. Sekizgöz Un Fabrikası

Samsun il yillığı 1967’de Sekizgöz un fabrikasının günlük kapasitesi 65 ton hububat ve işçi sayısının ise 60 kişi olduğu kaleme alınmıştır. (Samsun İl Yıllığı, 1967:356). Günümüzde Sekizgöz Un Fabrikası Ata Yolu rotası kapsamında yer almaktadır. Söz konusu olan parsel ve üzerinde bulunan yapıların fonksiyonunun Tarım Müzesi olmasına karar verilmiş ve 20.01.2016 tarihinde kamulaştırma işlemleri tamamlanmıştır (Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü, 2016:223).

Şekil 5.29. Sekizgöz Un Fabrikası Arka Cephesinin Görünümü

Mustafa Kemal Atatürk’ün 19 Mayıs 1919’da Millî Mücadeleyi başlatmak için Bandırma Vapuru ile Samsun’a gelişinin ardından Amasya’ya gidişinde kullanmış olduğu 98 kilometrelik yol Samsun Büyükşehir Belediyesi tarafından Kurtuluş Yolu Projesi kapsamında turizme kazandırma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kurtuluş Yolu Projesi güzergâhında Sekizgöz Un Fabrikası ve fabrikanın yanında yer alan bir ev bulunmaktadır. Proje kapsamında un fabrikasında yeniden un öğütürülüp kara fırında ekme yapılması ile bu yapılan ekmeğin ziyaretçilere sunulması ve fabrikanın uygun olabilecek bir yerine yöresel ürünlerin satıldığı ve sunulduğu kafeterya inşa edilerek güzergâh ile ilgili yapılacak olan hediyelik eşyaların satışının yapılması planlanmıştır. Un fabrikasının çevresinde bulunan evlerin Millî Mücadele ve Etnografya Müzesi yapılacağı da proje kapsamında yer almaktadır (Samsun Büyükşehir Belediyesi, 2017).

Şekil 5.30. Sekizgöz Un Fabrikası'nın İçinde Yer Alan Motor

Şekil 5.31. Depo Olarak Kullanılmış Olan Yapı

Şekil 5.32. Fabrika Alanında Konak Olarak Adlandırılan İdari Bina

Tablo 5.4. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Sekizgöz Un Fabrikası

Adı/ Envanter Numarası	Sekizgöz Un Fabrikası ve İdari Bina
Adresi	Samsun Havza İlçesi Çelteç Mahallesi
Ada/Parsel	-/232
Geçmiş Kullanımı	Un Fabrikası ve İdari Bina
Güncel Kullanımı	Âtıl
Tescil Kurul Karar Numarası ve Tarihi	3077/17/12/2015

5.2. Deniz Fenerleri

Deniz fenerleri, su üzerinde geçişi daha güvenli daha getirmek ve navigasyonu kolaylaştırmak amacı ile kıyıya inşa edilmiş yapılardır. Gemicilere yol göstererek kılavuzluk yapan deniz fenerleri genel olarak üzeri balkonlu ve özel optik ışık kaynağı içeren kulelerdir (Hallik-Sass ve Turundustugi, 2018:53). Günümüzde deniz fenerlerinin optik sisteminin ve uydu navigasyonunun gelişimi geleneksel deniz fenerlerinin bazılarının işlevlerini ortadan kaldırmıştır. Bununla birlikte deniz fenerlerine uygulanan farklı dönüşüm süreçleri ile birlikte yeni işlevler kazandırılmıştır. Deniz fenerlerinin doğal, açık ve yüksek alanlarda konumlandırılmaları ile birlikte denizde meydana gelen çeşitli manzaraların insanlar tarafından gözlemlenmesi görsel açıdan estetik ve çekicilik unsuru oluşturmaktadır. Aynı zamanda deniz fenerleri deniz yolculukları açısından geçmişi simgelemeleri ve hem iç hem de dış yapılarının belirli mimari özellikleri, teknik ekipmanları, tarihi yapı statüsünde olmaları ziyaretçi çekmeleri sağlamaktadır. Bu özellikler deniz fenerlerinin endüstriyel miras turizmi kapsamında potansiyel turistik cazibe merkezleri haline gelmelerini sağlamaktadır (Chylińska, 2019:3-4).

İnsanlar kendi yaşamış oldukları ya da tatil için gitmiş oldukları bölgelerde deniz fenerlerini ziyaret etmektedirler. Birden fazla ülkede deniz fenerleri; turizm işletmeleri, müzelere ve sanat galerileri gibi sosyal ve kültürel kullanım alanlarına dönüştürülmüştür. Deniz fenerlerinin aktif olmadığı bölgelerde ise deniz fenerleri otel işletmesi olarak kullanılmaktadır. Halka açık olmayan deniz fenerleri ise genel olarak mimari açıdan güzel olduklarından dolayı estetikleri ve tarihleri için insanlar tarafından ilgi görmektedir. Hırvatistan'da yer alan Plocica Deniz Feneri ve Porer Deniz Fenerleri örnek olmak üzere Asya ve Avrupa gibi dünya çapında 100'den fazla deniz fenerleri otellere ve pansiyonlara dönüştürülerek turistik konaklama yeri olarak hizmet vermektedir (Gómez Y Patiño, 2010:43-46; MacDonald, 2018:21).

İnsanlar deniz fenerlerinin tarihini, optiğini, mimarisini tam anlamak ve iç mekânının kokusunu, serinliğini hissetmek amacı ile keşfedebilecekleri deniz fenerlerine karşı daha fazla ilgi göstermektedirler. Halka açık ya da kapalı olan deniz fenerlerinde gerçekleştirilen “deniz feneri festivalleri ve etkinlikleri” kısa süre içinde ziyaretçilerine birden fazla deniz feneri görebilme fırsatı sunmaktadır. Gerçekleştirilen halka açık deniz feneri etkinlikleri arasında Great Lakes Deniz Feneri Festivali, Long Island Deniz Feneri Yarışması Maryland Deniz Feneri yarışması, Door Country Deniz Feneri yürüyüşü bulunmaktadır (Blake, 2007:11).

Günümüzde İstanbul’da deniz fenerleri ile ilgili yapılmış olan çalışmalar bulunmaktadır. Güzergâhlar belirlenerek “İstanbul Deniz Feneri” turları düzenlenmektedir. Şile Feneri ve Rumeli Feneri müzeye, Yeşilköy feneri restorana dönüştürülerek turizme kazandırılması ile ilgili örnekleri bulunmaktadır fakat fenerlerin kuleleri ziyarete kapalıdır sadece müstemilatları ziyaret edilmektedir (Tuna, 2020).

Samsun ilinde Sis ve Seyir-Rota fenerleri olmak üzere üç çeşit deniz feneri bulunmaktadır. Deniz feneri örnekleri şu şekilde örneklendirilebilir (Yılmaz, 2016: 31-33):

- **Mendirek Fenerleri;** Terme İlçesi Yalıköy Tersanesi Feneri, Canik İlçesi Belediye Evleri Feneri, Yakakent İlçesi Deniz Feneri, 19 Mayıs İlçesi Dereköy, Samsun Doğu Mendirek Feneri.
- **Seyir/Rota Fenerleri;** Bafra Fener Köyü Halis Burnu Feneri, Çarşamba Temurlu Köyü Civaburnu Deniz Feneri, Terme Sivashlılar Köyü Çaltı Burnu Feneri, Fener Plajı Feneri.

5.2.1. Bafra Deniz Feneri

Osmanlılar döneminde Bafra ilçesinin kuzey batısında bulunan Koruluk Köyü sınırları içinde Kızılırmak’la denizin birleşmiş olduğu yere yakın ahşap bir deniz feneri yapılmıştır. Bafra ilçesinin önemli bir ticaret merkezi olmasından dolayı Bafra kıyılarına gelen gemilerin herhangi bir deniz kazası ile karşı karşıya kalmalarını önlemek amacı ile deniz fenerinin yapılmasına karar verilmiştir. Fransızlar 1800’lü yıllarda yüksek ve demirden bir fener inşa etmişlerdir. Deniz feneri 1937 yılında Türkiye’ye devredilmiştir (Çelik, 2016:26). Dökme demir malzeme ile inşa edilen deniz feneri yedi adet direk üzerinde yükselen bir kuleden oluşmaktadır (Oktan vd.,

2019:66). Bafra Deniz Feneri, seyir-rota deniz feneri kategorisinde yer almaktadır. Bafra Deniz Feneri'nin genel özellikleri; balisajı tek siyah kuşak, karakteri FI W 5s ş0.5, k4.5, görünüş mesafesi 20 deniz mili, denizden yüksekliği 25 metre ve yerden yüksekliği 22 metredir. Gardiyan binası (lojman) ve fener ulusal miras olarak Kıyı Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından koruma altına alınmıştır (Kıyı Emniyet Müdürlüğü, 2021).

Bafra Deniz Feneri'nde ışık kaynağı olarak ilk olarak fitilli gaz lambası daha sonra ise LPG ile çalışan parlak ışıklı manşonlu (gömlekle) lambalar kullanılmıştır. Günümüzde aydınlatma 500 Wolt olan elektrik lambası ile sağlanmaktadır. Aynı zaman içinde yedek enerji kaynağı olarak Jeneratör kullanılmaktadır. Işık kaynağını güçlendirerek uzaktan görünmesini sağlamak amacı ile odak uzaklığı 250 milimetre olan 4 adet kotodiyoptrik panel kullanılmaktadır (Toroslu, 2008:60).

Şekil 5.33. Bafra Deniz Feneri (Anonim, 2021)

Şekil 5.34. Bafra Deniz Feneri (Bafra Belediyesi, 2020)

5.2.2. Samsun Deniz Feneri

Samsun Feneri, Samsun'un İlkadım ilçesinde bulunan Fener Plajı'nda yer almaktadır. Samsun Feneri günümüze kadar ulaşamamıştır fakat orijinali bugünkü yerine yakın bir mesafede konumlandırılmıştır. Cenevizliler tarafından liman olarak kullanılması, Ceneviz İskelesi'ne ait kalıntıların ve bir fenerin bulunması dolaylı olarak Fener Plajı olarak isimlendirilmiştir. Samsun Feneri, günümüzde Samsun Büyükşehir Belediyesi tarafından beyaz boyalı betonarme malzemeden yeniden inşa edilmiştir. Fenerin yanında gardiyan evi (lojman) bulunmaktadır. Günümüzde lojman binası fener kafe olarak kullanılmaktadır. Mavi Bayraklı olan Fener Plajı yazın kadınlara özel olarak hizmet vermektedir (Yılmaz, 2016:33; Samsun Büyükşehir Belediyesi, 2021).

Şekil 5.35. Samsun Deniz Feneri Kartpostalı (İpek vd., 2016:143)

Şekil 5.36. Samsun Deniz Feneri (Anonim, 2021)

Şekil 5.37. Samsun Deniz Feneri Günümüz Görünümü

Samsun Feneri'nin konumu Samsun ili açısından önem taşımaktadır. Fener Plajı'nın bulunmuş olduğu çevrede Amazon Tepesi, Amisos Tümülüsleri, Amisos Hazinesi, Batı Park içinde bulunan Amazon Köyü, büyük Amazon Savaşçı heykeli ve platformu, Aslan Heykelleri, arkeolojik objelerle Samsun'un antik tarihinin ve Amazonların Truva'da yer alan savaş sahnesi duvarlarla canlandırılarak anlatılmış bölümleri, su kanalları, kafe ve balık restoranları gibi önemli gezi rotaları ziyaretçiler için oluşturulmuştur.

5.2.3. Civaburnu Deniz Feneri

Civaburnu Deniz Feneri, Samsun ilinin arşamba ilçesi Yeşilirmak Deltası'nda bulunmaktadır. İlk olarak 1880 yılında Asetilenli olarak betonarme yapıdan inşa edilmiştir. 1998 yılında elektrik-akülye çevrilmiştir fakat 2008 yılından itibaren 50 Watt süngülü ampüle sahip güneş enerjisi ile çalışmaktadır (Yılmaz, 2016:32-33).

Civaburnu Deniz Feneri'nin özellikleri; balisajı iki siyah kuşak, denizden yüksekliği 23 metre ve 10 millik görünüş mesafesine sahiptir (Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü, 2021).

Şekil 5.38. Civaburnu Deniz Feneri

5.3. Saat Kuleleri

Saatler fonksiyonları bakımından ev saatleri, cep saatleri ve kule saatleri olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Kentin en yüksek tepesine veya meydanlara dikilen saat kuleleri, kasabaları ve şehirleri süsleyen birer sembol ve anıt olarak görülmektedirler. Saat kuleleri mevkilerine göre; yamaç ve tepelere, kent merkezlerinde tam olarak görülebilen meydanlara, bir yapı üzerine dikilenler olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Tarihleri çok eskiden beri kule yapma geleneği Batılılarca gerçekleştirilmiştir. XIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da saat kuleleri saray kuleleri ve kiliselerde görülmeye başlanmıştır (Acun, 1994:4-5). 13. yüzyılda ilk örneklerine İtalya Padua'da ve İngiltere Westminster'de rastlanan saat kuleleri, Osmanlı coğrafyasında ilk olarak 16. yüzyılda görülmüştür ve sayıları 19. yüzyılda giderek artış göstermiştir. Osmanlı'da saat kulesinin geç kabul görülmesinin nedenleri arasında

ezan ve muvakkithanelerin önemini kaybedebileceği düşüncesi yer almaktadır. Şehirlerin zîneti ve siyasi sembolü olan saat kuleleri sosyal ve kültürel işleve sahip olmuşlardır (Tuncer, 2017:111-112; Yiğit, 2020:20).

Saat kulelerinin saati göstermekten farklı olarak başka fonksiyonları da bulunmaktadır. Bu fonksiyonlar arasında; Tokat ya da Kayseri gibi saat kulelerinin altlarında yer alan odalar da bulunan muvakkithane, sisli havalarda yol gösterici, kaidelerinde bulunan çeşmeler ile sebil, hava durumu ile ilgili bilgi vermek, gözetleme ve yangın kulesi yer almaktadır (Güntan, 2007:55).

5.3.1. Samsun Saat Kulesi

Samsun Saat Kulesi üzerinde bulunan bilgilendirici yazıya göre; II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 11. yılında 9 Mayıs 1887 yılı "Padişahım çok yaşa" duaları ile hizmete açılmıştır. Malzeme olarak Ünye taşı ve bindirme taş örgü yapım tekniği kullanılarak Fransız mimar tarafından Samsun'da Meyve Pazarı Meydanı olarak da bilinen İskele Meydanı'na inşa edilmiştir. Bu meydan sonraki tarihlerde saat kulesinden dolayı Saathane Meydanı adını almıştır (İpek ve Yılmaz, 2019:73).

Şekil 5.39. Samsun Saathane Meydanı (Anonim, 2021)

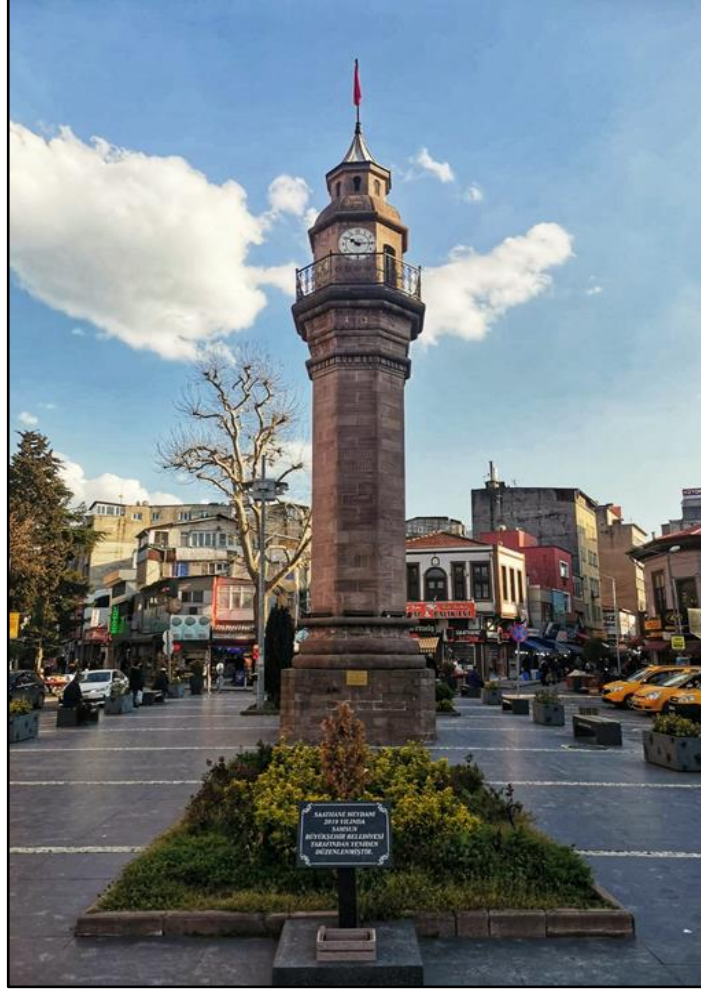
Samsun Saat Kulesi'nin zamanı göstermek ile birlikte gözetleme ve yangın kulesi olarak da hizmet vermiştir. Saat Kulesi minare görünümünde, çokgen kaideli ve gövdeli olması ile birlikte üste bir şerefe ile kubbenin üzerinde aydınlatma feneri yer almıştır. 1933 yılında saat kulesi elektrikli yangınlarda itfaiye tarafından kullanılmak

üzere siren düzeneği bulunan yeni bir saat ile değiştirilmiştir (Samsun Şehir Kimliği Çalıştay Sonuç Raporu, 2015:157).

1943 yılında Samsun’da meydana gelen deprem sonucunda hasar göre Samsun Saat Kulesi, Samsun Valiliği tarafından oluşturulan komisyon sonucunda 27 Haziran 1944 tarihinde bir rapor hazırlayarak “Saat kulesinin onarımı veya olduğu gibi korunması olanağı bulunmadığından ufak bir depremle ya da kendiliğinden yıkılarak mal ve can kaybına neden olabileceği” görüşü belirtilmiştir. Oluşturulmuş olan bu rapor kapsamında 03 Ağustos 1948 tarihinde saat kulesinin sökülme işlemleri başlamıştır. 1948 yılına kadar Samsun Belediyesi tarafından korunan saat kulesi 1948 yılında 550 liraya Lâdik Belediyesine satılmıştır (Sarısakal, 2021). Eskiye andıran bugünkü kule yapılarına kadar Samsunlu mimar Kemal Taner tarafından planı çizilen ve beton direk gibi görünen başka bir yeni saat kulesi yapılarak saatleri İsviçre’den getirtilip yerine konulmuştur (Acun, 2011:78).

Şekil 5.40. Samsun Saat Kulesi (Anonim, 2021)

Şekil 5.41. Samsun Saat Kulesi Günümüz Görüntüsü

Büyükşehir Belediyesi, yüksekliği 16.50 metre, Lâdik andezit taşı kullanılan malzeme ve kenetli taş örgü yapım tekniği ile 01.09.2000-30.01.2001 tarihlerini kapsayan süre içerisinde Samsun Saathane Meydanı'nda ilk saat kulesinin benzeri inşa edilmiştir.

5.3.2. Lâdik Saat Kulesi

Lâdik Bahşi Mahallesi'nde bulunan Lâdik saat kulesi yapımına II. Abdülhamit döneminde Reşat Akif tarafından başlanıp Kaymakam Reşit Bey tarafından 1889 yılında yapımı tamamlanmıştır. 1943 depreminde az bir hasar alan saat kulesi Lâdik ilçesinin Osmanlı döneminden günümüze kadar varlığını sürdüren önemli bir tarihi yapıdır. Lâdik saat kulesi, yuvarlak gövdeli, minare görünümünde, yuvarlak gövdeli, şerefelidir ve 3 katlı platform üzerinde inşa edilmiştir. Yapımında kırmızı renkli düzgün kesme taşlar kullanılan saat kulesi 14 metre yüksekliğindedir. Kulede bulunan saatin mekanizması orijinal olmak ile birlikte sadece saatin kadranı porselen bir

malzeme ile değiştirilmiştir. Saatin mekanizmasının haftada bir kere kurulması gerekmektedir. Saat başlarında saat miktarı kadar çalmakla birlikte yarım ve buçuklarda yalnızca bir kere çalmaktadır (Acun, 1994:29; Yılmaz, 2017).

Şekil 5.42. Lâdik Saat Kulesi

Şekil 5.43. Lâdik Saat Kulesinde Yer Alan Kitabe

Tablo 5.5. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Lâdik Saat Kulesi

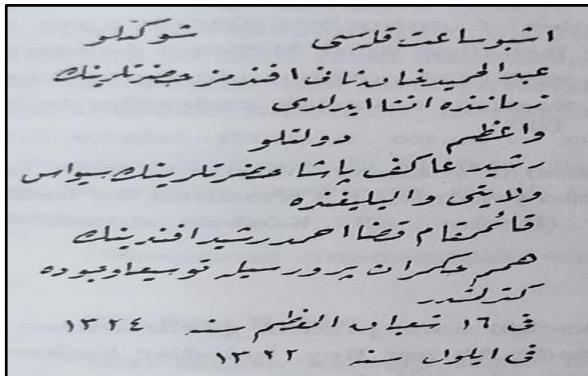
Adı/ Envanter Numarası	Lâdik Saat Kulesi
Adresi	Lâdik İlçesi, Bahşi Mahallesi
Ada/Parsel	-
Geçmiş Kullanımı	Saat Kulesi
Güncel Kullanımı	Saat Kulesi
Tescil Kurul Karar Numarası ve Tarihi	3742-22/10/1987

5.3.3. Vezirköprü Saat Kulesi

Vezirköprü Saat Kulesi, Samsun ilinin Vezirköprü ilçesi Saathane Meydanı, Fazıl Ahmet Paşa Mahallesiinde bulunmaktadır. Kaymakam Ahmet Reşit Efendi tarafından 1906-1908 yılları arasında genişletilerek II. Abdülhamit devrinde Sivas Valisi Reşat Akif Paşa döneminde yeniden inşa ettirilmiştir. 1943 depreminde büyük hasar görmüş olduğundan dolayı 1959 yılında onarılmıştır. Dört tarafında bulunan saatleri çalışır durumdadır. Vezirköprü ile özdeşleşen Vezirköprü Saat Kulesi, her saat başını ilçe sakinlerine hatırlatan önemli bir simgedir (Arslan, 2008:189). Vezirköprü Saat Kulesi'nde inşa kitabesi yer almaktadır. Osmanlı kitabesi; ikişerden dört sıra ve sekiz satır halinde, kartuşlar içerisinde, 0.72 × 0.38 metre ölçülerinde mermer levha üzerine sülüs harfler ile kabartılarak yazılmıştır ve kısmen tahrip olmuştur (Bayraktar, 2005:307).

Şekil 5.44. Vezirköprü Saat Kulesi (Anonim, 2021)

Şekil 5.45. Kitabe Üzerinde Yer Alan Yazı (Acun, 1994: 34)

Vezirköprü Saat Kulesi kapısının üzerinde yer alan kitabeye göre (Hancıoğlu'ndan aktaran Acun, 1994: 34);

“1-İş bu saat kulesi ve şevketli

- ‘Abdülhamid Han Sani Efendimiz hazretlerinin zamanında inşa edildi.

2- Ve azımdevletli

-Reşit Akif Paşa Hazretlerinin Sivas Vilayeti Valiliğinde

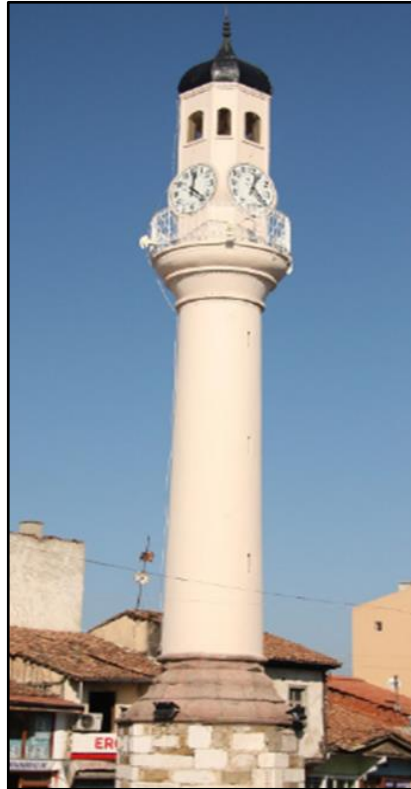
3-Kaymakam-ı kaza Ahmed Reşit Efendinin

-Himem (Hükümran?) perusisiyle tavs'an vücuda getirilmiştir.”

4- fi 21 Eylül sene 1322

-Fi 16 Şa'man-l muazzam sene 1324”

Köprülüler zamanında yaptırıldığı halk tarafından belirtilen Vezirköprü saat kulesi; Şerefeli minare görünümünde, dört tarafında saati bulunan, yuvarlak gövdeli, 15 metre yüksekliğinde, sekizgen kaideli, petek çokgen gövdelidir (Özdemir, 1993'ten aktaran Acun, 2011:87).

Şekil 5.46. Vezirköprü Saat Kulesi Günümüz Görüntüsü

Tablo 5.6.Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Vezirköprü Saat Kulesi

Adı/ Envanter Numarası	Vezirköprü Saat Kulesi/15
Adresi	Samsun Vezirköprü İlçesi, Fazıl Ahmet Paşa Mahallesi
Ada/Parsel	143/1
Geçmiş Kullanımı	Saat Kulesi
Güncel Kullanımı	Saat Kulesi
Tescil Kurul Karar Numarası ve Tarihi	1429-23/08/1992

5.4. Değirmenler

5.4.1. Havza Tarihi Un Değirmeni

Havza ilçesi önemli tarım üretim alarından birisidir. Kurtuluş yolu güzergâhı üzerinde bulunan tarihi değirmenin 1960'lı yıllar içinde kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. Kültürümüzde önemli bir değere sahip olan bu değirmen günümüzde kasa, çuval ve odun gibi malzemelerin saklanması amacı ile depo olarak kullanılmaktadır.

Şekil 5.47. Havza Tarihi Un Değirmeni

Şekil 5.48. Havza Tarihi Değirmenin İç Görüntüsü

5.4.2. Çırakman Yel Değirmeni

Tekkeköy ilçesi, Çırakman Köyü'nün 1 kilometre kadar dışında yol üzerindeki köy mezarlığı yanında bulunan ve farklı kaynaklarda 1905 ya da 1860 yıllarında Rum halkı tarafından yapıldığı yazmaktadır. Çırakman Köyü'nde bulunan değirmen kendi adı ile anılan anılmaktadır (Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, 2009:221). 1800'lü yılların ortalarından itibaren her yıl altı ay süre ile fırın işçiliği yapmak için Rusya'ya çalışmaya giden Çırakmanlı erkekler orada görüp benzer bir değirmeni Çırakmana yapmak istemişlerdir. Oradan aldıkları tekniğe ve bilgilere ek olarak Rus usta getirerek köy halkından toplanan para ile değirmeni inşa ettirmişlerdir. Çırakman Köyü Yel Değirmeni'nin 1914'lü yıllarda da faaliyette olduğu bilinmektedir. 2011 yılında Tekkeköy Belediyesi tarafından harabe haline gelmiş olan yel değirmeni için restorasyon çalışması yapılarak faaliyete geçirilmiştir. Çırakman Köyü Yel Değirmeni Karadeniz'in taş gövdeli tek yel değirmenidir.

Çırakman Yel Değirmeni, yüksek bir tepede, etrafı açık bir arazi ve rüzgârlı bir mevkide yer almaktadır. Yukarıya doğru hafifçe daralan silindirik planlı yapının kuzey ve güneyde karşılıklı açılan iki kapısı bulunmaktadır. Değirmen siyah renkli, volkanik, bazalt cinsi moloz taş ile inşa edilmiştir. Kapı ve pencere çerçevelerinde taşlar kabaca yontulmuştur (Bayraktar, 2016:328). Değirmenin iç mekanizmasında ise ahşap malzeme kullanılmıştır.

Şekil 5.49. Çırakman Yel Değirmeni

Anadolu'nun gayrimüslim halkı döneminde kemeçe eşliğinde yeni evlenen çiftlerin değirmende ellerini una değdirmelerinin evliliklerine uğur getireceği inancı bulunmaktaymış (Haber Gazetesi, 2018). Günümüzde ise yeni evlenen çiftler yel değirmeni ve çevresinde fotoğraf çekimi yaptırmaktadırlar.

Tablo 5.7. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Çırakman Yel Değirmeni

Adı/ Envanter Numarası	Çırakman Yel Değirmeni
Adresi	Samsun Tekkeköy İlçesi, Çırakman Köyü
Ada/Parsel	-/641,642,662,663,665
Geçmiş Kullanımı	Yel Değirmeni
Güncel Kullanımı	Kullanım Dışı
Tescil Kurul Karar Numarası ve Tarihi	1525-18/12/1992

5.4.3. Haytoğlu Su Değirmeni

1933 yılında Mustafa Haytoğlu tarafından yapılmış olan su değirmeni Samsun'un arşamba ilçesi Eğridere Köyü'nde bulunmaktadır. Su değirmeni günümüzde Mustafa Haytoğlu'nun torunu tarafından işletilmeye devam etmektedir. Su değirmenlerinde tekne, oluk, ark ve değirmen taşı gibi unsurlar sistemin temelini oluşturmaktadır. Abdal Irmağı'ndan gelen su, değirmenin yazın ve kışın kullanılmaya devam etmesine imkn sağlamaktadır. Değirmende; hayvan yemi, mısır ve buğday gibi tahıl mahsulleri öğütülmektedir. İşlem görecek olan malzemelerin istenilen incelik ya da kalınlık durumu değirmen taşına uygulanan ayar ile yapılmaktadır. Değirmenin bakımı Mustafa Haytoğlu ile aynı adı taşıyan torunu tarafından gerçekleştirilmektedir. Geçmiş dönemlerde sıklıkla kullanılan su değirmenlerinin yerine günümüzde elektrikli değirmenler kullanılmaktadır. Bu duruma rağmen su değirmeninde öğütülen ürünlerin daha kaliteli olmasından dolayı Tekkeköy, Ayvacık ve Asarcık gibi evre ilçelerden insanlar Haytoğlu Su Değirmeni'ne gelmeye devam etmektedir (arşamba Belediyesi, 2021).

şekil 5.50. Haytoğlu Su Değirmeni (Aygün, 2021)

5.4.4. Yedi Gzli Paşa Değirmeni

1800'l yılların başında Tayyar Mahmut Paşa tarafından Abdal Irmağı'ndan Yeşilirmak zerine bir kanal atırılmıştır ve yedi gzli su değirmeni inşa ettirilmiştir. arşamba ilçesi Değirmenbaşı Caddesinde yer alan değirmen günümüzde Paşa Değirmeni olarak bilinmektedir. Tayyar Mahmut Paşa, Padişah 2. Mahmut tarafından asi olarak ilan edildiği için Sadaret Kaymakamlığından uzaklaştırılıp idam edildikten sonra mal varlığına el konulmuştur. Bununla birlikte Paşa Değirmeni'nin mülkiyeti

devlete geçmiş ve Trabzonlu Hayriye Tccarlarından Mahmut Efendi ve eşi tarafından işletilmiştir. Daha sonra ise Alişanzadelerden Haşim Alişan tarafından uzun yıllar işletilen Yedi Gzlu Paşa Değirmeni işlevini yitirdikten sonra yıkılmıştır. arşamba Belediyesi tarafından değirmenin bulunmuş olduğu alan aslına uygun bir şekilde inşa ettirilmiştir. Yıllar boyunca arşambalıların Hıdırellez şenlikleri için değirmen başında toplanıp, değirmene akan 7 su oluğundan atlayıp başlarından yukarı su atarak ilkbaharın gelişini kutladıkları geleneğin günümüzde devam ettirilebilmesi için arşamba Belediyesi değirmen evresi; Hıdırellez etkinlik alanı, kafeterya ve dinlenme bahçesi olarak düzenlenmiştir (Oktav, 2020).

şekil 5.51. Yedi Gzlu Paşa Değirmeni (arşamba Tarihi, 2019)

şekil 5.52. Yedi Gzlu Paşa Değirmeni Yeni Görüntüsü (arşamba Tarihi, 2019)

5.4.5. Havza Tarihi Su Değirmeni

Samsun ilinin Havza ilçesi Yenice mahallesinde bulunan su değirmeninin yapıldığı tarih tam olarak bilinmemektedir. Değirmenin dışı ve içinin doğallığı bozulmadan günümüze kadar gelip işlevine devam etmektedir. Çevre köylerden gelen çiftçiler hayvan yemi öğütmede değirmeni kullanmaktadırlar. Aynı zaman da hem Havza hem de çevre il ve ilçelerden gelen ziyaretçiler için çavdar mısır, arpa, buğday ve bulgur gibi tarımsal ürünlerinde öğütülme işlemi gerçekleştirilmektedir.

Şekil 5.53. Havza Tarihi Su Değirmeni

Tarihi su değirmeni çevresinde Tersakan Çayı bulunmaktadır. Irmak çevresinde bulunan ağaçların ve yeşilliğin bulunmuş olduğu doğal ortama gelen ziyaretçiler piknik yapma imkânı bulabilmektedirler. Tarihi su değirmenine ulaşım kolay bir şekilde sağlanabilmektedir.

Şekil 5.54. Havza Tarihi Su Değirmeni

Su değirmeninin taşları Tersakan Çayı'ndan gelen su ile birlikte çalışmaktadır. Tarihi su değirmeninin içinde toplam üç tane değirmen taşı ve aşlık bulgur taşı bulunmaktadır. Üç değirmen taşı günümüzde işlev görmeye devam etmektedir.

Şekil 5.55. Havza Tarihi Su Değirmeninin Günümüz Görüntüsü

5.4.6. Vezirköprü Su Değirmeni

Vezirköprü ilçesi Akçay bölgesinde bulunan su değirmeni Ali Hıdır'ın büyük dedesi tarafından 1964-1965 yıllarında işletilmeye başlanmıştır. Günümüzde Ali Hıdır tarafından hizmet vermeye devam eden su değirmeninde mısır, buğday, siyez unu bulunmaktadır. Organik un üretimi gelen siparişler doğrultusunda Ali Hıdır tarafından gerçekleştirilmektedir. Değirmenin üst kısmında yer alan dere den gelen suyun değirmen çarkını döndürmesi ile birlikte değirmen taşları faaliyete geçerek buğday ve mısır gibi ürünleri una dönüştürmektedir (Köprülü Gezin, 2020).

Şekil 5.56. Vezirköprü Su Değirmeni (Ankara ve Vezirköprü Platformu Arşivi, 2020)

5.4.7. Bafra Tarihi Su Değirmeni

Geçmiş dönemlerde un ihtiyacının karşılanması amacıyla kullanılan su değirmenleri teknolojinin gelişmesi ile birlikte daha az kullanılmaktadır. Günümüzde Bafra ilçesinin Çulhakoca Köyü'nde bulunan 200 yıllık su değirmeninde buğday öğütülerek un üretilmeye devam edilmektedir. Su değirmeni ekim ayında yağışların artması ile birlikte çalışmaya başlamaktadır. Yaz aylarında faaliyetine kısa bir ara veren değirmen ekim ayından mayıs ya da haziran ayına kadar hizmet vermektedir. Bafra tarihi su değirmeninde buğday ve hayvan yemi gibi öğütülen ürünlerden herhangi bir ücret talep edilmemektedir (Şahinol, 2021).

Şekil 5.57. Bafra Tarihi Su Değirmeni (Şahinol, 2021)

5.5. Taşıma ve Ulaşım Sistemleri

5.5.1. Çarşamba-Samsun Demiryolu Hattı

Samsun-Çarşamba Demiryolu hattının inşa edilmesi amacıyla Nemlizade mahdumları ve diğer hisse sahipleri tarafından Samsun Sahil Demiryolu Türk Anonim Şirketi adında bir şirket kurulmuştur. Samsun-Çarşamba Demiryolu hattının temel atma töreninde Mustafa Kemal Atatürk 21 Eylül 1924 tarihinde gümüş bir kazma ve kürekle ilk harcı koyarak konuşma yapmıştır (İpek, 2013:162). Samsun-Çarşamba Demiryolu hattı 1 Ekim 1926 tarihinde işletilmeye açılmıştır. Demiryolu hattı; Samsun, Tekkeköy, Hamzalı, Dikbiyık ve Çarşamba tren istasyonları güzergâhları üzerinde yolculara hizmet vermiştir (Topal, 58-59). İlerleyen zaman içinde Derbent ve Kızılıcak gibi noktalarda yeni ara istasyonlar kurulmuştur (İpek, 2013:164).

Şekil 5.58. Mustafa Kemal Atatürk Temel Atma Töreninde (Sarısakal, 2008:303)

Samsun-Çarşamba demiryolu hattı işletmeye açıldıktan sonra yıllar içinde yolcu sayısında artış olmasına rağmen karayolu ve demiryolu rekabetinin ortaya çıkmasından dolayı tren tarifelerinde indirimler yapılmıştır. Tren tarifelerinde gerçekleştirilen indirimler sonucunda; 1927 yılında 208. 000 yolcudan elde edilen miktar 92. 000 lira iken 1929 yılında ise 258. 000 yolcudan 90. 000 lira gelir elde edilebilmiştir. Motorlu taşımacılığın oluşturmuş olduğu problemlere bir çözüm bulunamadığı için Samsun Sahil Demiryolu Türk Anonim Şirketi ekonomik sorunlardan kurtulamamıştır. Samsun-Çarşamba Demiryolu hattı 2 Haziran 1929 tarihinde devlet tarafından satın alınmıştır (Sarısakal, 2008:304).

Samsun- Çarşamba demiryolu hattı seferleri Devlet Demiryollarına geçtikten sonra 1935 yılında yolcular için yeni indirimli fiyat tarifesi uygulanmıştır. Biletlerin ücretleri birinci mevki, iki ikinci mevki ve üçüncü mevki olarak sınıflandırılmıştır. İkinci mevki 75 kuruştan 35 kuruşa, üçüncü mevki 50 kuruştan 25 kuruşa indirilmiştir. Okula giden öğrencilerin yararlanabilmesi için ucuz kartlar bastırılmıştır (Akşam Gazetesi 1935:6). Yolcular için tren seferlerinde limonata, şeker, dondurma, pamuk şeker gibi ürünlerin satışı yapılmıştır.

Şekil 5.59. Çarşamba Treni ve Mert Irmağı Köprüsü (İpek vd. 2016:221)

Samsun'dan Çarşamba'ya günde karşılıklı olarak dört sefer yapılmıştır. Tren seferlerinde fazla sayıda yük ve yolcu taşınmıştır. Trenler, yük ve yolcu vagonlarının birleşmesinden oluşturulmuştur. Trenler, katar ya da yolcu treni olarak isimlendirilmiştir. Katarlara demir yolları idaresi tarafından özel numaralar verilmiştir. Hiç yolcu almayan sadece yük taşıyan vagonlar ise marşandız olarak isimlendirilmiştir (Akbulut, 2019).

Karayolunun demiryoluna göre daha çok tercih edilmesi, ticari faaliyetlerde pazara sunulan ürünlerin taşıma bedellerinin istasyonlardan nakliye ücretlerinin yerine motorlu ulaşım araçlarında daha ekonomik olması gibi nedenler karayolu-demiryolu rekabetini ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte Devlet Demiryolları tarafından işletilen Samsun- Çarşamba demiryolu hattı 1955 yılında kapatılmıştır (İpek, 2013:170).

Çarşamba ilçesinin Dikbıyık Mahallesi'nde bulunan ve Çarşamba-Samsun demiryolu hattı güzergâhı üzerinde yer alan Dikbıyık tren istasyonu günümüzde bakımsız bir durumda bırakılarak kaderine terk edilmiştir.

Şekil 5.60. Dikbıyık Tren İstasyonu

Tren istasyonu çevresinde bulunan tren raylarının üzeri ise çöpler ve otlar ile örtülmüş bir durumdadır.

Şekil 5.61. Çarşamba- Samsun Tren Hattı Güzergâhında Bulunan Raylar

Dikbiyık tren istasyonu yapısının duvarına Samsun ve Çarşamba yönüne hareket edecek olan trenlerin kalkış saatlerinin yazılı olduğu bir tabela asılmıştır.

DİKBİYİK	
SAMSUN YÖNÜ	ÇARŞAMBA YÖNÜ
KAL. SAATI	KAL. SAATI
06. 02	05. 18
08. 47	08. 03
14. 47	14. 03
17. 17	16. 33
19. 52	19. 08
01. 02	00. 18

Şekil 5.62. Çarşamba-Samsun Çarşamba Tren Hattı Seferleri Saatleri

Dikbiyık tren istasyonunun bulunmuş olduğu sokağa İstasyon Sokak adı verilmiştir.

Şekil 5.63. İstasyon Sokak Tabelası

5.5.2. Samsun-Sivas Demiryolu Hattı

Samsun-Sivas arasında demiryolu yapımı için ilk somut girişim 2 Temmuz 1891 tarihinde Belçikalı Boran Mikar'a imtiyaz verilmesiyle başlamıştır. Belçikalı mühendisler Samsun'a gelerek Amasya yönünde inceleme yapmışlardır. Yapılan incelemeler sonra bu konu ile ilgili herhangi bir çalışma yürütülmemiştir (Sarisakal, 2003:114). Osmanlı Devleti'nin 1899 yılında Samsun-Sivas demiryolu hattının yapımı için müracaat etmiş olduğu Rusya'dan olumlu bir sonuç alamamıştır. Osmanlı Devleti Samsun-Sivas Demiryolu yapımına kendisi başlamış ve 12 Nisan 1911 tarihinde ilk kazma darbesi vurulmuştur. Demiryolu işletme hakkı 1911 yılında Fransız Regie Generale şirketine verilmiştir. Sivas yönünde 33 kilometrelik toprak tevsiyesi ve 5 kilometrelik ray döşendikten sonra I. Dünya Savaşı nedeni ile inşaat durdurulmuş ve Fransız şirketi Samsun'dan ayrılmıştır (Topal, 2008:53; Aydın, 2015:61).

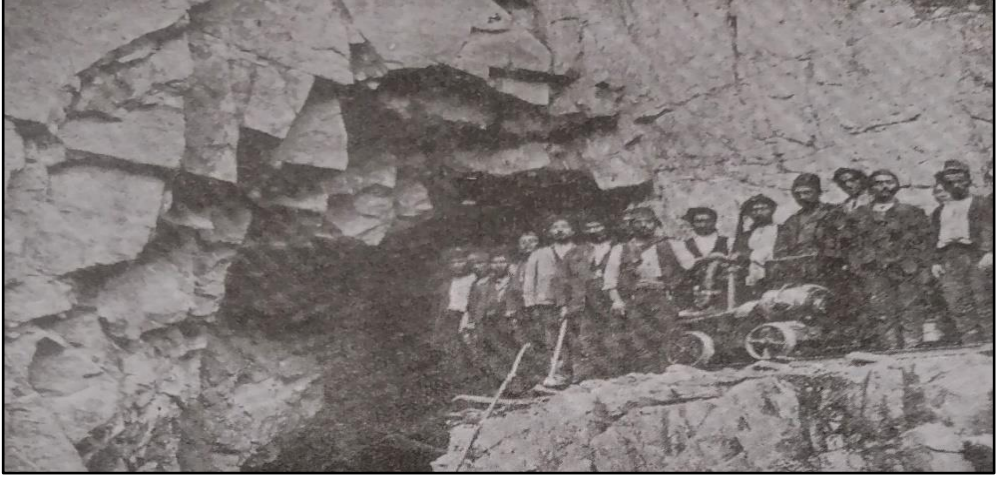

Şekil 5.64. Samsun-Sivas Demiryolu Temel Atma Töreni (İpek vd. 2016:187)

Cumhuriyet ilan edildikten sonra Samsun-Sivas demiryolu hattı inşaatına 1924 yılında fiilen başlanmıştır. 23 Nisan 1926 tarihinde demiryolu hattının Samsun-Kavak kısmı tamamlanmıştır. 18 Aralık 1926 yılında Belçikalı bir şirkete verilen fakat yapılamayan demiryolu hattının yapılamayan Samsun-Turhal gibi bölümleri Türk müteahhitlerine yaptırılmıştır. 1927 yılı içinde Kava- Havza ve Amasya-Zile kısmı işletmeye açılmıştır. 1928 yılında Amasya-Zile, 1930 yılında Zile-Kunduz, 1931 yılında Kunduz-Yıldız ve Yıldız-Kalın bölümü işletmeye açılmıştır (Sarisakal, 2003:296; Temizgüney, 2008:30).

Demiryolu hattının 10-140 kilometreleri arasına 41 adet büyük köprü inşa edilmiştir. 174 kilometreye kadar olan kısmında yapılan 34 tünelin toplam uzunluğu

4500 metreyi bulmuştur (Topal, 2008:57). 23 Nisan 1932 tarihinde Samsun-Sivas bağlantısı sağlanmıştır (Sarısakal, 2003:297).

Şekil 5.65. Samsun-Çarşamba Sivas Hattında Tünel Açma Çalışmaları (Sarısakal 2003:297)

Samsun-Sivas hattında Ankara'dan Samsun'a gidecek olan ilk tren 16 Aralık 1932 tarihinde saat 11.00'de hareket etmiştir. Lokomotifin önüne "Ankara'dan Samsun'a doğru ilk trenle selamlar" cümlesinin yazılı olduğu bir levha konulmuştur. Samsun-Sivas hattının İstanbul ile Samsun arasında haftada 3 tren seferinin yapılmasına karar verilmiştir. 1932 yılında Karadeniz'in Akdeniz'e bağlanması amacı ile Samsun'dan Mersin' bir tren hattı bağlamıştır (Vakit Gazetesi, 1932:1).

Şekil 5.66. Samsun-Sivas Demiryolu Hattı Lokomotifi (Anonim, 2021)

Samsun Sivas demiryolu hattının bazı istasyonları şu şekilde sırlanabilir; Samsun (Gümrük), Çukurbük, Kavak, Lâdik, Havza, Bekdiğın, Ağıllı, Amasya, Turhal, Musaköy, Subaşı, Mentese, Söğütlühan, Sivas (Vadala, 2016:63-64).

Şekil 5.67. Havza Tren İstasyonu

Tablo 5.8. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Havza İstasyon Binası

Adı/ Envanter Numarası	Havza İstasyon Binası/11
Adresi	Samsun, Havza İlçesi, 25 Mayıs Mahallesi
Ada/Parsel	609/35
Geçmiş Kullanımı	Tren İstasyonu
Güncel Kullanımı	Tren İstasyonu
Tescil Kurul Karar Numarası ve Tarihi	A-2371/12/07/1980

Şekil 5.68. Kavak Tren İstasyonu

Tablo 5.9. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Kavak Tren İstasyonu

Adı/ Envanter Numarası	Kavak Tren İstasyonu
Adresi	Samsun Kavak İlçesi, Yaşardoğu Mahallesi
Ada/Parsel	128/1
Geçmiş Kullanımı	Tren İstasyonu
Güncel Kullanımı	Tren İstasyonu
Tescil Kurul Karar Numarası ve Tarihi	5567-17/08/2018

Şekil 5.69. Lâdik Tren İstasyonu

Tablo 5.10. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Lâdik Tren İstasyonu

Adı/ Envanter Numarası	Lâdik Tren İstasyonu
Adresi	Samsun Lâdik İlçesi, Yeni Toptepe Mahallesi
Ada/Parsel	247/-
Geçmiş Kullanımı	Tren İstasyonu
Güncel Kullanımı	Tren İstasyonu
Tescil Kurul Karar Numarası ve Tarihi	2630-01/06/2015

Şekil 5.70. Bekdiğın Tren İstasyonu

Şekil 5.71. Çukurbük Tren İstasyonu

Samsun-Sivas Rehabilitasyon Projesi kapsamında 431 kilometrelik Samsun-Sivas Demiryolu hattında altyapı ve üst yapı yenileme çalışmaları yapılarak 2020 yılında tekrar hizmete açılmıştır (Türkiye Devlet Demiryolları Taşımacılık, 2020).

Tablo 5.11. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Çukurbük Tren İstasyonu

Adı/ Envanter Numarası	Çukurbük Tren İstasyonu
Adresi	Samsun Kavak İlçesi, Çukurbük Mahallesi
Ada/Parsel	247/1
Geçmiş Kullanımı	Tren İstasyonu
Güncel Kullanımı	Tren İstasyonu
Tescil Kurul Karar Numarası ve Tarihi	2628-01/06/2015

5.5.3. Samsun Kent Müzesi

Zafer Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi'nde bulunmaktadır. Samsun kentinin demiryolu tarihi açısından önemli bir yeri bulunan Samsun Kent Müze'sini oluşturan iki ahşap yapı Samsun-Sivas Demiryolu İnşaat ve İşletme idaresi ile Devlet Demiryolu Lojmanı olarak inşa edilmiştir. Birinci katları lojman olarak zemin katları ise idari ofis olarak kullanılmıştır. Ahşap binaların yanında Cumhuriyet Caddesi tarafında bulunan bina ise müstemilat olarak kullanılan yapının yerine yapılmıştır. Demirspor Kulübü lokali olarak uzun yıllar boyunca bu ek yapı kullanılmıştır. Samsun Kent Müzesi'nin bahçe kısmında gişe ve müze kafe bulunmaktadır.

Şekil 5.72. Samsun Kent Müzesi Giriş Bölümü

Samsun Kent Müzesi projesi Samsun Büyükşehir Belediyesi ve ÇEKÜL Vakfı tarafından oluşturulmuştur. Bu çerçevede Demirspor Lokali binası ve Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları'na ait lojmanlar kamulaştırılmıştır. Restorasyon

çalışmaları sekiz ay sürmüştür. Samsun halkı başta olmak üzere müze içerikleri önemli objelerle tamamlanmıştır. Samsun geçmişinin önemli özelliklerini içinde barındıran bu yapılar Samsun Kent Müzesi olarak 2013 yılında ziyarete açılmıştır.

Şekil 5.73. Samsun Kent Müzesi

Müzenin A1 olarak adlandırılan giriş kısmında; danışma, kronolojik tarih, Kurtuluş Savaşı, Tütüncülük, Samsunlu ünlüler bölümü yer almaktadır. Bu bölümde; Samsun kentinin kronolojik tarihi, Yıldray Çınar'a ait plaklar ve kıyafeti, tütün fabrikasına ait fotoğraflar, tütün ekme, dizme ve kurutma işlemlerini canlandıran bal mumu heykelleri, tütün yapım aşamasında kullanılan eşyalar sergilenmektedir. Binanın B1 olarak ifade edilen bölümünde; Demirspor Lokali ve müze binasının tarihi, engelli sanal müze odası, eski Samsun fotoğrafları, Samsun kenti tarihinde göçler ve doğal afetler ile ilgili bilgilendirici görsel panolar ve görselleri bulunmaktadır.

Şekil 5.74. B1 Giriş Bölümü

Müzenin B2 olarak ifade edilen bölümünde; Samsun'un demografik yapısı, belediye başkanları, vekilleri, valileri, Samsun ve Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili bilgilendirici yazılar, belgeler, ekipmanlar ve görseller bulunmaktadır. Müzenin B3 olarak ifade edilen bölümünde Osmanlı maden müdürünün Sultan Abdülmecid Han Devrinde hazırlamış olduğu Kızılırmak Projesi, Samsun şehrinin ulaşım ve mimari tarihi, meydanları, caddeleri, sokakları, dini ve ticari yapıları, hanlar ve kamu binalarının anlatıldığı bölüm yer almaktadır. Samsun'un ulaşım tarihinin anlatıldığı oda da tren teşkil memuru düdüğü, bilet presi, kompartıman anahtarı, gaz lambası, trende kullanılmış sıhhiye kutusu gibi çeşitli materyaller sergilenmektedir.

Şekil 5.75. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryollarına Ait Eşyalar

Samsun Kent Müzesi'nin son bölümü gezen ziyaretçiler daha sonra tematik sergilerin bulunduğu bölüme geçiş yapabilmektedirler. Bu bölümde ilk kez uçan Türk Kadını Belkıs Şevket, Türkiye'nin ilk kadın pilotu Sabiha Gökçen gibi hafızlara kazınan kişilerin fotoğrafları sergilenmektedir. Fotoğraf sergisinin sonrasında müzenin C2 bölümüne geçiş yapılmaktadır. Samsun'un coğrafi ve sosyal yapısının anlatıldığı diğer binaya geçiş yapılmaktadır. C2 bölümünün üst katında ise Samsun'un sağlık tarihi, yemek kültürü, düğün gelenekleri, kültür ve sanata ait bilgiler gelen ziyaretçilere sunulmaktadır. Müzenin C1 bölümünde ise bal mumu heykellerinden yapılmış olan fırıncılık, semercilik, ayakkabıcılık, kalaycılık, süpürgecilik, demircilik, gibi el sanatlarını gösteren çarşı yer almaktadır.

Şekil 5.76. El Sanatları Çarşısı Bölümü

Tablo 5.12. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Devlet Demiryolları Lojmanı

Adı/ Envanter Numarası	Devlet Demiryolları Lojmanı/47
Adresi	Samsun İlkadım İlçesi, Kılıçdede Mahallesi
Ada/Parsel	70/2
Geçmiş Kullanımı	Devlet Demiryolları Lojmanı
Güncel Kullanımı	Samsun Kent Müzesi
Tescil Kurul Karar Numarası ve Tarihi	798-08/03/1985

5.5.4. Tekkeköy Kent Müzesi

Tekkeköy Kent Müzesi, Tekkeköy ilçesi Devlet Demiryolları Caddesi'nde yer almaktadır. Tarihi tren istasyonu ve lojman binası, Samsun- Çarşamba arasında 1926 yılında yapılmış olan demiryolu hattı güzergâhında bulunmaktadır (Bayraktar, Çelemoğlu ve Atıcı'dan aktaran Midilli, 2019:113). Yıllar önce ulaşım ve nakliye amacı ile kullanılan Tekkeköy Tren İstasyonu restorasyon sürecinden önce içi harabeye dönüşmüş, pencereleri ve kapıları kırılmış, iç kısmında çöplerin bulunduğu, duvarı harap olmuş, yerler ve tavanları dökülür durumda kendi kaderine terk edilmiştir (Şahin, 2015:64).

Şekil 5.77. Tekkeköy Tren İstasyonu (Şahin, 2015:65)

Şekil 5.78. Tekkeköy Tren İstasyonu (Tekkeköy Belediyesi Fotoğraf Arşivi)

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları'ndan kiralanmış olan tarihi tren istasyonu binasının restorasyonu Tekkeköy Belediyesi tarafından yapılmıştır. Tekkeköy Kent Müzesi'nin açılışı 29 Mart 2019 yılında gerçekleştirilerek turizme kazandırılmıştır. Tekkeköy Kent Müzesi'nde tren istasyonunun restorasyonu yapılırken istasyonun yapılmış olduğu yıllara ait olan Fransız kiremitleri, Ferhat Akın'ın şiir ve besteleri, plaklar, Karadeniz, Kafkasya ve Mübadil gibi farklı kültürleri yansıtan yazılı görseller, yöresel kıyafetler, bakır mutfak eşyaları, radyo, daktilo, saz, tüfek, dikiş makinesi, semaver, tahta beşik, çanlar, sandık, kolye, el terazisi, sini, makas, yayık, bakır ibrik, nal, bakır kaplar, orak, çapa gibi ilçenin geçmişinin yansıtıldığı eşyalar müzede sergilenmektedir.

Şekil 5.79. Tekkeköy Kent Müzesi

Tekkeköy Müzesi'nin çevresinde Tuğrul Çetin Nostalji Parkı, Tarihi Gar Kafe, çocuk oyun parkı, saat kulesi, çardaklar, çınar ağaçları ve tren rayları bulunmaktadır. Tarihi Gar Kafede yöresel ürünler, yiyecek ve içecekler, semaver, bal, kolonya ve sabunlar gibi ürünler gelen ziyaretçilerin hizmetine sunulmaktadır.

Şekil 5.80. Tekkeköy Kent Müzesi Alanı

Tablo 5.13. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Tekkeköy Tren İstasyonu

Adı/ Envanter Numarası	Tekkeköy Tren İstasyonu
Adresi	19 Mayıs Mahallesi
Ada/Parsel	-/4111
Geçmiş Kullanımı	Tren İstasyonu
Güncel Kullanımı	Tekkeköy Kent Müzesi
Tescil Kurul Karar Numarası ve Tarihi	4672-24/08/2017

5.5.5. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Lokomotif Deposu

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları tarafından lokomotif deposu, idare binası, lokomotif bakım ve onarım atölyesi olarak kullanılan endüstri yapısı Atatürk Bulvarı üzerinde Kılıçdede Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Şekil 5.81. TCDD Lokomotif Deposu (Çoban Fotoğraf Albümü)

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Lokomotif Deposu, Samsun-Sivas demiryolu ve Samsun sahil demiryolu kesişiminde bulunmaktadır. Endüstri yapısında kuzeydoğu yönündeki lokomotif deposu olarak kullanılmış olan ilk bölüm 1926 yılında inşa edilmiştir. Güneybatı yönündeki ikinci bölüm ise 1944 yılında inşa edilerek lokomotif bakım onarım atölyesi olarak kullanılmıştır. 1968 yılında vagon bakım atölyesi olarak inşa edilen başka bir bölüm ise günümüze kadar ulaşmamıştır (Büyükçam ve Yalçınkaya, 2019:568).

Şekil 5.82. TCDD Lokomotif Bakım Atölyesi (Anonim, 2020)

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryollarına ait olan tarihi yapı 1990'lı yıllarda özgün işlevini kaybederek uzun yıllar bekçi barınağı ve depo olarak kullanıldıktan sonra âtıl bir durumda bırakılmıştır. 90 yıllık bir tarihe sahip olan endüstri yapısı 2019 yılında “Samsun Cerrahi El Aletleri ve Sağlık Müzesi” olarak projelendirilerek Samsun Valiliği, Büyükşehir Belediyesi ve Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı'nın iş birliği ile restorasyonu yapılarak 3 Aralık 2021 tarihinde açılmıştır (Karadeniz Turizm Gazetesi, 2021).

Şekil 5.83. Samsun Cerrahi El Aletleri ve Sağlık Müzesi

Cerrahi El Aletleri ve Sağlık Müzesi olarak yeniden işlevlendirme çalışması yapılan Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Lokomotif Deposu'na ait yapı üzerinde “TCDD 1926” yazılı kitabe yer almaktadır. Kitabe 1926 yılında yapılan

lokomotif deposu olan ilk bölümünü simgelemektedir (Büyükçam ve Yalçınkaya, 2019:575).

Şekil 5.84. Yapının İlk Bölümünün İnşa Kitabesi

Samsun Cerrahi El Aletleri ve Sağlık Müzesi'nde yer alan eserler işlevlerine göre gruplandırılarak sergilenmektedir. Samsun Cerrahi El Aletleri ve Sağlık Müzesi'nde; günümüzde kullanılan çeşitli cerrahi aletler, şırıngalar, hacamat kupaları, tekerlekli sandalyeler, protez-ortez malzemeleri, boşaltma kapları, alçılar, sırt kaşyıcıları, mor ışın makineleri, koltuk değnekleri, piyano, dişçi koltuğu, termoforlar, masaj aletleri, hasta sedyeleri, sterilizasyon makineleri, göz ve diş tedavisinde kullanılan cerrahi aletler ile Koronavirüs hastalığı nedeni ile hayatını kaybeden sağlık çalışanları anısına kara kalem portre çalışmaları müzede sergilenmedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryollarına ait olan tarihi yapının restorasyonun yapılma aşamasında mekânın içinde bulunan demiryolu rayları cam mekanizma ile koruma altına alınmıştır.

Şekil 5.85. Demiryolu Rayları Restorasyon Öncesi

Şekil 5.86. Demiryolu Rayları Restorasyon Sonrası

Yapının bahçesinde bulunan Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları logosu Cerrahi El Aletleri ve Sağlık Müzesi açıldıktan sonra kaldırılmıştır.

Şekil 5.87. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Logosu

Şekil 5.88. Yapının Bahçesinin Günümüz Görüntüsü

Tablo 5.14. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: TCDD Lokomotif Bakım Deposu

Adı/ Envanter Numarası	TCDD Lokomotif Bakım Deposu
Adresi	Samsun İlkadım İlçesi, Kılıçdede Mahallesi
Ada/Parsel	1294-1
Geçmiş Kullanımı	Lokomotif Bakım Deposu
Güncel Kullanımı	Cerrahi El Aletleri ve Sağlık Müzesi
Tescil Kurul Karar Numarası ve Tarihi	306-07/07/2005

5.5.6. Çetinkaya Köprüsü

Samsun'un Bafra İlçesi Kızılırmak üzerinde yer alan Bafra Kızılırmak Köprüsünün açılma töreni 4 Kasım 1937 yılında gerçekleştirilmiştir. Nafia Bakanı Ali Çetinkaya tarafından yaptırılan köprü bakanın anısına saygı göstermek amacı ile

Çetinkaya Köprüsü adını almıştır. Çetinkaya Köprüsü'nün açılma töreni Bafra Halkevi bandosu tarafından çalınan İstiklal Marşı ile başlanmıştır. Belediye başkanı Zehni Lokman, köprü ve şosalar reisi Ali Talih, Vali Fuat Tuksal tarafından konuşma yapılmıştır. Nafia Müsteşarı Arif Baytuğ köprünün ortasında gerili olan kurdeleyi keserek köprüyü gidiş ve gelişlere açmıştır (Samsun Vilayet Gazetesi, 1937:1-2).

Şekil 5.89. Samsun Valisi Fuat Tuksal'ın Açılış Konuşması (Saffet Ay Fotoğral Albümü)

Bafra'da bulunan eski ahşap köprünün tamire ihtiyaç duyması ve ağır yüklerin geçmesine müsaade vermemesi nedeni ile 14 Ağustos 1935 yılında yapılan sözleşme ile 29 ayda tamamlanmak üzere müteahhide verilmiştir. Kızılırmak gibi büyük sular üzerinde köprü kurmak için uzun süreli gözlemler yapılması gerektiğinden dolayı inşaat programını alınmıştır fakat Çetinkaya Köprüsü'nün planlama ve proje aşamalarının oluşturulması 1935 yılına kadar sürmüştür. Yapılacak olan köprü Samsun vilayetindeki 274 uzunluğunda Çarşamba Köprüsünden sonra Cumhuriyet devrinde yapılan şose köprülerinin en uzunudur. Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün Büyük Millet Meclisi'ndeki nutuklarının bir kısmında "Demiryolları inşaatımız için takibi yılları içinde 78 köprü geçişe açılmış bulunuyor" cümlelerini dile getirmiştir. Bafra'da yapılan köprüde bu 78 köprü arasında yer almaktadır (Samsun Vilayet Gazetesi, 1937:1-3).

Şekil 5.90. Çetinkaya Köprüsü İnşaatı (Salt Araştırma, 2021)

Bafra'nın simge eserlerinden biri olan Çetinkaya Köprüsü'nün yapım aşamasında Türk işçisi ve Türk tekniğinin uygulanması başarı ile sonuçlanmıştır (Tan Gazetesi, 1937:8).

Şekil 5.91. Çetinkaya Köprüsü İnşaatı (Salt Araştırma, 2021)

Yapılan köprü karşılıklı gelen kamyon ve arabaların serbestçe geçmelerini sağlamıştır. Köprü Nafia vekaleti tahsisatından ödenen 225 bin harcanan para ile kemer köprü'nün yapımı gerçekleştirilmiştir (Samsun Vilayet Gazetesi, 1937:1-2). Bafra'da yapımı gerçekleştirilen 7 kemerli ve 254 metre olan Çetinkaya Köprüsü tamamen betonarme olarak inşa edilmiştir (Akşam Gazetesi, 1938:6).

Şekil 5.92. Çetinkaya Köprüsü Günümüz Görüntüsü

Tablo 5.15. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Çetinkaya Köprüsü

Adı/ Envanter Numarası	Çetinkaya Köprüsü
Adresi	Bafra İlçesi
Ada/Parsel	-/-
Geçmiş Kullanımı	Ulaşım
Güncel Kullanımı	Kültürel/Gezi
Tescil Kurul Karar Numarası ve Tarihi	3066-15/04/2011

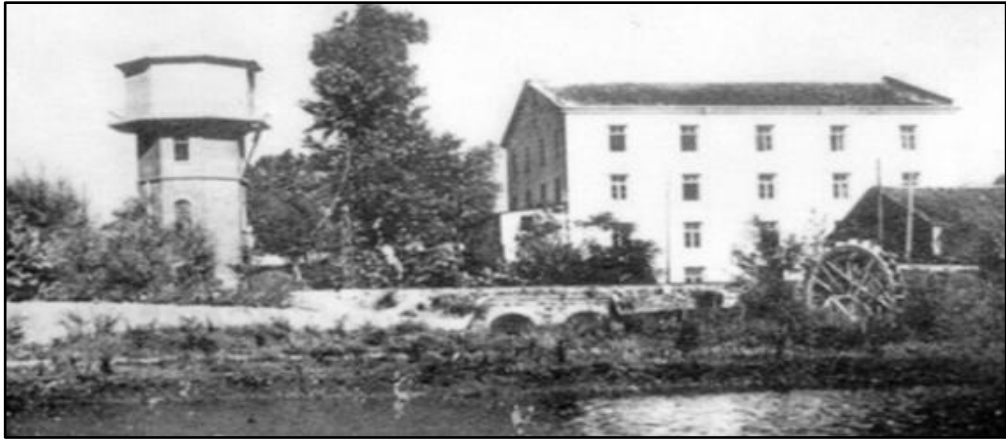
5.5.6.1. Çetinkaya Köprüsünün Hikâyesi

Bafra Kızılırmak üzerinde Çetinkaya Köprüsü'nden önce eski ahşap bir köprünün bulunduğu bir dönemde günümüze kadar ulaşan bir hikâye anlatılmaktadır. Bir rivayete göre; gelin alayı köprü üzerinde atlar ile birlikte geçmektedir. Atlardan birinin üzerinde uçan kargadan korkmasından dolayı şaha kalkması ile birlikte diğer atlarında korkması sonucu eski köprü yıkılarak köprüde bulunan bütün gelin alayı suya düşmeleri sonucu bu olay boğularak can vermelerine neden olmuştur. Yıkılan tahta köprü yerine Çetinkaya Köprüsü yapılmıştır. Hayatını kaybeden gelinin anısına evlenecek olan gelin ve damaların köprüden geçme geleneği Bafra ilçesinden bir geçmişten günümüze bir gelenek haline gelmiştir Gelinler köprüden geçerken dilerek tutarak Kızılırmak'a taş atmaktadırlar. Yaşanan olayın üzerine türküler yazılmıştır. Kızılırmak Türküsü ve Neşet Ertaş'ın "köprüden geçti gelin" türküsü Bafra yöresi başta olmak üzere tüm insanlar yıllar boyunca dilden dile söylenmektedir (Sabah Haber, 2020).

5.6. Su Kuleleri

5.6.1. 1864 Çerkes Etnografya Müzesi

Çerkes Etnografya Müzesi eski dönemlerde şimendiferlerin (kara trenlerin) kazanlarına su almak amacı ile uğradıkları şimendifer su istasyonu olarak hizmet vermiştir. Çerkes Etnografya Müzesi, Samsun Kılıçdede Mahallesi, Nuri Cedit Sokak'ta Mert Irmağı kıyısında yer almaktadır. Şimendifer su istasyonu, günümüze kadar ulaşamamış olan Samsun Un Fabrikası olarak bilinen Maranyan Un Fabrikası'nın yanında hizmet vermiştir. Şimendifer su istasyonu, 1900'lü yılların başında yapıldığı, 1950'li yıllara kadar kente hizmet verdiği ve Samsun ili açısından önemli olan Şimendifer İskelesine ek hizmet veren bir yapı olduğu bilinmektedir (Habertürk, 2018). Devlet Demir Yolları'na ait eski tesis sahasında yer alan yer alan yapı sekizgen planlı betonarme bir yapıdır (Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, 2009:85).

Şekil 5.93. Maranyan Un Fabrikası ve Şimendifer Su İstasyonu (Akasyam Haber, 2021)

Samsun Adige Kültür Derneği ve İlkadım Belediyesi desteği ile birlikte Şimendifer su istasyonunun ve çevresinde gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda 15 Ağustos 2020 tarihinde 1864 Çerkes Etnografya Müzesi açılmıştır. Şimendifer su istasyonunun bulunmuş olduğu alanın Çerkes Mezarlığı ve 1864 yılında Çerkes mülteci kampı olarak kullanılma özelliğini içinde bulundurduğundan dolayı önemli görülmektedir. 1864 Çerkes Etnografya Müzesi toplam 3 kattan oluşmaktadır. Müzenin içinde aile damgaları, takılar, savaş ve av silahları, el aletleri, giysiler, deri işleme aletleri gibi Çerkes kültürüne ait koleksiyonlar yer almaktadır. Müze, Türkiye'nin ilk Çerkes Etnografya Müzesi olması ve Adige tarihinin, kültürünün

yaşatılarak tanıtılması ile gelecek nesillere aktarılması açısından önemli bir özelliğe sahiptir (Dönmez, 2020).

Şekil 5.94. Çerkes Etnografya Müzesi

Şekil 5.95. Çerkes Etnografya Müzesi

Tablo 5.16. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Su Kulesi

Adı/ Envanter Numarası	Su Kulesi
Adresi	Samsun İlkadım İlçesi, Kılıçdede Mahallesi
Ada/Parsel	1228/-
Geçmiş Kullanımı	Su Kulesi
Güncel Kullanımı	Çerkes Etnografya Müzesi
Tescil Kurul Karar Numarası ve Tarihi	306-07/07/2005

5.6.2. Kavak Şimendifer Su İstasyonu

Eski dönemlerde buharlı kara trenlerin su ihtiyaçlarının karşılanması amacı ile Kavak tren istasyonu üzerinde şimendifer su istasyonu inşa edilmiştir. Çerkez Ekrembey Parkı içinde yer alan su istasyonu önemli bir tarihi değere sahiptir. 2016 yılından önce bakımsız bir durumda olan su istasyonu 2016 yılında Çerkez Ekrembey Parkı alanının basketbol ve futbol sahası, çocuk oyun alanları, spor alanı ve çay bahçesi gibi sosyal alanların oluşturulması ile birlikte yenilenme süreci gerçekleştirilmiştir.

Şekil 5.96. Kavak Şimendifer Su İstasyonu

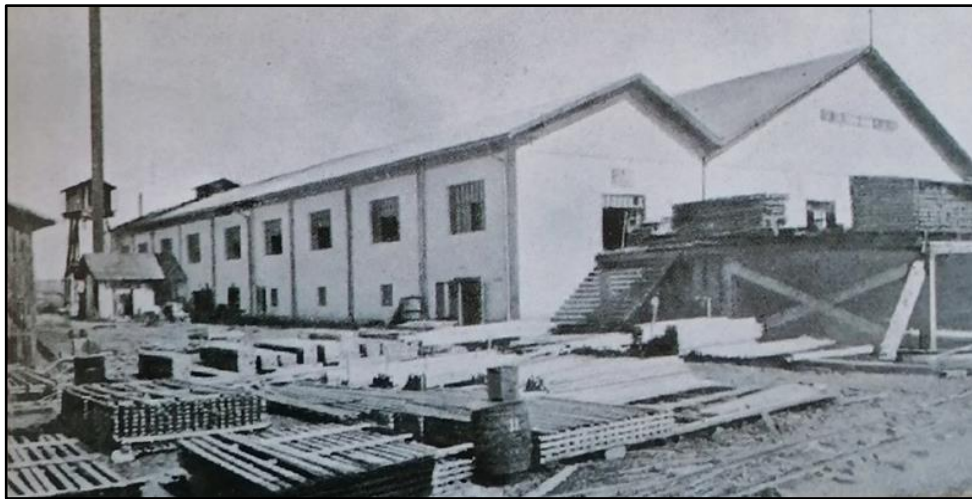
Tablo 5.17. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri: Kavak Su Kulesi

Adı/ Envanter Numarası	Kavak Su Kulesi
Adresi	Samsun Kavak İlçesi, Yaşardoğu Mahallesi
Ada/Parsel	-/-
Geçmiş Kullanımı	Su Kulesi
Güncel Kullanımı	Depo
Tescil Kurul Karar Numarası ve Tarihi	2632-01/06/2015

5.7. Diğer Endüstriyel Miras Örnekleri

5.7.1. Bafra Kereste Fabrikası

Bafra Kereste Fabrikası, Eskişehir mebusu Emin Bey ve arkadaşları tarafından 1929 yılında inşası yapılarak ve 1931 yılında faaliyete geçirilmiştir. Farika içinde yer alan büyük bina içinde iletişim odası, tesviye, marangoz daireleri yapılmış ve büyük binadan farklı olarak müdüriyet binası, biçki, demirhane, kurutma fırını, vinçler de yer almıştır. 1932 yılında gazetede yer alan bilgiye göre 1932 yılında Bafra Kereste Fabrikası'nın müdürü Celal Bey'dir ve fabrikada testere bileme yeri, tamirat atölyesi, kazan ve elektrik salonu, yumurta talaşına ait makineler dairesi, döküm dairesi, tomruk yığınları, mamul kereste stokları, işçilerin yatması için yapılmış barakalar, müdüriyet dairesi, memurların ikamet etmeleri için evler yapılmıştır. Kızılırmak aracılığı ile Osmancık ormanından gelen tomrukların fabrikaya sevki için nehir kenarında vinç ve dekovil hattı inşa edilmiş, nehir içinde sallar ve sandallar yapılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 1930:4; Milliyet Gazetesi, 1932:7).

Şekil 5.97. Bafra Kereste Fabrikası (İpek vd., 2016:283)

Dekovil hattı, fabrikada üretilen mamul maddenin deniz yolu bağlantısı kurularak iç ve dış pazara ulaştırılması amacı ile inşa ettirilmiştir. Kereste üretimi ile birlikte daha sonra fırınlı parke üretimi de yapılarak bu sayede fabrikada ürün çeşitliliği sağlanmıştır (Yılmaz, 2015:17-18). 1932 yılında 200 işçi, 1934 yılında 220 işçi çalışan fabrikada günde 70 metre küp kereste yapılmıştır ve fabrikada bulunan kerestenin fiyatı 28 ile 30 lira arasında değişmiştir (Vakit Gazetesi, 1932:6; Milliyet Gazetesi, 1932:7; Akşam Gazetesi, 1932:7).

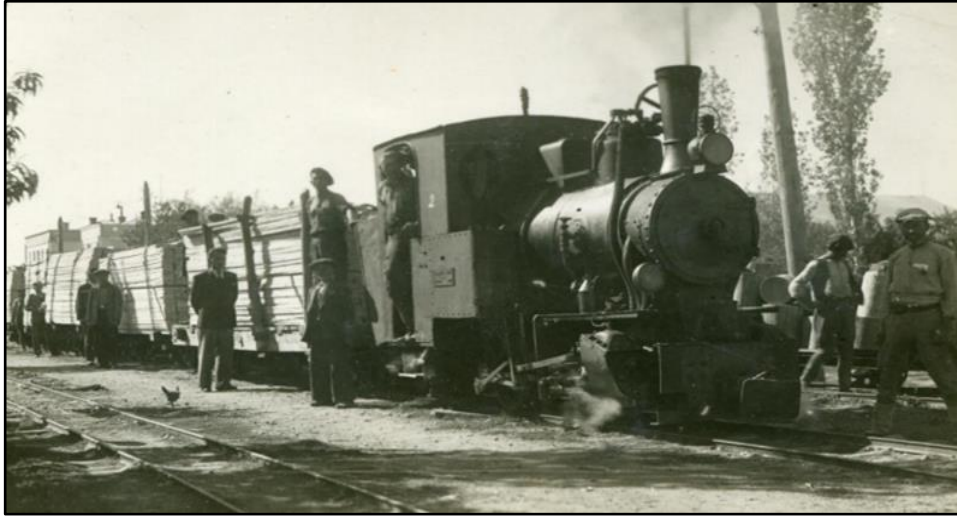

Şekil 5.98. Bafra Kereste Fabrikası Çalışanları (İpek vd., 2016:286)

Eskişehir mebusu Emin Bey tarafından kurulan fabrika 1933 yılı ağustos ayında İş Bankası'nın da içinde bulunduğu bir limitet şirketi (Kunduz Ormanları Türk Limited Şirketi) tarafından tamamen satın alınmıştır (Haber Gazetesi, 1934:8). İş Bankası'ndan sonra fabrika Orman bakanlığına bağlanmıştır. 1984 yılında gerçekleştirilmiş olan yeni düzenleme ile birlikte Tarım-Orman ve Köy İşleri Bakanlığına bağlı ORÜS Kurumu Genel Müdürlüğü bünyesinde çalışmalarını devam ettirmiştir (Yaşar, 1994:57).

Bafra Kereste Fabrikası'na Osmaniye civarında bulunan Kunduz Ormanları'ndan tomruklar getirilmiştir. Tomruklar ormandan Kızılırmak üzerinde Bafra'ya Nuri Bey gözetimi ile iki ayda bir defa atılarak yağmur yağmadığı zamanlarda ırmağın akıntısı ile fabrikanın önünde bulunan bentlere gelerek dönemin son sistem vinçleri ile içeri çekilmişler ve otomatik makinelerle başları kesildikten sonra işleme dairelerine nakil işlemi yapılmıştır. Fabrika bütün keresteleri deniz yolu ile sevk etmek mecburiyetinde bulunduğundan dolayı 27 kilometre ilerideki Kumcağız İskelesi'ne kadar 60 santimlik dekovil tesisatı oluşturulmuştur. Bu küçük hattın

üzerinde daima iki küçük lokomotif işlemiş ve çıkan keresteleri iskelede bekleyen fabrikanın motor ve çaparlarına taşımıştır (Akşam Gazetesi, 1934:7).

Şekil 5.99. Kerestenin Kumcağız İskelesi'ne Trenle Taşınması (İpek vd., 2016:287)

Vezirköprü, Osmancık ve Boyabat ilçeleri arasında bulunan Kunduz Ormanları 14000 hektarlık araziye kaplayarak ormanda kesilen kütükler Darıçay, Aydın, Pelincik, Zeytin ve Akçabökte bulunan depolara getirilmiştir. Buralardan ise 25-30 günde Kızılırmak'ın akışın bırakılarak fabrika sahiline kadar gelmişlerdir. Otomatik vinçler vasıtası ile tomruk depolarına ve oradan kopsika denilen makineye alınarak başları kesilerek buradan otomatik arabalarla fabrikaya ithal edilen kütükler bıçkı makinelerine verilerek kereste depolarına sevk edilmiştir (Milliyet Gazetesi, 1934:5). Fabrika bahçesinde ırmaktan kanca-vinç yardımı ile birlikte çekilen tomruklar boylarına ve cinslerine göre istif edilmiştir (Yılmaz, 2016:25).

Şekil 5.100. Vezirköprü Üzerinden Gelen Tomrukları Karşılaman Çalışanlar (Saffet Ay)

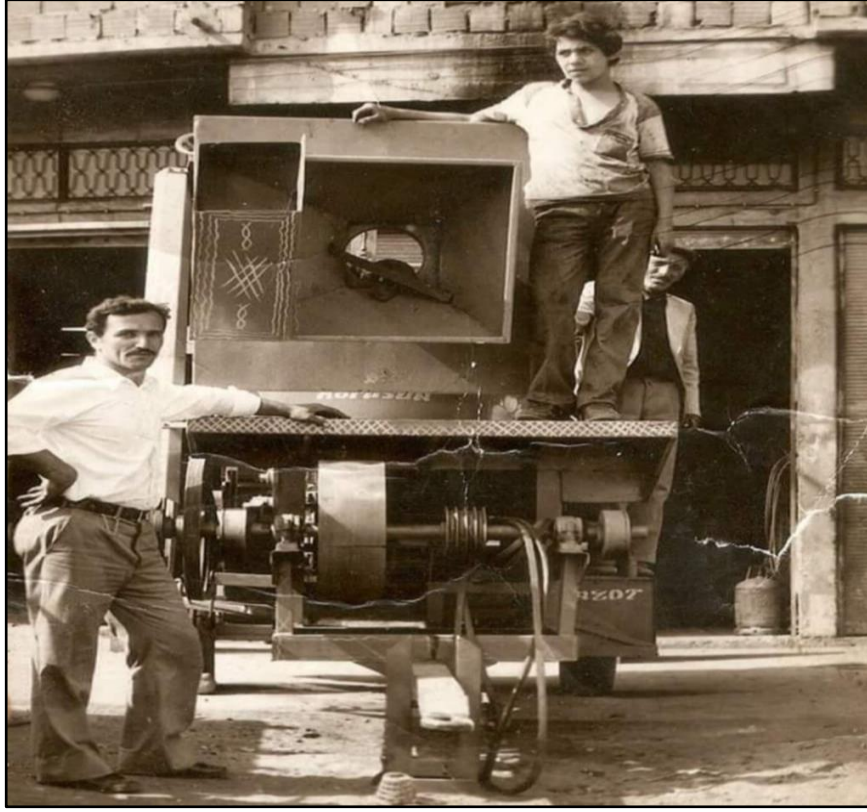
1934 yılında bine yakın işçinin 600-700 kişisi ormanda 240 kişisi fabrikada 70 kişisi ise Kumcağız sevkiyat iskelesinde çalıştırılmış ve müdüriyet işçilerin mesleki bilgilerini artırmaları amacı ile uzman kişiler tarafından haftada iki defa ders verilmiştir. 1934 yılında İş Bankası'nın bir merkezinde müdürken fabrikanın başına getirilmiş olan Memduh Bey, fabrika civarında umumi bir park tesisine ve parkın içinde eğlence yerleri, tenis kortları bulunacak bir projeye oluşturulmuştur bu sayede işçilerin dinlenmek istediklerinde zaman geçirmeleri için salonlar, park, futbol, voleybol sahaları fabrikada mevcut olmakla birlikte işçilerin Kunduzspor isminde futbol takımı oluşturulmuştur (Milliyet Gazetesi, 1934:5; Akşam Gazetesi, 1934:7).

Bafra Kereste Fabrikası, 1996 yılında özelleştirilmesine karar verilmiş ve aynı tarihte Bafralı Kurumahmutoğlu ailesine satılarak fabrika arazisi ile birlikte özelleştirilmiştir. Bafra Kereste Fabrikası bir süre daha çalıştırılmaya devam ettirildikten sonra 1999 yılından itibaren faaliyetini sonlandırmıştır (Yılmaz, 2015:21).

5.7.2.Tarımsal Makine Üretimi

Günümüzde Terme ilçesinde üretilen fındık patozları çoğunlukla fındık üretiminin yapıldığı yerlerde kullanılmaktadır. Fındık üreticisi çiftçilerini içinde buldukları zahmetli durumdan kurtulmalarını sağlamak amacıyla 1965'li yıllarda başlayan arayışlar sonucunda ilk fındık ayıklama patozu icat edilmiştir. Dünyada ve Türkiye'de başka örneği bulunmayan fındık ayıklama patozunu Mustafa Şahane ve Aslan Akdoğan icat etmiştir. Bu icat ile fındık tarımı makineleşmiştir. Terme'de yer alan Dinçler Makine Sanayi, Şahane Patoz Sanayi ve Yaşar Makine Sanayi gibi kuruluşlar öncülüğünde patoz makinesine yeni ilaveler yapılarak geliştirilmiştir. İlk zamanlar yavaş çalışan fındık patozlarına fındık emme hortumları takılarak saatte 2-3 ton fındığı kabuğundan döverek ayırır duruma gelmiştir (Şentürk vd., 2004:164-165).

1974 yılında hizmete sunulan patoz makinesinin değişik ve güçlü hortumları bulunmaktadır. Yerde bulunan yeşil fındığı hortumla aracılığı ile ana deposuna çekmektedir. Soyma işleminin gerçekleştirdikten sonra içi boş olanları bir bölümden, sağlam olanları bir bölümden ve soyulmuş yeşil gavşağını başka bir bölümden yere atmaktadır (Bilgi Pınarı Dergisi, 2014:26).

Şekil 5.101. Fındık Patozu Makinesi (Hüseyin Kösebay Fotoğraf Albümü)

Şekil 5.102. Fındık Patozu Makinesi (Anonim, 2021)

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada; Samsun ilinde yer alan endüstriyel miras yapıları tespit edilerek orijinal ve güncel kullanım durumları araştırılmış, elde edilen bulguların endüstriyel miras turizmi potansiyeli incelenmiştir. Çalışmanın amacı; Samsun'un endüstriyel miras yapılarının araştırılması, ortaya çıkarılması, çeşitli kaynaklar taranarak araştırılan endüstriyel yapıların endüstriyel miras turizmi potansiyeli açısından değerlendirilmesidir.

Samsun'da endüstriyel miras kapsamında tespit edilen yapılar;

- **Fabrikalar;** Samsun Tütün Fabrikası, Bafra Tütün Müzesi, Tekel Başmüdürlüğü, Çarşamba Şeker Fabrikası, Kavak Tuğla ve Kiremit Fabrikası, Bafra Elektrik Fabrikası, Havza Sekizgöz Un Fabrikası.
- **Deniz Fenerleri;** Samsun Deniz Feneri, Bafra Deniz Feneri, Civaburnu Deniz Feneri.
- **Saat Kuleleri;** Samsun Saat Kulesi, Lâdik Saat Kulesi, Vezirköprü Saat Kulesi
- **Değirmenler;** Havza Tarihi Un Değirmeni, Çırakman Yel Değirmeni, Haytoğlu Su Değirmeni, Yedi Gözlü Paşa Değirmeni, Havza Tarihi Su Değirmeni, Vezirköprü Su Değirmeni, Bafra Tarihi Su Değirmeni.
- **Taşıma ve Ulaşım Sistemleri;** TCDD Devlet Demiryolları Lojmanı, Tekkeköy Tren İstasyonu, Havza Tren İstasyonu, Kavak Tren İstasyonu, Çukurbük Tren İstasyonu, Lâdik Tren İstasyonu, Bekdiğin Tren İstasyonu, Dikbıyık Tren İstasyonu, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Lokomotif Deposu, Çetinkaya Köprüsü.
- **Su Kuleleri;** Samsun Şimendifer Su Kulesi, Kavak Şimendifer Su Kulesi
- **Diğer Endüstriyel Miras Örnekleri;** Bafra Kereste Fabrikası, tarımsal makine üretimi.

Tarihsel mirasa sahip çıkılması amacı ile Samsun İl Özel İdaresi taşınmaz kültür varlıklarını kayıt altına almıştır. Tez çalışması kapsamında taşınmaz kültür varlıkları envanteri listesinde bulunan endüstriyel miras yapıları şu şekilde sıralanmaktadır;

- **Fabrikalar;** Samsun Tütün Fabrikası, Tekel Başmüdürlüğü.
- **Saat Kuleleri;** Lâdik saat kulesi, Vezirköprü saat kulesi.
- **Değirmenler;** Havza Sekizgöz Un Fabrikası, Çırakman yel değirmeni.

- **Taşıma ve Ulaşım Sistemleri;** Havza tren istasyonu, Kavak tren istasyonu, Çukurbük tren istasyonu, Lâdik tren istasyonu, Tekkeköy tren istasyonu, TCDD Devlet Demiryolları Lojmanı, TCDD Lokomotif Bakım Deposu, Çetinkaya Köprüsü, Samsun Şimendifer Su Kulesi, Kavak Şimendifer Su Kulesi.

Samsun’da endüstriyel miras kapsamında tespit edilen yapıların güncel durumları;

- **Fabrikalar;** Samsun Tütün Fabrikası ve Tekel Başmüdürlüğü alışveriş merkezi ve yiyecek-içecek işletmesi olarak kullanılmaktadır.

Eski kaymakamlık lojmanı yıkılarak yerine Tütün Müzesi inşa edilmiştir. Tütün müzesi ziyaretçilerine 2017 yılından beri hizmet vermeye devam etmektedir.

Çarşamba Şeker Fabrikası üretim faaliyetlerini durdurmuştur fakat fabrika tekrar açılacağı için teknik açıdan çalışma süreci devam etmektedir.

Sekizgöz Un Fabrikası ve. Kavak Tuğla-Kiremit Fabrikası ve Bafra Elektrik Fabrikası âtil bir durumda bırakılmıştır.

- **Deniz Fenerleri;** Samsun Deniz Feneri, Fener Plajı içinde yer almaktadır. Deniz fenerinin, Haziran 2021 yılında yapılan incelemeye göre depo olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Çarşamba ve Bafra Deniz Fenerleri kullanılmaya devam etmektedir. Bafra Deniz Feneri Gardiyan binası (lojman) ve fener ulusal miras olarak Kıyı Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından koruma altına alınmıştır.
- **Saat Kuleleri;** Samsun, Lâdik ve Vezirköprü’de yer alan saat kuleleri günümüzde kullanılmaya devam etmektedir. Buldukları yerlerin merkezinde konumlandırılmışlardır.
- **Değirmenler;** Çırakman Yel Değirmeni Tekkeköy Belediyesi tarafından turizm kapsamında kullanılmak ama ile restore edilmiştir. Yedi Gözlü Paşa Değirmen’inin orijinal yapısı yıkılmıştır yerine Çarşamba Belediyesi geleneksel değirmen başı şenliklerinin yapılabilmesi amacı ile yeni bir değirmen inşa etmiştir. Değirmen dinlenme bahçesi ve kafeterya olarak kullanılmaktadır. Havza Su Değirmeni, Bafra Su Değirmeni, Haytoğlu Su Değirmeni ve Vezirköprü su değirmeni kullanılmaya devam etmektedir.

- **Taşıma ve Ulaşım Sistemleri;** TCDD Devlet Demiryolları Lojmanı, Samsun Kent Müzesi; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Lokomotif Deposu, Samsun Cerrahi Aletler ve Sağlık Müzesi; Tekkeköy Tren İstasyonu, Tekkeköy Kent Müzesi olarak yeni bir işlev kazandırılmıştır. Dikbıyık Tren İstasyonu âtil bir durumda bırakılmıştır. Havza Tren İstasyonu, Lâdik Tren İstasyonu, Kavak Tren İstasyonu, Çukurbük Tren İstasyonu ve Bekdiğin Tren İstasyonu Samsun-Kalın demiryolu hattının modernizasyonu projesi kapsamında yük taşımacılığında kullanılmaya devam etmektedir. Bafra ilçesinin önemli bir sembolü olan Çetinkaya Köprüsü düğünlerde geleneklerin yaşatılması amacı ile kullanılmaktadır.
- **Su Kuleleri;** Samsun Şimendifer Su Kulesi, Çerkes Etnografya Müzesi olarak işlevlendirilmiştir. Çerkes Ekrem Bey Parkı'nda bulunan Kavak Şimendifer Su Kulesi parkın deposu olarak kullanılmaktadır.
- **Diğer Endüstriyel Miras Örnekleri;** Bafra Kereste Fabrikası'nın endüstriyel mirası korunamamıştır. Terme ilçesinde ilk patoz makinesi bulunması ile birlikte tarımsal makine üretimi yapılmaya devam etmektedir.

Samsun'da endüstriyel miras kapsamında tespit edilen yapıların sorunları;

- **Fabrikalar;**

Samsun Tütün Fabrikası ve Tekel Başmüdürlüğü endüstriyel mirası yapı olarak korunmuş fakat alışveriş ve yaşam merkezi olarak yeni bir işlev kazandırılan yapı özgün işlevini kaybetmiştir. Fabrikanın içinde bulunan teçhizatlar, sosyal yaşam, çalışma koşulları, işçi sicil kayıtları gibi belgelerin yer aldığı fabrikanın tarihi ve endüstriyel özelliklerini yansıtabilecek herhangi bir ayrıntıya, özel bir bölüme yer verilmemiştir. Çeşitli sanat etkinliklerine ev sahipliği yapan endüstriyel miras yapısı geçmişin üretim süreçlerini geride bırakarak tüketim mekânı olarak kullanılmaya devam etmektedir. Bu durum toplumsal belleğin sürdürülebilirliği açısından önemli bir sorundur. Geçmiş günümüze bağlayan önemli sosyal, ekonomik, tarih ve kültürel değerlerin devamlılığı yok edilmiştir. Samsun Tütün Fabrikası, şehrin tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Fabrikada 1991 yılında Samsun ve Bafra sigaraları üretilmeye başlanmıştır. Bu sigaralar bir dönem Türkiye'nin en bilinen sigara markaları arasında yer almışlardır. Bafra ilçesinde üretilen tütünlerden Bafra sigarası yapılmıştır ve Bafra tütünü için 1963 yılında tütün güzeli yarışması düzenlenmiştir. Geçmiş dönemlerde insanlar Samsun ile ilgili konuştuğu zaman akıllarda Samsun

sigarası canlanırken günümüzde Samsun'un bu önemli mirası unutulmuştur. Bu önemli mirasın sürekliliğinin sağlanması için Samsun Tütün Fabrikası önemli bir simgedir.

Bafra ilçesinde bulunan Tütün Müzesi, Samsun'u tütün üretimi ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını görsel ve işitsel materyaller ile anlatan çok özel bir müzedir. Bafra ilçesinde bulunan tütün işleme tesisi yıkıldığı için tütünün yapısal ve üretim süreçlerini anlatan yeni bir tütün müzesi yapılmasına karar verilmiş mevcut endüstriyel miras yapısı korunamamıştır. Tütün depolarının ise internette satış haberleri yer almaktadır. Bafra Tütün Fabrikası ve depoları bir bütün olarak korunsaydı ve müze olarak yeniden işlevlendirilseydi önemli bir miras alanı ortaya çıkmış olacaktı. Yeni yapılan Tütün Müzesi, Samsun Tütün Fabrikası ile benzer biçimsel özellikler göstermektedir. Tütün Müzesi'nde çalışanlar tarafından elden edilen bilgilere göre müze içinde yer alan makineler İstanbul Cibali Fabrikası'nda kullanılan makinelerdir. Bu makineler sadece Samsun Tütün Fabrikası'nda kullanılan makineler ile benzer özellikler göstermektedir. Müze içinde Samsun Tütün Fabrikası'na ait çalışanların fotoğrafları, işçi sicil belgeleri, üretilen sigara paketleri ve fabrikanın maketi bulunmaktadır. Bu durum aslında kültürel, ekonomik ve endüstriyel değerlerimizi koruyamadığımızı göstermektedir.

Kavak Tuğla ve Kiremit Fabrikası âtil bir durumda bırakılmış. Fabrika içinde sadece tuğla ve kiremitlerin taşıma süreci ile ilgili belgeler bulunmaktadır. Çok büyük bir alana sahip olan endüstriyel miras yapısının önemli bir bölümü çamur ve otlar ile kaplanmıştır. Fabrika içinde bulunan bazı yapılar ise çatlamış, camları ve kapıları kırılmış bir şekilde kaderine terk edilmiştir. Kavak Tuğla ve Kiremit Fabrikası koruma altına alınmaz ise ilerleyen süreçlerde endüstriyel miras değerlerinin büyük bir bölümü yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilir.

Sekizgöz Un Fabrikası kapatıldıktan sonra âtil bir durumda bırakılmıştır. Bir döneme tanıklık etmiş mekân yakılmıştır. Yapının özgün işlevine ait izler silinmiştir.

- **Değirmenler;** Çırakman Yel Değirmeni yapısal olarak korunmuştur fakat işlevsel olarak kullanılmamaktadır. Kapalı bir şekilde bırakılmıştır. Değirmenin üretime devam etmemesi değirmen kültürünün gelecek nesillere aktarılmasını engelleyebilecek olan bir sorundur. Yedi Gözlü Paşa Değirmeni yerine yapısal olarak orijinal durumundan çok farklı yeni bir değirmen inşa

edilmiştir. Orijinal yapısı korunamayan yapının özgün kimlik değeri kaybedilmiştir.

- **Taşıma ve Ulaşım Sistemleri;** TCDD Devlet Demiryolları Lojmanı, Tekkeköy tren istasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Lokomotif Deposu müze olarak işlevlendirilerek yapısal olarak korunmuştur. Özgün yapıların aidiyetini yansıtan izler bulunmaktadır fakat demiryolları müzesi olarak yeni bir işlev kazandırılmayan yapılar demiryolları geçmişini geri planda bırakmıştır. Müze olarak yeni işlev kazandırılan yapının bahçesinde yer alan lokomotif bakım atölyesine ait olan “TCDD” logosu kaldırılmıştır. Yapının faal olduğu döneme ait sosyal izlerin yok edilmesi Samsun’un demiryolu geçmişi ile kurduğu bağın kopmasına neden olacaktır. Dikbiyık Tren İstasyonu âtıl bir durumda bırakılmıştır. Samsun-Çarşamba demiryolu hattının önemli simgelerinden biri olan endüstriyel miras yapısı koruma altına alınmamış Samsun’un tarihsel demiryolu ile kurduğu bağ koparılmıştır. Çetinkaya Köprüsü ilk olarak ilkel bir şekilde inşa edilmiştir ilerleyen süreç içinde beton bir köprü olarak estetik değerlerden uzak bir şekilde yenileme çalışmaları yapılmıştır.
- **Su Kuleleri;** Samsun şimendifer su kulesi Çerkes Etnografya Müzesi olarak işlevlendirilerek yapısal olarak korunmuştur. Çerkes Etnografya Müzesi’nin içinde veya çevresinde tarihi su deposunun faal olduğu döneme ve çalışma sistemine ait herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Endüstriyel miras yapısının; tarihsel, endüstriyel ve ekonomik değerlerinden koparılması demiryolları mirasının unutulmasına neden olacaktır.
- **Diğer Endüstriyel Miras Örnekleri;** Bafra Kereste Fabrikası korunamamış, endüstriyel miras değerleri yok olmuştur. Terme ilçesinde ilk patoz makinesinin ilk hali korunamamıştır ve teknoloji ile uyumlu yeni makineler üretilmeye devam etmektedir. Terme ilçesi tarımsal alet üretimi ile ilgili endüstriyel mirasın tanıtımı yapılamamaktadır.

Samsun’da endüstriyel miras kapsamında tespit edilen yapıların endüstriyel miras turizminin geliştirilmesine yönelik öneriler;

- **Fabrikalar;**

Samsun Tütün Fabrikası; endüstriyel miras yapısına Reji, tütün ya da sarı altın gibi merak uyandırabilecek olan bir isim verilmesi özgün kimliğinin korunması

açısından daha etkili bir rol oynamış olacaktır. Tekel Başmüdürlüğü binasının; fabrikada üretilmiş olan sigara paketleri, çalışanların ve fabrika kreşinin fotoğrafları, yaprak tütün alım-satım faaliyetlerinin gerçekleştirildiği tütün çarşısının maketi, fabrika çalışanlarının çalışma ortamlarını anlattıkları dijital bölüm, fabrikaya ait belgeler ve fabrikada kullanılmış olan makinelerin aynıları yapılarak bal mumu heykelleri ile bir bütün oluşturularak geçmişe ait olan önemli değerler tütün müzesi kapsamında ziyaretçilere sunularak bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması konusunda önemli bir simge olacaktır. Ayrıca Samsun Vilayet Gazetesi gibi eski gazete arşivlerinde yer alan tütün konulu gazete haberlerinin (Avrupa'ya sevk edilen tütünler, tütün kongresi, tütün bankası, tütün satışları, tütün fiyatları, 12 maddelik ekiciden tütün alma kanunu) bu müzede sergilenmesi geçmişte tütün ile ilgili yapılan çalışmalar, tütün ticareti ve tütün tarımı hakkında ziyaretçilerin bilgi sahibi olmasını sağlayacaktır.

Reji İdaresi, Samsun Tütün Fabrikası'nda işlenmiş olan tütünün nakliyatında kullanılması amacı ile bir iskele yaptırmıştır. Bu iskelenin adı ise Tütün İskelesi'dir. Tütün iskelesinin tarihi açıdan ayrı bir önemi vardır. 19 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları Millî Mücadele'nin meşalesini yakmak üzere Samsun'a ilk bu iskelede ayak basmışlardır. Bu bağlamda sadece Samsun Tütün Fabrikası ile değil aynı zamanda Reji İdaresi'nin yaptırmış olduğu dekovil hattının ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a ayak bastığı tütün iskelesinin hem ekonomik hem de kültürel açıdan önemli ilişkilerin kurulmasında ve geçmiş değerlerin insanlara aktarılmasında önemli bir rol oynamasını sağlayacaktır. Günümüzde Millî Mücadele'nin ilk adımlarının atılmış olduğu anı ölümsüzleştirmek amacı ile Tütün İskelesi sembolik olarak yapılmıştır. Geçmiş dönemlerde önemli bir ticaret merkezi olan tütün iskelesinin çevresinde eski fotoğrafları, dekovil hattı ve yapım amacını belirten herhangi bir bilgilendirici pano bulunmamaktadır. Bu eksikliğin giderilmesi tütün iskelesinin hikâyesinin kuşaktan kuşağa aktarılmasında etkili bir kaynak olacaktır. Kültürel miras kapsamında Kurtuluş Savaşı destinasyonu olarak Tütün İskelesi'ne gelen ziyaretçilere rehberler tarafından Tütün İskelesi'nin adının hikâyesini, bölgede tütün üretimi yapıldığını, Samsun'da bir tütün fabrikasının olduğunu ve geçmiş dönemlerde Türkiye'nin önemli sigaralarının fabrikada üretiminin gerçekleştirildiğinin anlatılarak turun endüstriyel miras turizmi kapsamında birleştirilmesi gerekmektedir.

Kavak Tuğla ve Kiremit Fabrikası, kiremit ve tuğlanın yapılışının ve tarihsel gelişiminin anlatıldığı, maketlerin sunulduğu endüstri müzesine dönüştürülebilir. Kavak ilçesinin ekonomisinde etkili bir rol sahibi olmuş fabrikada çalışanların hikâyelerinin anlatıldığı işçi filmleri festivali düzenlenebilir. Ziyaretçilerin fabrikada kullanılan fırınların çalışmalarını ve kiremit yapımını deneyimleyebilecekleri ortam oluşturulabilir. Geniş bir alana sahip olan yapı açık alanda sportif, sanatsal etkinliklerin gerçekleştirilebileceği bölümler, yiyecek ve içecek işletmeleri ile desteklenebilir. Çocuklar için eğlence ve macera parkları oluşturularak mevsimsel özelliklere göre konsept değişikliği yapılarak yazlık sinema ve tiyatro gösterileri düzenlenebilir.

Çarşamba Şeker Fabrikası'nda yer alan araçların ve belgelerin kaybolmaması için endüstriyel miras vizyonu ile çalışmalarına devam ederek verilerin depolandığı bir birim oluşturulması gerekmektedir.

Sekizgöz Un Fabrikası; fabrika sekiz adet su girişi ve sekiz adet değirmen taşı ile un üretimine başlamıştır. Tersakan Çayı bölgesinde yer alan, 80 beygir kuvvetinde olan Sekizgöz Un Fabrikası'nda küçük hidroelektrik santrali ile su gücünden faydalanılarak enerji üretimi sağlanarak un üretimi gerçekleştirilmiştir. Havza Sekizgöz Un Fabrikası, Samsun'un tarımsal özelliklerini yansıtarak değirmen kültürünü geleceğe aktarabilecek olan önemli bir yapıdır. Günümüzde 1930'lu yılların basit endüstrisi Sekizgöz Un Fabrikası ve modern endüstrisi Beşgöz Un fabrikası yan yana bulunmaktadır. Sekizgöz Un Fabrikası; değirmenin yapısal ve çalışma özelliklerinin anlatıldığı, su gücünden faydalanılan sistem ile buğdayın un olma hikâyesinin canlandırıldığı, tarım aletlerinin sergilendiği, fabrikanın çalışma koşulları ile ilgili bilgilerin aktarıldığı ve tarımının önemini anlatıldığı bir tarım müzesine dönüştürülebilir. Geniş bir arazi üzerinde bulunan yapının çevresi, ziyaretçilerin tematik tarımsal faaliyetler gerçekleştirebilecekleri tarım arazileri olarak düzenlenebilir. Tarım arazilerine ekilebilecek buğday gibi ürünler büyüdüktan sonra toplanarak una dönüşüm süreci ziyaretçiler tarafından deneyimlenebilir. Un fabrikası alanında yer alan konakta tarım arazilerinde yetişmiş olan meyve ve sebzelerin, buğday unu gibi ürünlerin satıldığı ve yiyecek olarak sunulduğu bir butik kafe yapılabilir. Sekizgöz Un Fabrikası, Kurtuluş Yolu güzergâhı üzerinde bulunan ve Kurtuluş Savaşı ile ilgili görüşmelerin yapıldığı önemli bir endüstri yapısıdır. Fabrikanın karşısında bulunan geçmiş dönemlerde un ve buğday deposu olan büyük

yapının Kurtuluş Müzesi olarak projelendirilmesi Kurtuluş Savaşı destinasyonu ve kültür turizmi açısından önemini ortaya çıkaracaktır. Ayrıca Sekizgöz Un Fabrikası'nda küçük hidroelektrik santrali ile enerji üretimi yapılırken bugün Hasan Uğurlu ve Suat Uğurlu gibi Türkiye'nin en önemli hidroelektrik santralleri Samsun'da bulunmaktadır. Samsun, ziyaretçiler tarafından modern hidroelektrik sanayinin tüm aşamalarını gözlemleyebilecekleri önemli bir bilgi merkezidir.

- **Deniz Fenerleri;** Samsun genelinde yer alan deniz fenerlerinin farkındalığının artırılması için fotoğraflarının ve yerlerini gösteren levhaların yol güzergâhları üzerinde herkesin görebileceği bir şekilde konumlandırılması gerekmektedir. Bafra ilçesinde bulunan deniz fenerinin nasıl çalıştığı ile ilgili bilgilerin verildiği, deniz fenerinin incelenebileceği, deniz feneri magnetleri gibi hediyelik eşyaların satıldığı, deniz fenerine çıkarak deniz manzarası izleme ve fotoğraf çekiminin gerçekleştirilebileceği bir tur programı düzenlenebilir.
- **Saat Kuleleri;** Samsun genelinde saat kulelerine ait oturma, fotoğraf çekimi ve peyzaj alanları oluşturularak bu alanlar etrafında saat kulelerinin eski fotoğraflarının ve bilgilerinin sergilenmesi geçmiş ile geleceği birleştiren bir köprü olacaktır. Bu sayede günümüz ortamında yer alan saat kulelerinin insanların hayatına daha fazla entegre edilmesini sağlayacaktır.
- **Değirmenler;** turizm uzmanları ve rehberlerin öncülüğünde değirmen rota tur tasarımları oluşturularak endüstriyel miras turizminin geliştirilmesine katkı sağlanabilir. Geçmiş dönemlerin mimari, teknolojik ve çevresel özelliklerini yansıtan değirmenlerde fotoğraf turları düzenlenebilir. Değirmenlerin çizimlerinin gerçekleştirilebileceği workshop düzenlenebilir. Ayrıca değirmenlerde köylerde yetişen buğday gibi ürünler un haline getirildikten sonra yöresel yiyeceklerin içinde kullanılarak satıldığı ve yılın belirli zamanlarında bir festival alanı oluşturulabilir. Festivalde köyde yaşayan insanların yetiştirmiş oldukları doğal ürünlerin ya da el emeği ürünlerinde satışları gerçekleştirilebilir.
- **Taşıma ve Ulaşım Sistemleri;**

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Lokomotif Deposu demiryolu müzesi olarak yeni bir işlev kazandırılabilir. Yapı içinde bulunan rayların üzerinde Samsun'un demiryolu ulaşımı tarihine tanıklık etmiş lokomotifler ve fotoğraflar sergilenebilir. Demiryollarına hizmet etmiş olan personellerin kıyafetleri, kayıt

deFTERleri, eski biletler, vagonlar, TCDD gar ve istasyon haritaları, onarım ve tamirat teçhizatları, bayrak, fener gibi işaret amaçlı kullanılan araçlar ile insanların geçmişle gelecek arasında bağ kurmaları sağlanabilir.

Dikbıyk tren istasyonu farklı trenlerin tasarlanıp maketlerinin yapılabilecekleri bir atölye olarak yeni bir işlev kazandırılabilir. Dikbıyk tren istasyonu çevresinde bulunan raylar üzerine geçmiş dönemlerde kullanılan buharlı bir lokomotif yerleştirilebilir. Bu lokomotifte sergi ya da tiyatro gibi sanatsal etkinlikler düzenlenerek geçmişe ait olan tarihi değerlerimizin geleceğe taşınmasına katkı sağlanabilir. İstasyon çevresinde bulunan raylar üzerine demiryolu bisikleti uygulaması yapılabilir. Bu uygulama ile birlikte yetişkinlerin ve çocukların tren istasyonunu ziyaret etmeleri sağlanarak demiryolu bisikleti ile gerçekleştirecekleri gezi kapsamında farklı bir çekicilik unsuru ortaya çıkartılmış olacaktır.

Tekkeköy tren istasyonu bahçesinde yer alan raylar üzerine buharlı lokomotifler yerleştirilebilir. Lokomotifin içine Türkiye Devlet Demiryollarında makinist ve ateşçi gibi çalışanların bal mumu heykelleri yapılarak bu heykeller çalışanların görevlerini anlatacak şekilde işlevlendirilebilir. Lokomotiflerin dışına ise geçmiş dönemlerde lokomotiflerde satış yapan simitçi ve şekerçi gibi satıcıların bal mumu heykelleri yapılabilir.

Çetinkaya Köprüsü'nün çevresinde hikâyesi ve türküsü hakkında bilgilendirici levhalar bulunmamaktadır. Günümüzde tarihi köprünün hem tanıtılması hem de işlevsel bir şekilde kullanılması amacı ile herhangi bir faaliyet yapılmamaktadır. Yılın belirli bir günü tarihi köprüde kültür ve sanat festivalleri yapılabilir. Bu festivaller kapsamında müzik dinletilerin yapıldığı, tuvallerin köprüye boydan boya sıralandığı Bafra deniz feneri ve Kızılırmak Deltası Kuş Cenneti gibi Bafra ilçesinin simgesi olabilecek yapılar ya da manzaraların çizimleri yapılarak resimlerin sergilendiği bir alan oluşturulabilir.

- **Su Kuleleri;** Samsun şimendifer su kulesi, teknik bir müze olarak yeniden işlevlendirilebilir. Şimendiferlerin su teminini sağladığı sistemin uygulamalı bir şekilde gösterilerek ziyaretçilerin bu çalışma ortamına tanıklık etmelerine fırsat yaratılabilir. Tarihi su deposu yapısının faal olduğu dönemlere tanıklık etmiş çalışanlar ya da yakın çevreleri tarafından iç teçhizatının nelerden oluştuğunun yetkili kişilere aktarılması sonucunda 3D modelleme ile birlikte

orijinaline benzeyen bir sistem oluşturulabilir. Su kulesinin diğer bölümü ise su kulelerinin tarihinin, yapısal özelliklerinin, çeşitli fotoğraflarının olduğu bir tema ile desteklenebilir.

- **Barajlar;** Bafra ilçesi Kızılırmak nehri üzerine kurulmuş olan Türkiye'nin en büyük hidroelektrik santrallerinden biri olan Altınkaya Barajı'dır. Mavi ile yeşilin bulunduğu bir alanda bulunan Altınkaya Barajı'nın; amacı, yapım tarihi, yıllık enerji üretimi, enerji tünelleri, su alma yapısı, baraj hacmi, göl hacmi ve teknik sistemleri gibi karakteristik özelliklerinin anlatıldığı güvenli bir ortam oluşturularak rehberli turlar düzenlenebilir. Baraj kapsamında gerçekleştirilecek olan tur programı Şahinkaya kanyonu tekne gezisi ile birleştirilebilir. Şahinkaya kanyonuna yakın bir mesafede bulunan Vezirsuyu Tabiat Parkı'nda Vezirköprü ilçesinin yöresel yemeklerinin ve semaver çayının sunulduğu bir piknik, hava koşullarına göre ise kamp etkinliği düzenlenebilir.

Samsun ilinde endüstriyel mirasın korunması ve endüstriyel miras turizminin geliştirilmesine yönelik geliştirilen öneriler;

- Samsun ilinin endüstriyel miras alanlarının ve yapılarının görselleştirilerek ve bilgilendirilerek interaktif haritası oluşturulmalıdır.
- Samsun'da bulunan endüstriyel miras yapılarının yenilenme sürecinde tarihsel, mimari, ekonomik ve sosyal boyutlar ön plana çıkarılarak endüstriyel mirasın sürekliliği bütüncül planlama yaklaşımı olarak sağlanmalıdır.
- Endüstriyel miras ve endüstriyel miras turizmi konusunda belediyeler, Kültür Turizm Müdürlükleri, üniversiteler ve idari birimler bir araya gelerek halkın bilgilendirilmesi amacı ile iş birliği yapılmalıdır.
- Kaybedilmiş olan endüstri mirasının unutulmaması ile ilgili sergi çalışmalarının yapılması gerekmektedir.
- Samsun endüstri mirası ile ilgili taşınmaz kültür varlıkları envanter listesinde bulunmayan yapılar için yeni bir envanter çalışması yapılması gerekmektedir.
- Endüstriyel miras alanlarına özgün kimliklerine uygun yeni işlevler verilerek sürdürülebilirlikleri sağlanmalıdır ve gelecek kuşaklara aktarılmalıdır.
- Batı Karadeniz Kalkınma Ajansının yapmış olduğu "Batı Karadeniz Bölgesi Endüstri Mirası Öğelerinin Araştırılması" çalışması Karadeniz Bölgesi bir bütün olarak ele alınarak yapılabilir.

- Endüstriyel miras yapılarının korunması sağlamak amacı ile gerekli olan yasal düzenlemelerin uzman kadrolar oluşturularak yapılması gerekmektedir (Kazas, 2008).
- Samsun-Sivas demiryolu hattı üzerinde yer alan Bekdiğın, Lâdik, Kavak, Havza ve Çukurbük gibi tren istasyonları güzergâhında buharlı lokomotiflerle endüstriyel miras turizmi ekspresi ya da endüstriyel romantizm turları düzenlenebilir.
- Türkiye turizm planlaması ve politikalarına bakıldığında endüstriyel miras kavramının bir turizm ürünü olarak değerlendirilmediği görülmektedir. Turizmin çeşitlendirilmesi konusunda “Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı” belgesinde; golf turizmi, ekoturizm, yayla turizmi, kış turizmi, sağlık turizmi, kongre ve fuar turizmi kavramları açıklanmıştır fakat endüstriyel miras kavramı turizm kapsamında değerlendirilmemiştir (Uysal, 2018:335; Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007). Endüstriyel miras yapılarının toplumsal, ekonomik ve kültürel değerlere sahip olması farklı tematik düzenlemeler ile ilgi çekici, eğlendirici ve öğretici turizm ürününe dönüştürülme sürecinde önemli etkenlerdir. Endüstriyel miras turizmi ile ilgili eğitim, tanıtım ve pazarlama çalışmaları yapılarak endüstriyel miras toplum bilincinin oluşturulması gerekmektedir.
- Araştırmacılar; Samsun’da endüstriyel mirasın korunması ve turizm amaçlı kullanımında ziyaretçilerin veya yerel halkın algı ve tutumları, politika yapımcıların bu konuya bakış açısının araştırılması, endüstriyel mirasın mimari açıdan değerlendirilerek koruma politikaların oluşturulması gibi konular çalışılabilir.

KAYNAKÇA

- Acun, H. (1994). *Anadolu Saat Kuleleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Acun, H. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Açııcı, F. K., Ertaş, Ş., ve Sönmez, E. (2017). Sürdürülebilir turizm: kültür turizmi ve kültürel miras. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 52-66.
- Akasyam Haber (2021). Burası neresi dünü bugünü. Erişim: 15 Şubat 2021, <https://www.akasyam.com/burasi-neresi-dunu-bugunu-158278/>
- Akaydın, Ö. E. ve Türkyılmaz, Ç. C. (2018). İşlevsel dönüşüme uğramış yapılarda ergonomi kavramı; Üsküdar Nevmekean örnek incelemesi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 6, 279-292.
- Akbulut, A. (2018). Üç kırk beş treni aslında Çarşamba treniydi. Erişim: 27 Aralık 2021, http://www.unyekent.com/mobile/index.php?haber_id=7623
- Akşam Gazetesi (18 Mart 1940). İzmir Havagazı Fabrikası yenileştirildi. Erişim: 31 Ekim 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1940-03-18/7>
- Akşam Gazetesi (18 Mart 1940). İzmir havagazı fabrikası yenileştirildi. Erişim: 23 Aralık 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1940-03-18/7>
- Akşam Gazetesi (19 Ocak 1938). İzmir’de Yeni Bir Havagazı fabrikası yapılacak. Erişim: 31 Ekim 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1938-01-19/8>
- Akşam Gazetesi (1934). Karadeniz kıyılarında sanayi hattı. Erişim: 12 Mayıs 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1934-07-06/7>
- Akşam Gazetesi (1939). Merinos Fabrikası yeni bir hayat uyandırdı. Erişim: 19 Ağustos 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1939-12-25/12>
- Akşam Gazetesi (22 Şubat 1939). İzmir Belediyesi Havagazı fabrikasını ıslah ediyor. Erişim: 31 Ekim 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1939-02-22/10>
- Akşam Gazetesi (6 Şubat 1938). Samsun’da birçok büyük binalar yaptırılıyor. Erişim: 15 Nisan 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1938-02-06/6>
- Akşam Gazetesi, (1935). Samsun-Çarşamba tren ücretlerinde önemli tenzilat yapıldı. Erişim: 27 Aralık 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1935-08-10/6>
- Akşam Gazetesi, (21 Mayıs 1937). Un Fabrikaları ile meşhur bir kaza: Havza. Erişim: 13 Mart 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1932-05-21/7>
- Akyüz, A. E. (2018). Bilmek gerek. *Atatürk ve SEKA*, 31-36.
- Aliağaoğlu, A. (2004). Sosyo-kültürel miras turizmi ve Türkiye’den örnekler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(2), 50-64.
- Aliağaoğlu, A., ve Narlı, M. (2011). Edebî miras turizmi ve Türkiye’de edebî mekânlar. *Bilig*, Kış 60, 1-18.
- Alper, M. (2008). Mimarlık ve tasarım yayın platformu, Mehmet Alper ile Cibali Sigara ve Tütün Fabrikası’ndan Kadir Has Üniversitesi’ne. Erişim: 16 Ağustos 2021, https://www.mimarizm.com/makale/mehmet-alper-ile-cibali-tutun-ve-sigara-fabrikasindan-kadir-has-universitesi-ne_113537?sourceId=113527
- Anadolu Gazetesi (16 Ocak 1938). Fabrika ve tesisat modern bir hale getirilecek. Erişim: 31 Ekim 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/anadolu/1938-01-16/2>

- Arslan, A. (2008). *Geçmişten günümüze Vezirköprü*. T.C. Vezirköprü Kaymakamlığı: Se Tanıtım.
- Atatürk ve Kongre Merkezi, (2010). Bursa: Büyükşehir Belediyesi.
- Ayaz, K. (2017). *Terkedilmiş endüstriyel alanlarda dönüşüm*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Aydın N. (2018). Nitel araştırma yöntemleri: etnoloji. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 2(2), 60-71.
- Aydın, Ş. (2015). Demiryolları tarihi ve Tekkeköy tren istasyonu. *Bütün Şehir Dergisi*, 1(7), 60-65.
- Aygün, M. (2021). 90 yıllık tarihi su değirmeni- su değirmeni nasıl çalışır. Erişim: 17 Eylül 2021, https://www.youtube.com/watch?v=LeUiS6uR_n4
- Bafra Belediyesi (2018). *Bafra Efsane Şehir*. Bafra: Bafra Belediye Başkanlığı.
- Bafra Belediyesi (2020). Deniz feneri. Erişim: 25 Mart 2021, <https://www.bafra.bel.tr/Sayfa/5fc0a90dfdcac104104ae433/Deniz-Feneri-#lg=1&slide=0>
- Bafra Tütün Müzesi (2020)*. Bafra: Bafra Ticaret ve Sanayi Odası (TSO).
- Bahadursingh, N. (2021). This abandoned wine factory was transformed into a Stylish Seaside Hotel. Erişim: 24 Aralık 2021, <https://architizer.com/blog/inspiration/stories/wine-factory-seaside-hotel/>
- Başman, A. F. (2009). *Tarihi Liman alanlarında endüstriyel mirasın korunması; Haydarpaşa gar ve liman çevresi örneği*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul.
- Bayraktar, M. S. (2005). *Samsun ve ilçelerinde Türk mimari eserleri*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Bayraktar, M.S. (2016). *Samsun'da Türk Devri Mimarisi*. Samsun: Canik Belediyesi Başkanlığı.
- Beğenç, C. (1949). Bursa Merinos Fabrikası. Erişim: 19 Ağustos 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/ulus/1949-04-27/8>
- Bilgi Pınarı Dergisi (2014). Fındık patozunun icadı. *Terme Bilgi Pınarı Dergisi*, 3, 25-26.
- Blake, K. S. (2007). Lighthouse symbolism in the american landscape. *Focus On Geography*, 50(1), 9-15.
- Brangar, Ş. Y. (2004). *Silahtarağa elektrik santrali'nin korunması ve yeniden kullanımına yönelik öneriler*. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen İlimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Büyükçam, S.F. ve Yalçınkaya, Ş. (2019). "Bir yeniden kullanım uygulamasında dönüşümün izleri: Samsun cerrahi aletler müzesi." *Uluslararası 19 Mayıs Multidisipliner Çalışmalar Kongresi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Cengizhan, A. (2006). İstanbul silahtarağa elektrik santrali Türkiye'de fabrika ve işçi konutları. *Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni*, 45, 3-79.
- Cengizkan, A. (2000). Türkiye'de fabrika ve işçi konutları: İstanbul Silahtarağa elektrik santrali. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 20(1-2), 29-55.
- Cermodern (2021). Hakkında. Erişim: 5 Eylül 2021, <https://www.cermodern.org/about.html>

- Chylińska, D. (2019). Lighthouses as traditional coastal landscape heritage and the basis For lighthouse tourism development: the case of Poland. *Journal Of Tourism And Cultural Change*, 19(3),1-30.
- Coggins, T. (2019). A guide to visiting the Windmills in Kiderdijk. Erişim: 7 Ağustos 2021, <https://theculturetrip.com/europe/the-netherlands/articles/a-history-of-the-windmills-in-kinderdijk/>
- Cole, D. (2004). Exploring the sustainability of mining heritage tourism. *Journal of Sustainable Tourism*. 12(6), 480-494.
- Ćopić, S., Dordevic, J., Lukic, T., Stojanovic, V., Dukicin, S., Besermenji, S., Stamenkovic, I., Tumaric, A. (2014). Transformation of industrial heritage: an example of tourism industry development in the Ruhr area (Germany). *Geographica Pannonica*, 18(2), 43-50.
- Cumhuriyet Gazetesi (1930). Bafra'da son sistem tesisatıhavi kereste fabrikasının faaliyeti. Erişim: 12 Mayıs 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1930-05-04/4>
- Cumhuriyet Gazetesi (26 Mart 1939). Merinos fabrikasının tevsii düşünülüyor. Erişim: 23 Aralık 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1939-03-26/2>
- Cumhuriyet Gazetesi, (1938). Atatürk Merinos fabrikasını açtı. Erişim:19 Ağustos 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1938-02-03/12>
- Cumhuriyet Gazetesi, (1938). Merinos ve Sunipek Fabrikaları Açılıyor. Erişim:19 Ağustos 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1938-01-28/12>
- Çakmak, T. F. (2021). Zonguldak ilinin endüstriyel miras turizmi üzerine bir tur Rotası. *Turist Rehberliği Nitel Araştırma Dergisi*, 2(2), 150- 160.
- Çamaş, N. (2006). *Tütün üretimi, yaprak tütün ticareti ve sigara sanayinin Samsun'un tarımsal ve sosyo-ekonomik yaşamı üzerindeki rolleri*. Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi.
- Çarşamba Belediyesi (2021). Çarşamba tarihinin izinde, Haytoğlu değirmeni. Erişim: 17 Eylül 2021, <https://www.carsamba.bel.tr/video/carsamba-tarihinin-izinde--6-bolum-haytoglu-su-degirmeni>
- Çarşamba Tarihi (2019). Değimenbaşı- Paşa Değirmeni tarihi. Erişim: 24 Eylül 2021, <http://carsambatarihi.blogspot.com/2019/04/degirmenbas-pasa-degirmeni-tarihi.html>
- Çekiç, C. E. (2016). Cer modern: bir mavi tren bizi sanatın kalbine götürecektir. *Şar Şehir Araştırmaları Dergisi*, 1, 66-72.
- Çelik, D. (2019). *Endüstriyel miras alanlarının kültür ve turizm eksenli dönüşümü*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, M. (2016). Bafra. Bafra: Bafra Kaymakamlığı.
- Çetin, T. (2010). Cumalıkızık köyünde kültürel miras ve turizm algısı. *Milli Folklor Dergisi*, 11(87), 181-190.
- Çulha, Z. (2017). Emeğin mekânı: Cibali tütün ve sigara fabrikası. İstanbul: Rezan Has Müzesi.
- Daver, A. (1938). Merinos Fabrikası yakında büyütülecek, Erişim:19 Ağustos 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1938-09-22/10>
- Demirbulat, Ö. G., ve Saatçi, G. (2020). Endüstriyel miras turizmi üzerine Zonguldak ili özelinde bir değerlendirme. *Journal of Global Tourism and Technology Research*, 1(1), 35-49.
- Dexamenes Seaside Hotel (2021). Home and gallery. Erişim: 24 Aralık 2021, <https://dexamenes.com/>

- Doğan, S. (2020). *Anadolu'da girişimcilik ve endüstriyel turizm mirasına yansımaları: Adana ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Dönmez, (2020). Çerkes dernekleri federasyonu, 156 yıllık özlem gerçekleşti, Türkiye'nin ilk Çerkes Etnografya Müzesi açıldı. Erişim: 15 Şubat 2021, <https://cerkesfed.org/haberler/156-yillik-ozlem-gerceklesti-turkiyenin-ilk-cerkes-etnografya-muzesi-acildi/>
- Durak, S. (2003). *Bir modernleşme projesi olarak demiryolları ve Bursa-Mudanya demiryolu hattı*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Elhan, S., (2009). *Kentsel bellek bağlamında sanayi mirasının değerlendirilmesi: İstanbul haliç örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Erdönmez A. (2012). İpekten bir geçmişin ışıldayan izleri. *Bursa'da Zaman Dergisi*, (1), 1-108.
- ERIH (2021). Home, Erişim: 02 Ocak 2021, <https://www.erih.net/>
- Estonian Lighthouse Society, (2021). 840- Kihnu Lighthouse. Erişim: 10 Ağustos 2021, <http://www.etts.ee/EN/lighthouses/lighthouses-list/parnumaa/840-kihnu-tuletorn>
- Evrensel Haber, (2016). SEKA: Türkiye'nin ilk, dünyanın en büyük kâğıt müzesi. Erişim. 10 Mayıs 2021, <https://www.evrensel.net/haber/296972/seka-turkiyenin-ilk-dunyanin-en-buyuk-kagit-muzesi>
- Falser, M. ve Yang, M., (2001). Industrial heritage analysis, Austria: UNESCO World Heritage List Centre.
- Fard, H. R. (2020). Santralistanbul Campus, Bilgi University: A transformation of an industrial site to a liveable campus. *ITU Journal of the Faculty of Architecture*. 17(1), 129-143.
- Fiorino, L., Landolfo, R., Mazzolani, F. M. (2015). *The Refurbishment of Gasometers as a Relevant Witness of Industrial Archaeology*. *Engineering Structures*, (84), 252-265.
- Frader, L., ve Rebérioux, M. (1987). LE musée D'ORSAY: presenting the 19 th century: an interview with madeleine rebérioux. *French Politics and Society*, 5(8), 14-22.
- Garaca, V., Trifkoviç, A., Curcid, N., Vukasov, S. (2014). Aspects of industrial heritage tourism: case of Novi Sad. *Revista De Cercetare Si Interventie Sociala*, (44), 181-198.
- Gare d'Orsay (2021). La gare d'Orsay devenue le musée d'Orsay. Erişim: 11 Eylül 2021, http://paris1900.lartnouveau.com/paris07/gare_d_orsay.htm
- Garlicki, A. (2008). Salt mines at Bochnia and Wieliczka. *Przełqd Geologiczny*, 8(1), 663-669.
- Garrod, B., ve Fyall, A. (2000). Managing heritage tourism. *Annals of tourism research*. 27(3), 682-708.
- Global Sanayici Dergisi (2013). Işığın ve enerjinin 100 yıllık mirası. Erişim: 24 Nisan 2021, <http://www.sanayicidergisi.com.tr/sanayii-tarihi/isigin-ve-enerjinin-100-yillik-mirasi-h619.html>
- Gómez Y Patiño, M. (2010). Recycling seaside tourism. the new social use of lighthouses. *Tiltai* (3), 39-51.
- Google Arts ve Culture (2017). Mocanita- Last Of The Carpathian Forestry Railways. Erişim: 2 Eylül 2021, <https://artsandculture.google.com/exhibit/moc%C4%83ni%C5%A3a-last-of-the-carpathian-forestry-railways/AQpE2IY2>
- Göksel, M. (2002). Geçmiş yüzyılı keşfetmek için: Rahmi M. Koç Müzesi. İstanbul: Geniş Açı.

- Gülay, A. (2019). *Endüstriyel mirasın korunması ve turizm açısından değerlendirilmesi: Zonguldak ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Gün, A. (2014). *Kıyılarda yer alan eski endüstri alanlarının değerlendirilmesi: Paşabahçe Cam Fabrikası için yeniden kullanım önerisi*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güntan, Ç. (2007). *II. Abdülhamit Dönemi'nde imparatorluk imajının kamu yapıları aracılığı ile Osmanlı kentine yansıtılması*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Haber Gazetesi (1934). Bafra'lılar Ziraat Bankası'nın himayesini esirgediğinde şikayetçidir. Erişim: 12 Mayıs 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/haber/1934-07-23/8>
- Haber Gazetesi (2018) Tarihi yel değirmeni Samsun turizmine kazandırılacak. Erişim: 2 Mart 2021, <https://www.habergazetesi.com.tr/haber/5105884/tarihi-yel-degirmeni-samsun-turizmине-kazandırılacak%20%20mart%202021>
- HaberTürk (2018). Tarihi şimendifer su istasyonunun camlarını kırdılar. Erişim: 15 Şubat 2021, <https://www.haberturk.com/samsun-haberleri/61838125-tarihi-simendifer-su-istasyonunun-camlarini-kirdilar>
- Hallett, D. (2002). The Wieliczka salt mine. *Geology Today*, 18(5), 182-185.
- Hallik-Sass V. (2018). *Industrial Heritage For Tourism, In Estonia And Latvia*. Vidzeme: SIA IBC Print Baltic.
- Hashimoto, A. ve Telfer, D. J. (2017). Transformation of Gunkanjima (Battleship Island): from a Coalmine Island to a modern industrial heritage tourism site in Japan. *Journal Of Heritage Tourism*, 12(2), 107-124.
- Hürriyet, (2020). Savaş gemisine benziyor. bir zamanlar dünyanın en kalabalık şehriydi şimdi ise. Erişim: 8 Ağustos 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/galeri-savas-gemisine-benziyor-bir-zamanlar-dunyanin-en-kalabalik-sehriydi-simdi-ise-41676729/1>
- ICOMOS (2021). Hakkında, etkinlikler, tüzükler. Erişim: 02 Ocak 2021, <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr>
- In International Marmara Social Sciences Congress (Autumn 2020), 137-144.
- Industrial Heritage For Tourism (2021). Kihnu Lighthouse. Erişim: 10 Ağustos 2021, <https://industrialheritage.travel/objects/kihnu-lighthouse/67>
- Instela, (2010). Samsun 216. Erişim: 20 Temmuz 2021, <https://tr.instela.com/m/samsun-216-i78252>
- İldun, T. (2021). Gezimingo, İstanbul Santralistanbul Enerji Müzesi. Erişim: 24 Nisan 2021, <https://gezimingo.com/yer/santralistanbul-enerji-muzesi/>
- İncedere, L. (2017). *Türkiye'de endüstri mirasının korunması, Türkiye coğrafyası araştırmaları*. Ankara: Pegem Atıf İndeksi.
- İpek, N. (2006). "Samsun sahil demiryolu." Cevdet Yılmaz (ed.). *Geçmişten Geleceğe Samsun*. Büyükşehir Belediyesi.
- İpek, N. ve Yılmaz C. (2019). *Geçmişten Geleceğe Samsun Albümü: I. Osmanlı Dönemi*. Samsun Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı.
- İpek, N., Yılmaz, C., Seylan, A. (2016). *Fotoğraflarla Samsun (1840-1918)*. Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı.

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi-İETT, (2007). Bağlarbaşı Kültür Merkezi İETT'nin ellerinde yükseliyor. Erişim: 4 Eylül 2021, <https://iETT.istanbul/tr/main/news/baglarbasi-kultur-merkezi-iETT8217nin-ellerin/291>
- İzmir Kültür ve Turizm (2010). Bu Fabrika Sanat Üretiyor. *İzmir Kültür ve Turizm Dergisi*, 1(3), 86-90.
- İzmir Kültür ve Turizm Dergisi (2021). Bu fabrika sanat üretiyor, havagazı kumpanyası. Erişim: 23 Aralık 2021, <https://www.izmirdergisi.com/tr/turizm/kultur-turizmi/736-sehrin-aydinlik-yuzu-havagazi-kumpanyasi>
- İzmir Kültür ve Turizm Dergisi (2021). Bu fabrika sanat üretiyor. Erişim: 31 Ekim 2021, <https://www.izmirdergisi.com/tr/turizm/kultur-turizmi/736-sehrin-aydinlik-yuzu-havagazi-kumpanyasi>
- Jędrzyśiak, T. (2011). Turystyka kulturowa w obiektach poprzemysłowych–zagadnienia ogólne. *Turystyka Kulturowa*, 6, 17-35.
- Jonsen-Verbeke, M. (1999). Industrial heritage: A nexus for sustainable tourism development. *Tourism Geographies*, 1(1), 70-85.
- Kaplan, E. (2021). *Tütün fabrikasından alışveriş merkezine: Samsun tütün fabrikasının dönüşümü*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Karabacak, O. (2021). İstanbul'da Kültür ve Sanatın Yeni Adresi: Müze Gazhane, İstanbul Bülteni: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Karabalut, A. (2004). *Çarşamba Şeker Fabrikası*, Memleketim Çarşamba, Çarşamba.
- Karadağ, A. ve İncedere, L. (2017). Türkiye'de Endüstri Mirasın Korunması, Ferhat Arslan (ed.) Ankara: Pegem Akademi.
- Karadeniz Turizm Gazetesi (2021). Samsun Cerrahi Aletler ve Sağlık Müzesi açıldı. Erişim: 22 Aralık 2021, <https://www.karadenizturizm gazetesini.com/haber-samsun-cerrahi-aletler-ve-saglik-muzesi-acildi-5292.html>
- Karıptaş Seçer, F., Erdinç, J., ve Diçer, B. (Mayıs, 2015). Endüstriyel Mirasın Kentlerdeki Kültürel Sürdürülebilirlik Bağlamında İncelenmesi. II. Uluslararası Sürdürülebilir Yapılar Sempozyumu, Ankara.
- Kaşlı, B. (2009). *İstanbul'da yeniden işlevlendirilen korumaya değer endüstri yapıları ve iç mekân müdahaleleri: Santralistanbul örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, M. ve Yılmaz, C. (2018). Endüstriyel miras turizmi için bir örnek: Ayancık Zingal Orman İşletmesi (Sinop). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(44), 121-162.
- Kayın, E., ve Şimşek, E. (2009). İzmir havagazı fabrikası endüstri kompleksi üzerine yeniden düşünmek. *Ege Mimarlık Dergisi*, 3, 14-19.
- Kazas, J. (2008). *Endüstriyel miras kapsamındaki alanların kentsel yenilemeyi oluşturmada rolünün irdelenmesi" Ödemiş örneği"*. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kılıç, E. (2019). *Yeniden işlevlendirilen endüstri mirası yapılarında heyecan ve memnuniyet faktörleri: Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kıyı Emniyet Müdürlüğü, (2021). Bafra feneri. Erişim: 21 Mart 2021, <https://www.kiyiemniyeti.gov.tr/yer-detay/57/BAFRA->

- Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü (2021). Civaburnu feneri. Erişim: 9 Nisan 2021, Feneri <https://www.kiyiemniyeti.gov.tr/yer-detay/50/CIVABURNU-FENERI#>
- Kihnu Lighthouse, (2021). Erişim: 10 Ağustos 2021, <https://www.visitestonia.com/en/kihnu-lighthouse>
- Kinderdijk (2021). World heritage Kinderdijk. Erişim: 7 Ağustos 2021, <https://www.kinderdijk.com/>
- Kocaeli Turizm Rehberi, (2021). Sekapark, Seka Film Platosu, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları. (50), 1- 229.
- Korkmaz, G. (2015). Endüstri yapılarının dönüşümü: Viyana Gazometreleri. Erişim: 3 Ekim 2021, <http://kot0.com/endustri-yapilarinin-donusumu-viyana-gazometreleri/>
- Koşar, Ç. (2016). Samsun 216. Erişim: 21 Ağustos 2021, <https://samsunarsivi.blogspot.com/search?q=samsun+sigaras%C4%B1>
- Kozak, N., Kozak, M. A., ve Kozak, M. (2012). *Genel Turizm İlkeler-Kavramlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Köksal, G. (2012). Endüstri mirasını koruma ve yeniden kullanım yaklaşımı. *Güney Mimarlık Dergisi*, 8, 18-24.
- Köksal, T.G. (2005). *İstanbul'daki endüstri mirası için koruma ve yeniden kullanım önerileri*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Köprülü Gezgin (2020). Su değirmeni Vezirköprü. Erişim: 24 Eylül 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=qBBWi0JN3XE>
- Kronenberg, M. (Eylül, 2007). “Dziedziectwo przemyslowe jako strategia rozwoju innowacyjnej gospodarki.” *IV Mi'dzynarodowa Konferencja*, Katowice.
- Kuşçuoğlu, G. Ö., ve Taş, M. (2017). Sürdürülebilir kültürel miras yönetimi. *Yalvaç Akademi Dergisi*, 2(1), 58-67.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2022). Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı 2023. Erişim Tarihi: 07.05.2022, <https://www.ktb.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf.pdf?0>
- Lonescu, S. (2021). Libertatea, Mocănița de pe Valea Vaserului, o aventură spectaculosă în Maramureș. Traseu, preț și program. Erişim: 2 Eylül 2021, <https://www.libertatea.ro/lifestyle/mocanita-de-pe-valea-vaserului-traseu-pret-program-istoric-3612522>
- Macdonald, S. M. (2018). Sentinels by the sea: keeping as an alternative tourism performance. *Text And Performance Quarterly*, 38(1-2), 19-37.
- Makal, A. (2010). Türkiye'de erken cumhuriyet döneminde kadın emeği. *Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 2 (25), 13-40.
- Mechtler, R., ve Pichler, D. (2000). Revitalisation of four gasometers in Vienna, Austria. structural engineering. *International*, 10(2), 87-90.
- Merinos Tekstil Sanayi Müzesi (2021). Fotoğraf arşivi. Erişim: 1 Haziran 2021, <http://fotograf.bursa.com.tr/tekstil-ve-sanayi-muzesi/>
- Merinos, (2015). Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Midilli, M. (2019). *Tekkeköy ilçesi'nin turizm coğrafyası (Samsun)*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Milliyet Gazetesi (1932). Kızılırmak'tan ancak şimdi istifade ediliyor. Erişim: 12 Mayıs 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/milliyet/1932-01-05/7>
- Milliyet Gazetesi (1934). Bizde modern kerestecilik, Erişim: 12 Mayıs 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/milliyet/1934-07-08/5>

- Milliyet Gazetesi (2021). Samsun haritası, Erişim: 20 Ocak 2021, <https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/samsun-haritasi-samsunilceleri-nelerdir-samsun-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6306594>
- Mimarlık Dergisi (2015). Etkinlik, ICOMOS 50. yılını kutluyor. Erişim: 02 Ocak 2021, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=398&RecID=3697>
- Mocanita (2021). The narrow gauge steam train. Erişim: 2 Eylül 2021, <https://www.mocanita.ro/>
- Montania Special Class Hotel (2021). Otel. Erişim Tarihi: 6 Eylül 2021, <https://www.montania.com.tr/tr/page/4/1/otel.html#prettyPhoto>
- Mudanya Belediyesi (2021). Tren Garı Binası (Montania Otel). Erişim Tarihi: 6 Eylül 2021, <https://mudanya.bel.tr/yerler/tarihi-yapilar/tren-gari-binası-montania-otel>
- Müze Gazhane (2021), Erişim, 1 Ekim 2021, <https://muzegazhane.istanbul/#events>
- Nagasaki (2020). Gunkanjima. Erişim Tarihi: 12 Haziran, 2020, <https://www.japan-guide.com/e/e4414.html>
- Nart, D. (2015). *İstanbul'da endüstri yapılarında gerçekleşen dönüşümlerin mekânsal açıdan irdelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Oktan, E., Üçler, A.Ö., ve Usta, R. (editörler). (2019). *Karadeniz'de Zamanın İzleri: Samsun. Karadeniz Kültür Envanteri*. İstanbul: DOKAP Yayınları.
- Oktav, S. (2020). Çarşamba'da yaşatılan gelenek: Paşa Değirmeni. Erişim: 24 Eylül 2021, <http://www.gazetarena.com/carsamba-da-yasatilan-gelenek--pasa-degirmeni-91523.html>
- Özbey, Z. ve Köşker, H. (2021). "Zonguldak ili endüstriyel miras turizminin swot analizi ile değerlendirilmesi." 21. *Ulusal Turizm Kongresi*, İç Turizm, Balıkesir.
- Özdemir, M. (2015). *Endüstri mirasının yeniden işlevlendirilmesi; Beykoz deri ve kundura fabrikası örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Özen, H., ve Sert, A. (2006). Karadeniz'de unutulmuş endüstri mirası. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 21(3), 499-508.
- Özkan, T. (2015). *Artakalanın yeniden değerlendirilmesi; Samsun Tekel Sigara Fabrikası'nın görünmeyen değerleri*. Yüksek Lisans Tezi, Mimarlık Anabilim Dalı İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özyıldırım, T. (1986). *Sigara Sanayi*. Tokat: Tekel İşletmeleri Genel Müdürlüğü.
- Polat, S., ve Dostoğlu, N. (2007). Kentsel dönüşüm kavramı üzerine: Bursa'da Kükürtlü ve Mudanya örnekleri. *Journal of The Faculty of Engineering*, 12(1) 61-76.
- Press Release Tourism, (2018). Stiftung Zollverein/ESSEN.
- Quiroz, N. (2018). *A past yet to arrive*. Master's Project, Department of Landscape Architecture, University of Oregon.
- Rahmi M. Koç Müzeleri (2021). Binalarımızın tarihçesi. Erişim: 1 Mayıs 2021, <http://www.rmkmuseum.org.tr/istanbul/hakkimizda/binalarimizin-tarihcesi>
- Rahmi M. Koç Müzeleri (2021). Koleksiyon, Erişim: 17 Ağustos 2021, <http://www.rmkmuseum.org.tr/istanbul/ana-sayfa>

- Rasoolimanesh, S. M., Seyfi, S., Hall, C. M., ve Hatamifar, P. (2021). Understanding memorable tourism experiences and behavioural intentions of heritage tourists. *Journal of Destination Marketing and Management*, 21, 1-14.
- Ray Haber (2019). Ankara Cer atölyeleri ve müzesi. Erişim: 5 Eylül 2021, <https://rayhaber.com/2019/02/ankara-cer-atolyeleri-ve-muzesi/>
- Rezan Has Müzesi (2017-2021), Cibali Tütün Fabrikası fotoğraf albümü. Erişim: 16 Ağustos 2021, <https://www.rhm.org.tr/event/cibali-tutun-fabrikasi/#&gid=1&pid=10>
- Rezan Has Müzesi (2021). Hakkında. Erişim: 16 Ağustos 2021, <https://www.rhm.org.tr/hakkinda/>
- Rozycki, P. ve Dryglas, D. (2016). Directions of the development of tourism mining on the example of mines in Poland. *Acta Geoturistica*, 7(2), 14-21.
- Ruşen. R. (1937). Bursa'da koskoca bir fabrika mahallesi kuruluyor. Erişim: 19 Ağustos 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1937-06-26/16>
- Sabah Haber (04.07.2020). Bu köprüden geçmeyen gelin, düğün salonuna gitmiyor. Erişim: 20 Nisan 2021, <https://www.sabah.com.tr/samsun/2020/07/04/bu-kopruden-gecmeyen-gelin-dugun-salonuna-gitmiyor>
- Salt Araştırma (2021). Çetinkaya Köprüsü inşaatı. Erişim: 20 Nisan, 2021, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/196972>
- Samsun Büyükşehir Belediyesi (2015). Samsun Şehir Kimliği Çalıştayı Sonuç Raporu. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 1-239.
- Samsun Büyükşehir Belediyesi (2016). Bafra Tütün Müzesi, 1-448.
- Samsun Büyükşehir Belediyesi (2017). Başkan Yılmaz: 19 Mayıs 1919 kimliği en önemli referansımız. Erişim: 14 Mart 2021, <http://www.samsunkulturturizm.com/haber.php?id=892>
- Samsun Büyükşehir Belediyesi, (2015). Samsun Şehir Kimliği Çalıştayı Sonuç Raporu, 3-239.
- Samsun Büyükşehir Belediyesi, (2021). Fener plajı. Erişim: 20 Mart 2021, <https://www.samsun.bel.tr/tesis/fener-plaji>
- Samsun İl Yıllığı (1973). Tütün Sanayi.
- Samsun Şehir Kimliği Çalıştayı Sonuç Raporu, (2015). Samsun Şehir Kimliğinin Yapay Bileşenleri, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Samsun Büyük Şehir Belediyesi.
- Samsun Vilayet Gazetesi (12 Teşrinisani 1937). Bafra Çetinkaya Köprüsü.
- Samsun Vilayet Gazetesi (5 Teşrinisan 1937). Çetinkaya Köprüsünün Açılma Töreni.
- Samsun Vilayet Gazetesi (5 Teşrinisani 1937). Bafra Çetinkaya Köprüsünün Açılma Töreni.
- Samsun Vilayet Gazetesi, (19 Teşrinisani 1937). Çetinkaya Köprüsü Açılma Töreninde Söylenen Nutuklar.
- Saner, M. (2012). "Endüstri mirası: kavramlar, kurumlar ve Türkiye'deki yaklaşımlar." *Planlama Dergisi*, 52, 53-66.
- Santa, E. D., and Tiatco, A. (2019). Tourism, heritage and cultural performance: developing a modality of heritage tourism. *Tourism Management Perspectives*, 31, 301-309.
- Santralistanbul (2021). Santralistanbul hakkında. Erişim: 24 Nisan 2021, <https://www.santralistanbul.org/tr/hakkinda>
- Sarısakal, B. (2003). *Bir Kentin Tarihi Samsun, İkinci Kitap*. Samsun: Samsun Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

- Sarısakal, B. (2021). Baki Sarısakal'ın Samsun Regie (Tütün) Fabrikası. Erişim: 5 Mart 2021, <https://studylibr.com/doc/1368643/samsun-regi%CC%87e--t%C3%BCt%C3%BCn--fabri%CC%87kasi>
- Sarısakal, B. (2021). Samsun saat kulesinin açılış merasimi. Erişim: 15 Nisan 2021, <https://www.yumpu.com/id/document/read/14849381/samsun-saat-kulesi-acls-merasimi>
- Schokoladen Museum (2021). Das Museum, Erişim: 1 Eylül 2021, <https://www.schokoladenmuseum.de/das-museum/>
- Schokoladen Museum (2021). Das Schokoladen Museum Leitbild.
- SEKA Dokümantasyon Merkezi (2017). SEKA Kâğıt ve Karton Fabrikaları binalar ve tesisler. Erişim: 17 Ağustos 2021, <https://www.facebook.com/406143249537234/photos/a.453312118153680/839710902847131/?type=3&theater>
- SEKA Kâğıt Müzesi (2021). 1936 yılı İlk Kâğıt üretimi örneği. Erişim: 10 Mayıs 2021, <http://sekakagitmuzesi.com/Content/images/Post/201612014118789.jpg>
- SEKA Kâğıt Müzesi, (2021). Müze hakkında. Erişim: 10 Mayıs 2021, <http://sekakagitmuzesi.com/#anasayfa>
- Sert, F. N. (2018). Paris'te Orsay Müzesi izlenimleri. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19 (19), 269-286.
- Servetifunun (Uyanış) Dergisi (12 Kasım 1936). İzmit Kâğıt Fabrikası'nın açılışı yapıldı. Erişim: 10 Mayıs 2021, https://www.gastearsivi.com/gazete/servetifunun_uyanis/1936-11-12/12
- Sezer, S. (2013). *Endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilme sürecinde aydınlatma tasarımı: Ankara Cer Modern örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Siyambaş, E. (2019). *Samsun Şehir Nüfusu*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Son Posta Gazetesi (20 Nisan 1938). İzmit Kâğıt Fabrikası. Erişim: 10 Mayıs 2021, https://www.gastearsivi.com/gazete/son_posta/1938-04-20/5 sayfa 5 no 2772.
- Southwes Yorkshire (2021). Regional Route Southwest- United Kingdom. Erişim: 03 Ocak 2021, <https://www.erih.net/i-want-to-go-there/regionalroute/southwest-yorkshire/>
- Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü, (2016). Kamulaştırma İşlemleri, Samsun Büyükşehir Belediyesi.
- Şahin, B. ve Yalçın, E. (2017). *Samsun Ticaret Rehberi 1339/1923*. Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi.
- Şahin, M. (2015). Demiryolları tarihi ve Tekkeköy tren istasyonu. *Bütünşehir Kültür Dergisi*, 7(1), 60-65.
- Şahinol, E. (2021). Tarihi su değirmeni 200 yıldır dönüyor. Erişim:20 Eylül 2021, <https://www.bafra55.net/tarihi-su-degirmeni-200-yildir-donuyor-54538h.htm>
- Şentürk, E., vd. (2004). *Amazonlar diyarı terme*. Terme: Terme Kaymakamlığı.
- Şimşek, E. (2006). *Endüstri yapılarının kültürel miras olarak irdelenmesi ve değerlendirilmesi: İzmir liman arkası örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- T.C. Vezirköprü Kaymakamlığı (2021). Saat kulesi. Erişim: 12 Nisan 2021, <http://www.vezirkopru.gov.tr/saat-kulesi>

- Tan Gazetesi (1939). 2100 İşçi çalıştıran Merinos Fabrikası istihsalini arttırıyor, 1-12, Erişim:19 Ağustos 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/tan/1939-03-30/12>
- Tan Gazetesi (9 Eylül 1937). Kızılırmak Köprüsü. 8 Erişim: 13 Nisan 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/tan/1937-09-09/8>
- Tanyeli, G., ve Aslan, D. (2001). Kadıköy-Hasanpaşa gazhanesi. *Arredamento Mimarlık*, 133, 105-115.
- Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (2021). Parsel sorgulama uygulaması. Erişim: 21 Aralık 2021, <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/>
- Tarhan, S., ve Doğan, H. (Aralık, 2020). “Anadolu’da girişimcilik ve endüstriyel turizm mirasına yansımaları: Adana ili örneği.” *In International Marmara Social Sciences Congress*, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri (2009). *Çırakman Köyü Yel Değirmeni*. T.C. Samsun İl Özel Daire Başkanlığı.
- Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri (2009). *Su Deposu (Su Kulesi)*. T.C. Samsun İl Özel Daire Başkanlığı.
- Taştan, H., ve Manisa, K. (2019). Tarihi yapılarda kullanım dönüşümünün sosyal boyutu; Bağlarbaşı elektrik fabrikası ve tramvay deposu örneği. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 8(2), 1251-1264.
- TCDD Taşımacılık (2020). Samsun-Sivas demiryolu hattı artık daha konforlu, emniyetli ve güvenli. Erişim:27 Aralık 2021, <https://www.tcddtasimacilik.gov.tr/haber/513/>
- Tekkeköy Belediyesi asırlık gar binaları gün yüzüne çıkıyor. Erişim: 22 Şubat 2021, <https://www.tekkekoy.bel.tr/galeri/2526/>
- Temizgüney, F. (2008). *Erzurum’a demiryolunun gelişi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- TICCH, (2013). The Nizhny Tagil Charter For The Industrial Heritage. Erişim: 01 Ocak 2021, <https://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf>
- Topal, C. (2008). *Cumhuriyetin ilk yıllarında Samsun ekonomisi*. Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı.
- Topoğlu, O. (2021). Samsun Filtreli Sigara. Erişim: 21 Ağustos 2021, <https://tr.pinterest.com/pin/499125571179266485/>
- Toroslu, M.V. (2008). *Denize göz kırpan sevdalar, deniz fenerleri*, İzmir: Şanal Matbaası.
- TR 81 Batı Karadeniz Bölgesi Endüstri Mirası Öğelerinin Araştırılması (2021)*. Zonguldak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.
- Tuna, A. (2020). Türkiye’de yeni bir turizm kavramı: deniz fenerleri turizmi. Erişim:23 Ağustos 2021, <https://www.antoninaturizm.com/blog/seyahat/turkiyede-yeni-bir-turizm-kavrami-deniz-fenerleri-turizmi/>
- Tuncer, H. (2017). Sultan II. Abdülhamid dönemi saat kuleleri. *Din ve Hayat Dergisi*, 109-113.
- Turystyka dziedzictwa przemysłowego-próba sprecyzowania terminologii. W: Dziedzictwo przemysłowe jako strategia rozwoju innowacyjnej gospodarki. Agencja Artystyczna PARA, Katowice.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (2021). Miras ve endüstri. Erişim: 01 Ocak 2021, <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2021). Erişim: 03 Ocak 2021, <https://sozluk.gov.tr/>

- Türk Dili Gazetesi (13 Ağustos 1934). İzmit'te açılacak Kâğıt Fabrikası. Erişim: 10 Mayıs 2021, https://www.gastearsivi.com/gazete/turk_dili/1934-08-13/1
- Türkiye İstatistik Kurumu (2022). Merkezi dağıtım sistemi. Erişim: 6 Şubat 2022, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>
- Türkiye Rehberi (2007). Samsun haritası. Erişim: 5 Ağustos 2021, <http://www.turkiyerehberi.gen.tr/sehirler/samsun-haritasi>
- Ulus Gazetesi (1936). İzmit Kâğıt Fabrikası açılma töreni. Erişim: 17 Ağustos 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/ulus/1936-11-08/6>
- Ulus Gazetesi (27 Nisan 1949). Bursa Merinos Fabrikası. Erişim: 23 Aralık 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/ulus/1949-04-27/4>
- UNESCO (2021), The criteria for selection. Erişim: 4 Ağustos 2021, <http://whc.unesco.org/en/criteria/>
- UNESCO (2021). UNESCO Hakkında, miras listeleri. Erişim: 02 Ocak 2021, <https://www.unesco.org.tr/>
- UNESCO World Heritage List, (2021). Mill Network at Kinderdijk- Elshout. Erişim:4 Mart 2021, <http://whc.unesco.org/en/list/818>
- UNESCO World Heritage List, 2021. Zollverein Coal Mine Industrial Complex in Essen. Erişim: 10 Ağustos 2021, <http://whc.unesco.org/en/list/1606>
- UNESCO World Heritage Site Zollverein (2020). Erişim: 3 Mart 2020, <https://www.nrw-tourism.com/a-zollverein-coal-mine>
- UNESCO, (2021). Zollverein Coal Mine Industrial Complex in Essen. Erişim: 12 Ocak 2021, <https://whc.unesco.org/en/list/975/gallery/&index=1&maxrows=12>
- Us, F. (2014). Bir 19. yüzyıl endüstri mirasının yeniden kullanımı: 'Samsun tekel tütün fabrikası'nın 'Bulvar Samsun projesi'ne dönüşümü. *Mimarlık Dergisi*, 377.
- Uysal, M. (Ekim, 2018). "Endüstriyel miras ve turizm ilişkisinin türkiye turizm planlaması kapsamında değerlendirilmesi." *I. Uluslararası Turizm ve Mimarlık Konferansı*, Karabük Üniversitesi, Safranbolu.
- Uzun, M. (2014). Endüstri alanı dönüşüm projesi Sekapark'ın (Kocaeli-İzmit) kıyı kullanımına etkisi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (30), 154-179.
- Ülker, E. (2020). Emre Ülker ile bize her yer Paris: Paris Müzeleri, Musee D'orsay. Erişim: 11 Eylül 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=EoFoZepii9s>
- Üner, Ş. (2016). *Merinos tekstil ve sanayi müzesi envanteri*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Antalya.
- Vadala, R. (2006). *Samsun, Geçmiş-Bugün-Gelecek, Doğu Ülkeleri ve Şehirleri II*, Halil Aytekin, Ali Yağcı, Rifat Günay (çev.), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları.
- Vakit Gazetesi (1932). Bafra Gençleri Köy Köy Dolaşıp Köylüyü Aydınlatmaya Çalışıyorlar. Erişim: 12 Mayıs 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/vakit/1932-10-17/6>
- Vakit Gazetesi (1944) Merinos Fabrikası. Erişim: 19 Mart 2021 <https://www.gastearsivi.com/gazete/vakit/1944-02-25/5>
- Vakit Gazetesi, (10 Haziran 1932). Havza'da un fabrikaları. Erişim: 13 Mart 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/vakit/1932-06-10/10>
- Vakit Gazetesi, (1932). Samsun-Sivas hattının bağlanması. Erişim: 27 Aralık 2021, <https://www.gastearsivi.com/gazete/vakit/1932-12-16/1>

- Vehbi Koç Ansiklopedisi (2021). Rahmi M. Koç Müzesi. Erişim: 10 Nisan 2021, <https://ansiklopedi.vkv.org.tr/>
- Wieliczka Salt Mine (2021). Wieliczka Salt Mine Events. Erişim: 25 Aralık 2021, <https://www.wieliczka-saltmine.com/>
- Xie, P. F. (2006). Developing industrial heritage tourism: a case study of the proposed jeep museum in Toledo, Ohio. *Tourism Management*, 27(6), 1321-1330.
- Xie, P. F. (2015). A life cycle model of industrial heritage development. *Annals of Tourism Research*, 55, 141-15.
- Yang, X. (2017). Industrial heritage tourism development and city image reconstruction in Chinese traditional industrial cities: a web content analysis. *Journal of Heritage Tourism*, 12(3), 267-280.
- Yarım Ay Dergisi (1940). İzmir Kâğıt Fabrikasında. Erişim: 17 Ağustos 2021, https://www.gastearsivi.com/gazete/yarim_ay/1940-05-15/10
- Yaşar, A. (1994). *Bafra'nın şehir coğrafyası*, İstanbul: Bafra Kaymakamlığı.
- Yazıcı, K., (2015), *Endüstriyel iç mekanların yeniden tasarım ilkeleri ve kullanım koşulları*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yeni Asır Gazetesi, (14 Mart 1940). Yeni havagazı fabrikası. Erişim: 31 Ekim 2021, https://www.gastearsivi.com/gazete/yeni_asir/1940-03-14/4
- Yeni Sabah Gazetesi (5 Nisan 1948). Kaplıcalar ile meşhur. Erişim: 13 Mart 2021, <https://tam-metni.nasil-yazilir.com/2020/05/5-nisan-1948-yeni-sabah.html?m=1>
- Yeni Şafak (2014). Japonya'nın hayalet şehri: Hashima Adası. Erişim: 8 Ağustos 2021, <https://www.yenisafak.com/foto-galeri/dunya/japonya-nin-hayalet-sehri-hashima-adasi-8225?page=1>
- Yeşilirmak Havzası Kalkınma Birliği (2010). *Samsun: güneşin doğduğu şehir*. Samsun: Ceren Tanıtım.
- Yıldırım, N. (2020). *Endüstri mirası alanları ve tarihi kentsel peyzaj (hul) ilişkisi, Bursa merinos tekstil fabrikası ve İzmit SEKA kâğıt fabrikası örneği*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldız, F. (2018). Yoldaki izler, nevmekan: hangardan kültür merkezi. Erişim: 4 Eylül 2021 <https://www.yoldakiizler.com/istanbul/nevmekan-hangardan-kultur-merkezin/>
- Yılmaz, A. (2017). Lâdik Saat Kulesi- tarihi saat kuleleri- 9. Bölüm- TRT Avaz, Erişim: 10 Nisan 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=oS1x56J2NH4>
- Yılmaz, A. N. (2014). Orsay: gardan müzeye, siyasetten sanata. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 494-510.
- Yılmaz, A., ve Gül, S. (2018). Samsun şehrinde tarihî yapı mirası ve şehirselleştirme. *Journal Of Ottoman Legacy Studies (Jols)*, 5(13), 49-67.
- Yılmaz, C. (2015). Bafra demiryolu Bafra-Engiz dekovil hattı. *Bütünşehir Dergisi*, 1(6), 16-21.
- Yılmaz, C. (2016). Vezirköprü kunduz ormanlarından Bafra kereste fabrikasına Kızılırmak üzerinden tomruk nakliyatı. *Bütünşehir Dergisi*, 2(11), 18-26.
- Yılmaz, E. (2016). Samsun deniz fenerleri. *Bütünşehir Kent Kültürü Dergisi*, 2 (12), 1-96.
- Yılmaz, H. (2014). Eskişehir'in biricik destinasyon önerisi: endüstriyel miras. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 29(2), 205-225
- Yılmaz, R. (4 Ağustos 2013). Bafra Elektrik Fabrikası. Erişim: 31 Ekim 2021, <https://www.bafrahaber.com/yazaryazi/bafra-elektrik-fabrikasi--36121.html>

Yiğit, V. (2020). *Anadolu Saat Kuleleri-1*. 1-70.

Yurtoğlu, N. (2017). Cumhuriyet döneminin öncü bir sanayi kuruluşu: İzmit selüloz ve kâğıt fabrikaları müessesesi (1936-1960). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 15(60), 341-372.

Zollverein (2021). Historie. Erişim: 12 Ocak 2021, <https://www.zollverein.de/ueber-zollverein/geschichte/>

EKLER

EK 1: ETİK KURUL KARARI

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURUL KARARLARI

KARAR TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR SAYISI
23.09.2020	8	2020/599

KARAR NO: 2020/599 Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi Nisanur EROL' un Dr. Öğretim Üyesi Mutlu KAYA danışmanlığında "Samsun İlinin Endüstriyel Miras Turizmi Kapsamında İncelenmesi" isimli Yüksek Lisans Tezine ilişkin Mülakat, Gözlem, Video/ Film Kaydı ve Ses kaydı çalışmalarını içeren 30310 sayılı dilekçesi okunarak görüşüldü.

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi Nisanur EROL' un Dr. Öğretim Üyesi Mutlu KAYA danışmanlığında "Samsun İlinin Endüstriyel Miras Turizmi Kapsamında İncelenmesi" isimli Yüksek Lisans Tezine ilişkin Mülakat, Gözlem, Video/ Film Kaydı ve Ses kaydı çalışmalarının kabulüne oy birliği ile karar verildi.

ÖZ GEÇMİŞ

Nisanur Erol Ondokuz Mayıs Üniversitesi Turizm İşletmeciliği bölümünden birinci olarak mezun oldu. Lisans eğitimini Giresun Kadir Karabaş Uygulamalı Bilimler Yüksekokulunda tamamladı.

İletişim Bilgileri:

ORCID ID: 0000-0003-0189-1768

Yayınlanmış Çalışmalar

Mutlu, K. ve Nisanur, E. (2021). “El sanatları ürünlerinin kırsal turizm kapsamında değerlendirilmesi: Espiye-Akkaya Köyü örneği.” *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11(1), 226-240.

